

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

**DG Openbaar Bestuur &
Democr Rechtsstaat**
DGOBDR-D&B-Democratie
Team Verkiezingen

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onze referentie
2026-0000035593

Bijlage(n)
1

Datum 17 februari 2026
Betreft Afschrift brief aan Voorzitter Tweede Kamer over Evaluatie
experiment met een nieuw stembiljet tijdens de Tweede
Kamerverkiezing 29 oktober 2025

Bijgaand treft u aan een afschrift van mijn brief van heden aan de Voorzitter van
de Tweede Kamer over de evaluatie van het experiment met een nieuw stembiljet
tijdens de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

F. Rijkaart

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**DG Openbaar Bestuur &
Democr Rechtsstaat**
DGOBDR-D&B-Democratie
Verkiezingen

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onze referentie
2026-0000035558

Bijlage(n)
1

Datum 17 februari 2026
Betreft Evaluatie experiment met een nieuw stembiljet tijdens de
Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober 2025

Tijdens de Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober 2025 (TK25) is in vijf gemeenten voor de tweede keer een experiment met een nieuw stembiljet gehouden. In de gemeenten Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo is, in navolging op het experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing op 6 juni 2024¹ (EP24), opnieuw met het nieuwe stembiljet gestemd. Ik heb veel waardering voor de inzet van deze gemeenten om het experiment soepel te laten verlopen.

Naar aanleiding van het eerste experiment zijn een aantal wijzigingen doorgevoerd. Deze zijn omschreven in de opzet van het experiment tijdens de TK25². De wijzigingen zijn erop gericht het stemproces nog verder te verduidelijken en het percentage ongeldige stemmen naar beneden te brengen. Het experiment vindt zijn grondslag in de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten. Een uitgebreide evaluatie van het experiment, uitgevoerd door een extern bureau, is meegezonden als bijlage bij deze brief.³

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) experimenteert met een nieuw stembiljet, omdat het huidige stembiljet (te) groot en daardoor lastig te hanteren is. Het formaat van het papier heeft zijn maximum bereikt, en ook de lettergrootte en witruimte op het stembiljet kunnen niet verder aangepast worden. Het huidige stembiljet is bovendien voor meerdere groepen kiezers niet toegankelijk.⁴

1. Algemene indruk experiment⁵

Uit de ervaringen die door gemeenten zijn gedeeld blijkt dat de experimenten goed en zonder incidenten zijn verlopen. En ook uit resultaten van de evaluatie die is gehouden onder kiezers, stembureauleden en gemeenten blijkt het enthousiasme voor het nieuwe stembiljet wederom groot.

¹ Kamerstukken II, 2024-2025, 35 455, nr. 21.

² Kamerstukken II, 2025-2026, 35 165, nr. 93.

³ De aspecten die worden geëvalueerd zijn vastgelegd in artikel 18 van het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. De hoofdlijnen worden in deze brief weergegeven. Op basis van de experimenten tijdens de EP24 is besloten om enkele aspecten niet opnieuw te evalueren.

⁴ Zie ook de opmerkingen van de commissie voor het onderzoek naar de geloofsbrieven over het stembiljet in het verslag inzake het verloop van de Tweede Kamerverkiezing: Kamerstukken II, 2025-2026, 36852, nr. 1

⁵ In deze paragraaf worden de volgende bepalingen uit het Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten geëvalueerd: Artikel 18, bepalingen 2a, 2b en 3a.

Datum
17 februari 2026

Onze referentie
2026-0000035558

Geldigheid stemmen

In totaal zijn in de experimenteergemeenten op 29 oktober 131.478 stembiljetten ingevuld. Uit analyse van de stemmen blijkt dat de meeste kiezers het nieuwe stembiljet goed begrijpen. Het percentage ongeldig uitgebrachte stemmen is aanzienlijk gedaald ten opzichte van het experiment tijdens de EP24, van 0,74% naar 0,48%.⁶ Op landelijk niveau, onder gemeenten waar werd gestemd werd met het huidige stembiljet, lag dit percentage op 0,26%.

Nederland heeft in vergelijking met andere Europese landen een van de laagste percentages ongeldige stemmen bij verkiezingen. Bij de introductie van een nieuw stembiljet mag op korte termijn een toename van het aantal ongeldige stemmen worden verwacht.⁷ Desondanks vind ik iedere (onbewust) ongeldige stem onwenselijk en span ik mij in om dit zoveel mogelijk te voorkomen. Onder meer door bij te houden op welke wijzen ongeldig gestemd wordt en die uitkomsten mee te nemen in de voorlichting bij de volgende verkiezingen.

In de experimenten zijn de vijf experimenteergemeenten vergeleken met vijf zogenaamde 'referentiegemeenten'. In deze referentiegemeenten is gestemd met het huidige stembiljet. De gemeenten zijn vergelijkbaar met de experimenteergemeenten qua inwoneraantal, samenstelling van de bevolking en stemgedrag en dienen om de resultaten van het experiment met het nieuwe stembiljet goed en eerlijk te kunnen vergelijken.

In de experimenteergemeenten werd op 130.844 (99,52%) van de 131.478 stembiljetten een geldige keuze uitgebracht, en op 634 (0,48%) een ongeldige keuze. In de referentiegemeenten werd een vergelijkbaar aantal stemmen uitgebracht (134.278 biljetten). Het percentage ongeldige stemmen was daar 0,19%.

Redenen van ongeldigheid

Van de 633 ongeldige stembiljetten in de experimenteergemeenten ging het bij ruim een derde (218 stembiljetten) om een reden van ongeldigheid die ook bij het huidige stembiljet kan voorkomen, zoals een stembiljet dat niet met rood is ingevuld. Bij de overige ongeldige stemmen (415 stembiljetten) was er een directe relatie met het nieuwe stembiljet. Op het totaal aantal uitgebrachte stemmen gaat dat om 0,32% ongeldigheid. In Tabel 1 zijn van deze laatste groep de redenen weergegeven.

Bij het experiment tijdens de EP24 was een stem op een kandidaatnummer dat niet op de lijst van de partij voorkomt ("niet bestaand kandidaatnummer") de belangrijkste reden van ongeldigheid. Daarom is in de voorlichting aan kiezers tijdens de TK25 hier extra aandacht aan besteed. De maatregelen lijken effect te hebben gehad: er zijn minder kiezers die een stem uitbrachten op een te hoog kandidaatnummer. Tegelijkertijd waren de lijsten van de meeste partijen bij de TK25 langer dan bij de EP24, waardoor de vergelijking minder goed te maken is. Wat verhoudingsgewijs niet is afgenomen is het aantal kiezers dat alleen een

⁶ Op basis van de definitieve evaluatie is dit percentage bijgesteld van 0,47% naar 0,48%.

⁷ Kamerstukken II, 2024-2025, 35 455, nr. L.

vakje bij een kandidaatnummer heeft ingekleurd. De uitleg aan kiezers in het stemlokaal over het nieuwe stembiljet wordt hiervoor aangescherpt bij het vervolg van het experiment tijdens de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26).

Tabel 1: Redenen van ongeldigheid van uitgebrachte stemmen met een directe relatie met het nieuwe stembiljet tijdens de experimenten bij de EP24 en de TK25.

Reden van ongeldigheid	TK25	EP24
Totaal	415 (0,32% van totaal uitgebrachte stemmen)	470 (0,59% van totaal uitgebrachte stemmen)
Meer dan 1 partij	116 (0,09%)	56 (0,07%)
Alleen kandidaatnummer	260 (0,20%)	155 (0,19%)
Niet bestaand kandidaatnummer	39 (0,03%)	259 (0,32%)

Aannemelijk is dat een deel van de daling van het aantal ongeldige stemmen komt door het leereffect onder kiezers. Een deel van de kiezers in de experimenteergemeenten stemde voor de tweede keer met het nieuwe stembiljet. Daarbij is het belangrijk om te benoemen dat de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezing (78,3%) aanmerkelijk hoger is dan bij de Europees Parlementsverkiezing (46,2%), waardoor wederom veel kiezers voor de eerste keer met het nieuwe stembiljet gestemd hebben.

Voorkeursstemmen

Kiezers in de experimenteergemeenten (36,6%) hebben vaker een voorkeursstem uitgebracht dan kiezers in de referentiegemeenten (30,9%). Dit verschil was ook zichtbaar bij het eerste experiment tijdens de EP24 waar het aantal voorkeursstemmen respectievelijk 48,2% bij de experimenteergemeenten en 44,4% bij de referentiegemeenten was.

Mogelijk is het nieuwe stembiljet ten opzichte van het huidige stembiljet meer uitnodigend voor de kiezer om een voorkeursstem uit te brengen. In aanloop naar de verkiezing is er in de gemeenten meer aandacht geweest voor de verkiezing, omdat de kiezers werden voorbereid op een ander stembiljet. Die extra aandacht kan ertoe hebben geleid dat kiezers bewuster bezig zijn geweest met het kiezen van een kandidaat.

Tijdens de EP24 viel op dat kiezers relatief vaak een kandidaat met hetzelfde nummer als de partij kozen (bijvoorbeeld partij 6, kandidaat 6). Dat effect is niet gevonden bij de TK25. Na afloop van de GR26 zal ik dit effect opnieuw onderzoeken, voordat ik hier verder conclusies aan verbind.

2. Ervaringen van de kiezers⁸

Gebruiksgemak nieuwe stembiljet

⁸ Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. Artikel 18, bepalingen 2c, 2d, 2e, en 2k.

Na het stemmen gaven kiezers in een enquête hun mening over het nieuwe stembiljet.⁹ Zij beoordeelden onder andere het invulgemak, formaat, leesbaarheid en het gebruik van logo's. Op alle onderdelen scoort het nieuwe stembiljet een 4,4 of hoger (maximale score is 5) en wordt het beter gewaardeerd dan het huidige stembiljet (zie tabel 13 in de eerste bijlage). Vooral het formaat valt op: het huidige stembiljet krijgt een 1.9, tegenover een 4.8 voor het nieuwe stembiljet. Onder de 66-plussers scoort het huidige stembiljet nog lager: een 1.6.

Keuze van de kandidaat

In de experimenteergemeenten ligt in ieder stemhokje een boekje met de lijsten met kandidaten. Uit het onderzoek blijkt dat 91% van de kiezers al vóór het stemhokje een keuze voor een kandidaat maakt (tegenover 89% in de referentiegemeenten). Van hen zoekt 52% het kandidaatsnummer thuis op, 27% in het stemhokje, en de rest stemt op de lijsttrekker of vindt het nummer op een andere manier.

51% van de bevroegde kiezers bekijkt het boekje met de kandidatenlijsten. Van hen vindt 82% de informatie heel makkelijk en 12% makkelijk te vinden. Van de kiezers die het boekje niet bekijken, geeft 90% aan dat zij het niet nodig hebben omdat zij al weten op wie zij willen stemmen.

Uitleg en oefenmateriaal

In aanloop naar de verkiezing informeren alle experimenteergemeenten kiesgerechtigden over het nieuwe stembiljet. Kiesgerechtigden ontvangen bij hun stempas een flyer en krijgen informatie via de thuisgestuurde kandidatenlijst. 75% van de kiezers ziet deze flyer. Daarnaast communiceren gemeenten via huis-aan-huisbladen, sociale media, uitlegvideo's en posters. Alle informatie staat op nieuwstembiljet.nl. Ook is er lokaal, regionaal en landelijk veel media-aandacht voor het experiment. Driekwart van de kiezers vindt dat zij vooraf voldoende informatie ontvangen.

Anders dan bij het eerste experiment krijgt iedere kiezer, ook als zij aangeven dat niet nodig te hebben, in het stemlokaal uitleg over het gebruik van het nieuwe stembiljet van een extra stembureaulid, dat hiervoor speciaal is geïnstrueerd. Toch geeft 9% aan geen uitleg te krijgen. De waardering voor de uitleg is hoog: 83% vindt deze heel duidelijk en geeft gemiddeld een 4,7 (maximale score is 5).

3. Ervaringen van stembureauleden^{10,11}

Telling

Vier van de vijf gemeenten kozen voor een centrale telling (Centrale stemopneming), waarbij op verkiezingsavond alleen de stemmen per lijst tellen en de volgende dag per kandidaat. Eén gemeente telde decentraal. Uit het evaluatieonderzoek blijkt het centraal tellen van het nieuwe stembiljet ongeveer 60% sneller verloopt dan met het huidige stembiljet, bij decentraal tellen gaat het tellen bijna twee keer zo snel.

⁹ In een één-op-één enquête is kiezers direct na het stemmen gevraagd naar de stemervaring.

¹⁰ Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. Artikel 18, bepalingen 2g, 2h, 2j en 2l.

¹¹ In de dagen na de stemming is een online enquête uitgezet onder stembureauleden.

Gemeenten ervaren het telproces als efficiënter en rustiger. Zij winnen vooral tijd doordat het stembiljet snel is uit te vouwen en in één oogopslag te beoordelen is. Ook is er minder ruimte nodig, wat zorgt voor meer overzicht. Van de tellers vindt 81% dat het nieuwe stembiljet makkelijker telt (18% heeft nooit met het vorige stembiljet gestemd en 1% vond het moeilijker noch makkelijker). Tot slot zijn er drie gemeenten die naar aanleiding van het experiment hun telproces hebben aangepast. Daarin valt mogelijk nog verder te leren en te optimaliseren.

Instructiematerialen voor stembureauleden

Alle stembureauleden in de experimenteergemeenten ontvangen instructie over het nieuwe stembiljet en hun nieuwe taken. Het ministerie van BZK stelt hiervoor onder andere video's, e-learning, presentaties en handleidingen beschikbaar. 98% van de stembureauleden volgt een vorm van instructie. Vrijwel iedereen vindt de informatie duidelijk. Ook geeft 97% aan de nieuwe taken, zoals het uitleggen en beantwoorden van vragen van kiezers over het nieuwe stembiljet, goed of heel goed te kunnen uitvoeren.

Nieuw stembiljet bij verkeerd invullen

In de experimenteergemeenten mogen kiezers bij een fout twee keer een nieuw stembiljet aanvragen, tegenover één keer bij het huidige stembiljet. Gemeenten zien dat hier tijdens de verkiezing weinig gebruik van wordt gemaakt. Ook bij het huidige stembiljet wordt door kiezers nauwelijks gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Door meer informatie over deze mogelijkheid te verstrekken kunnen mogelijk ongeldige stemmen worden voorkomen.

4. Organisatie van het experiment¹²

Kosten van het experiment

Het ministerie van BZK en de deelnemende gemeenten maken kosten voor het experiment. Gemeenten brengen alleen de meerkosten ten opzichte van het reguliere stembiljet in rekening, die volledig worden vergoed door het ministerie van BZK. Omdat de voorbereidingen van de TK25 en de GR26 door elkaar heen lopen is het op dit moment lastig om de exacte kosten per verkiezing vast te stellen. Na de GR26 volgt een nadere kosteninschatting.

Werkdruk gemeentelijke organisatie

Gemeenten gaven aan dat het werken met het nieuwe stembiljet in het eerste experiment meer tijd kost. Vier gemeenten vonden het organiseren van de verkiezing dit keer minder werk dan de eerste keer. Daarnaast geven de gemeenten aan dat de werkdruk wel hoog was, maar dat dit vooral te maken had met het feit dat de TK25 een onverwachte verkiezing was, dicht op de GR26.

Logistiek

De projectleiders in de gemeenten geven aan dat de distributie van stembiljetten en kandidatenlijsten goed verloopt. Ook het ophalen en vervoeren na de telling verloopt soepel. Gemeenten waarderen het kleinere stembiljet, omdat dit minder opslagruimte vraagt en eenvoudiger te vervoeren is. Zo kan het transport bijvoorbeeld deels met personenauto's plaatsvinden in plaats van met busjes.

¹² Tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten. Artikel 18, bepalingen 3b en 3c.

Datum
17 februari 2026

Onze referentie
2026-0000035558

Drukwerk

Gemeenten zijn positief over de verbeterde informatie over het verkiezingsdrukwerk. De richtlijnen voor stembiljetten, kandidatenlijsten en bevestigingsmaterialen zijn grotendeels duidelijk. De gemeenten hadden de informatie over het te bestellen drukwerk graag eerder ontvangen. Wel hadden ze begrip voor het feit dat deze vervroegde verkiezing niet gepland was, en de oplevering van alle drukwerkbestanden dus aanzienlijk moest worden versneld.

Communicatie

Het ministerie van BZK heeft alle communicatie- en voorlichtingsmiddelen vernieuwd in de aanloop naar de TK25. Gemeenten gebruiken deze via een toolkit, waar de middelen zijn geordend in een overzichtelijke 'Kiezersreis'. Zij zijn positief over de nieuwe middelen, vooral over de banners en uitlegvideo's. De materialen besteden extra aandacht aan het correct uitbrengen van een stem.

Tot slot

De uitkomst van de evaluatie en de wijze waarop kiezers, stembureauleden en de medewerkers bij de gemeenten het experiment ervaren hebben stemt mij zeer positief. Ik ben verheugd over de daling in het aantal ongeldige stemmen dat is geteld ten opzichte van de experimenten tijdens de EP24. De volgende experimenten met het nieuwe stembiljet worden gehouden tijdens de GR26. Tijdens deze verkiezingen wordt het aantal experimenten opgeschaald van 5 naar 11 gemeenten.

De experimenten zullen plaatsvinden in de gemeenten Alphen aan den Rijn, Boekel, Gouda, Leiden, Meierijstad, Midden-Delfland, Nijmegen, Noordoostpolder, 's-Hertogenbosch, Soest en Tynaarlo.

Ik kijk met vertrouwen uit naar deze experimenten en ben voornemens om na een positieve evaluatie de eerste stappen te gaan zetten richting invoering van het nieuwe stembiljet.

Een afschrift van deze brief is aan de Eerste Kamer verzonden.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

F. Rijkaart

Tweede experiment met het stembiljet model 2

In dit verslag

1	Inleiding	5
2	Het stembiljet en de andere middelen	8
2.1	Het stembiljet en de lijst met kandidaten	8
2.2	Hulpmiddelen voor blinde en slechtziende kiezers	12
2.3	Hulpmiddelen voor stembureauleden bij het geven van uitleg	12
2.4	Middelen om de kiezers vooraf te informeren	13
3	Nadere regels bij een experiment met het nieuwe stembiljet	15
3.1	Bemensing stembureau: een extra lid	15
3.2	Inrichting van het stemhokje en stemlokaal	16
3.3	Uitreiken nieuw stembiljet bij vergissen	16
3.4	Ophalen informatie ten behoeve van de evaluatie	16
4	Het onderzoek	18
4.1	Onderzoeksvraag	18
4.2	Betrokken gemeenten	19
4.3	Uitvoering onderzoeken op 29 oktober	20
5	Uitslagen	24
5.1	Totaal	24
5.2	Redenen van ongeldigheid	26
5.3	Stemmen op de lijsttrekker	27
5.4	Aantal keer nieuw stembiljet uitgereikt	28
5.5	Wat verder opvalt	29
6	Bevindingen kiezers	31
6.1	Over de deelnemers aan de enquête	32
6.2	De waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stemhokje	33
6.3	De waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stemhokje	35
6.4	De wijze waarop de kiezer zijn keuze van een kandidaat bepaalt	36
6.5	De waardering van de kiezer voor de uitleg vooraf	39
6.6	Wat verder opviel	41
6.7	Bevindingen kiezers die hebben gestemd met behulp van de mal	42

7	Bevindingen stembureauleden en tellers	44
7.1	Of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden	46
7.2	De waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal	49
7.3	De impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden	51
8	Bevindingen gemeentelijke verkiezingsorganisatie	54
8.1	Werkdruk	54
8.2	Verkiezingsdrukwerk	55
8.3	Logistiek	56
8.4	Training van stembureauleden	56
8.5	Tellen	57
8.6	Communicatie met kiezers over het nieuwe stembiljet	57
9	Registratie teltijden	61
10	Aanbevelingen naar aanleiding van de onderzoeksresultaten	64
	Bijlagen	65

Let op

- De tabellen en staafdiagrammen in deze rapportage geven per onderdeel de resultaten in percentages weer.
- Voor de leesbaarheid zijn de percentages afgerond op hele getallen.
- Het kan daardoor voorkomen dat tabellen optellen tot soms 101% of soms 99%.

1

Inleiding

1 Inleiding

Op de dag van stemming van de tussentijdse Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober 2025 is in vijf gemeenten voor de tweede keer geëxperimenteerd met het nieuwe model stembiljet. Het gaat om het model stembiljet dat in de toelichting bij de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten (hierna: de Tijdelijke experimentenwet) wordt beschreven als model 2 (hierna: het nieuwe stembiljet). Het stemmen met dit nieuwe stembiljet is geëvalueerd op basis van artikel 18 van het Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten (hierna: Tijdelijk experimentenbesluit). De onderzoeksopzet en onderzoeksvragen zijn op 19 september 2025 naar de Tweede Kamer gestuurd¹.

Het doel van een experiment is om zichtbaar te maken hoe het nieuwe stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. Daartoe dient ook deze evaluatie van dit tweede experiment. De onderzoeken in het kader van deze evaluatie vonden plaats in aanloop naar, tijdens en binnen enkele dagen na afloop van de stemming voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer op 29 oktober 2025.

Aan deze onderzoeken deden alleen de tien gemeenten mee die ook al meewerkten aan de onderzoeken tijdens het eerste experiment, dat plaatsvond tijdens de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024. Het gaat om vijf gemeenten waar werd gestemd met het nieuwe stembiljet. En om vijf gemeenten waar werd gestemd met het huidige stembiljet, om de resultaten te kunnen vergelijken. Ten behoeve van een uitgebreider onderzoek naar de teltijden van het nieuwe stembiljet waren twee extra gemeenten gevraagd om als referent op te treden, alleen voor het onderdeel tellen.

Aanvankelijk werd rekening gehouden met een tweede experiment in meer gemeenten, tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2026. In verband met de voorbereidingstijd die nodig is voor deelname aan het experiment, is tijdens de vervroegde Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 alleen in de gemeenten die al eerder meededen met het experiment gestemd met het nieuwe stembiljet.

Voor de evaluatie zijn meerdere onderzoeksmethodes ingezet: zowel kwantitatief (enquêtes onder de verschillende doelgroepen, registratie van teltijden, analyse van uitslagen) als kwalitatief (interviews met verkiezingsteams van gemeenten en met leveranciers).

1 Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93

Hoofdstuk 2 beschrijft het stembiljet en de andere middelen die onderwerp waren van het experiment. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de regels die gelden bij een experiment. Hoofdstuk 4 gaat over de uitvoering van het onderzoek. Hoofdstuk 5 vat de uitslagen samen. In de hoofdstukken 6 tot en met 8 staan de uitkomsten van de onderzoeken onder kiezers, stembureauleden en gemeenten en leveranciers. Hoofdstuk 9 geeft tot slot een overzicht van de bijgehouden tel tijden.

2

**Het stembiljet
en de andere
middelen**

2 Het stembiljet en de andere middelen

2.1 Het stembiljet en de lijst met kandidaten

Het nieuwe stembiljet is zo ontworpen dat het voldoet aan strikte normeringen op het gebied van toegankelijkheid en verwerkbaarheid. Daardoor is het nieuwe stembiljet in vergelijking met het huidige stembiljet:

- beter te hanteren door kiezers bij het stemmen,
- beter te hanteren door stembureauleden bij het tellen,
- beter te lezen door laaggeletterde of slechtziende kiezers,
- beter te gebruiken in combinatie met hulpmiddelen voor kiezers met een beperking, zoals blinde en slechtziende kiezers,
- (in de toekomst) elektronisch te tellen.

De strakke normeringen stellen onder andere eisen aan het formaat, de te gebruiken papiersoort, de vouwwijze en de afwerking van de stembiljetten. En aan het gebruik van logo's op, en de indeling, lettersoort, lettergrootte en kleurstelling van de stembiljetten en lijsten met kandidaten.

2.1.1 Wijzigingen na het eerste experiment

Bij het eerste experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024 is met het nieuwe stembiljet vaker ongeldig gestemd dan met het huidige stembiljet. De meest voorkomende reden van ongeldig stemmen was het kiezen van een niet bestaand kandidaatnummer². Daarom is na het experiment aanvullend onderzoek uitgevoerd dat inzicht moest geven in het begrip van kiezers met betrekking tot stemmen met het nieuwe stembiljet in het algemeen, en het kiezen van een niet bestaand kandidaatnummer in het bijzonder, in relatie tot de vormgeving en teksten op het stembiljet³. Dit aanvullende onderzoek heeft geleid tot een aantal tekst- en vormgevingsaanpassingen. Daarbij is op een aantal punten ook het advies van de Kiesraad meegenomen. Niet alle onderdelen van het advies van de Kiesraad zijn overgenomen, hier is in de evaluatie van het eerste experiment met het nieuwe stembiljet al op ingegaan.

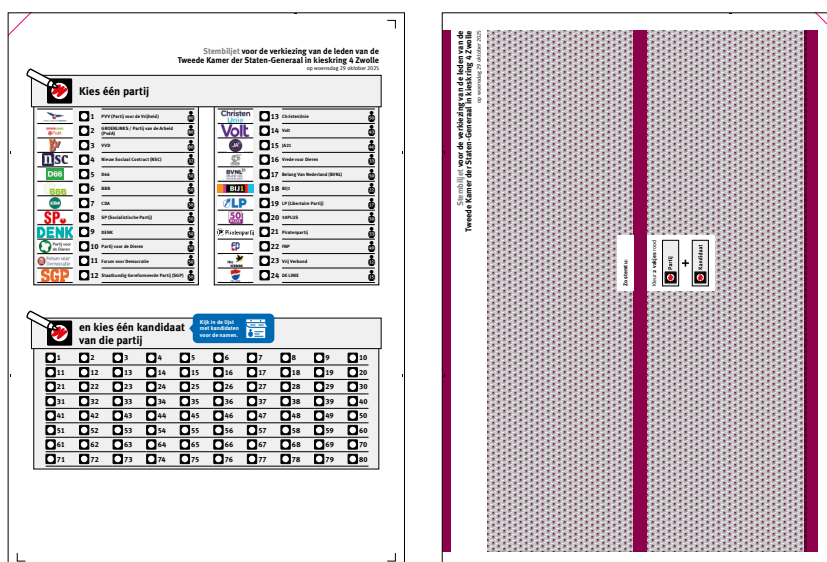
2 Verslag evaluatie 'Eerste experiment met een nieuw stembiljet', paragraaf 5.1, pagina 40, Kamerstukken II, 2024/25, 35455, nr.21

3 Bijlage VI, Onderzoeksrapport Mare 'Toetsen varianten flyers stembiljet model 2'

- In woordgebruik en zinsopbouw is meer aangesloten bij wat de respondenten aanspreekt. Zo vonden de testdeelnemers ‘kandidatenlijst’ duidelijker dan ‘Overzicht van kandidaten’, gaven ze de voorkeur aan gebiedende wijs en vraagzinnen (dat werkt activerend), en kregen ze liever uitleg wat je wel moet doen (positieve benadering) dan wat je niet moet doen (negatieve benadering).
- Er is een sterkere visuele relatie tussen het stembiljet en de lijst met kandidaten gelegd. Daarvoor is om te beginnen de tekstballon op het stembiljet aangepast. De nieuwe tekst, positie en blauwe kleur zorgen er niet alleen voor dat de tekstballon meer opvalt (en dus eerder wordt gelezen), maar er is nu ook een duidelijker link tussen ‘kies een kandidaat’ en de uitleg. Daarnaast komen de blauwe kleur van de tekstballon en het icoon van de lijst met kandidaten terug op de lijst met kandidaten in het stemhokje, en op een sticker die in het stemhokje wordt bevestigd boven de lijst met kandidaten.

2.1.2 Het nieuwe stembiljet

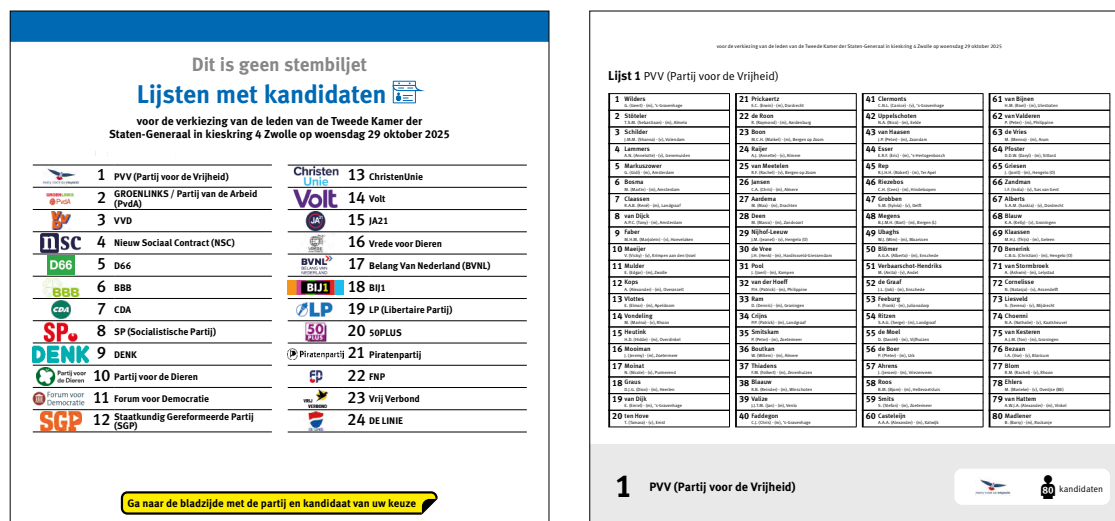
Het nieuwe stembiljet is ongeveer 40 bij 30 centimeter (A3-formaat). Op de bovenste helft staan de logo's en namen van de partijen. Op de onderste helft staan de nummers van de kandidaten. Er staan geen namen van kandidaten op het stembiljet. Die namen staan in een boekje met de lijsten met namen van partijen en kandidaten. Dat boekje lag in elk stemhokje en er hingen posters met de lijsten in elk stemlokaal. Bovendien kregen kiezers vóór de verkiezing een kandidatenlijst thuisbezorgd.

Afbeelding 1
Het stembiljet voor de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025.

2.1.3 De lijst met kandidaten in het stembokje

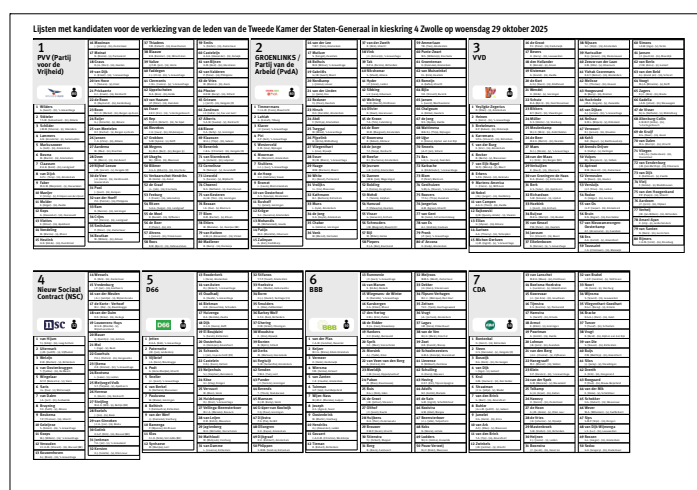
Het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje was in het midden van het schrijfblad van het stembokje bevestigd, op zo'n manier dat het na gebruik altijd dicht viel. Op die manier bleef het stemgeheim gewaarborgd. Boven het boekje was een blauwe sticker bevestigd, die verwees naar de lijst met kandidaten.

Afbeelding 2
Het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje.

2.1.4 De lijst met kandidaten in het stemlokaal (de posters)

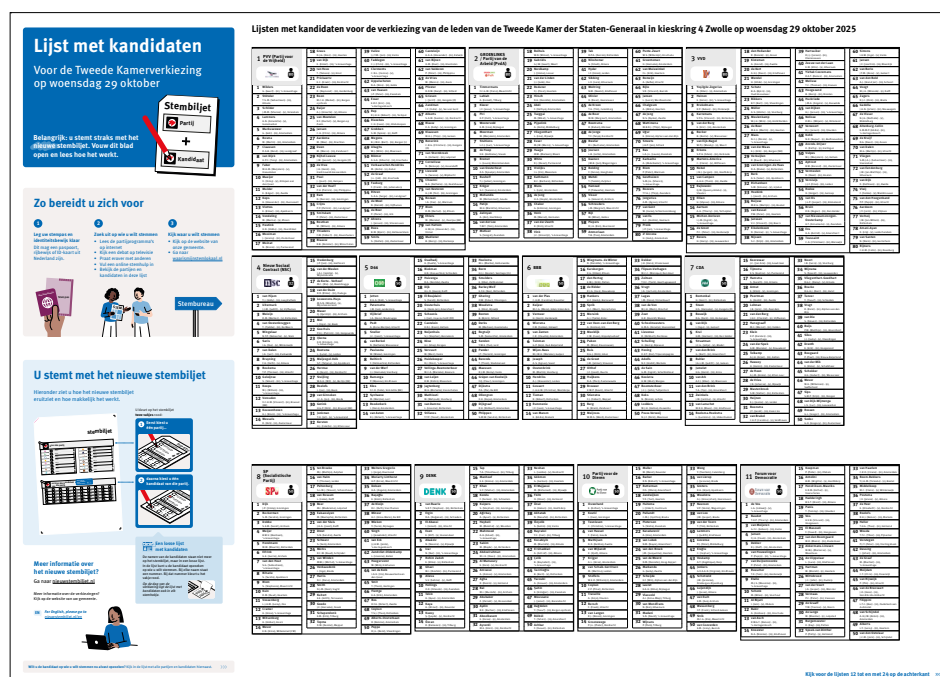
Net als bij het huidige stembiljet hingen in elk stemlokaal posters met de lijst met kandidaten. Om te voldoen aan de richtlijnen voor toegankelijkheid en leesbaarheid, zijn de lettergrootte en de opmaak anders dan bij het huidige stembiljet. Dat vraagt soms extra ruimte. Zo waren voor de Tweede Kamerverkiezing 3 posters nodig om alle partijen en kandidaten goed te kunnen afbeelden.

Afbeelding 3
De posters met de lijst met kandidaten in het stemlokaal.

2.1.5 De lijst met kandidaten ‘brievenbusmodel’

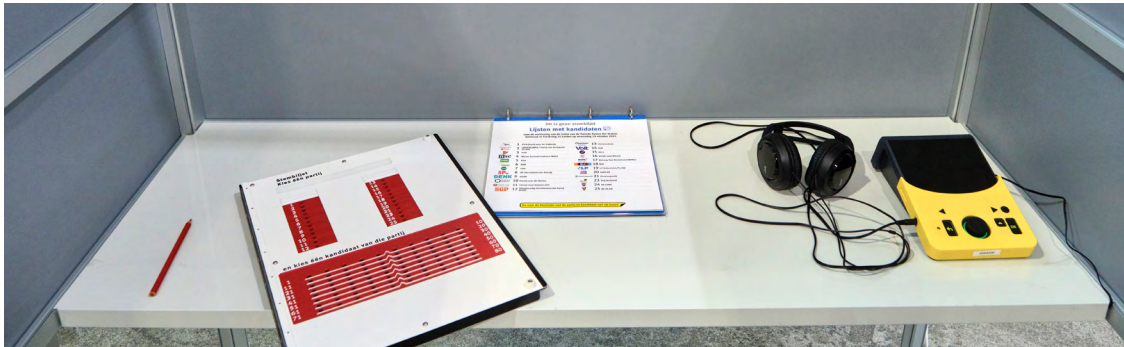
Op de lijst met kandidaten die huis aan huis is bezorgd stond ook beknopte, visuele uitleg over het nieuwe stembiljet. De lijsten werden, anders dan bij de Europees Parlementsverkiezing, niet op naam maar per adres bezorgd. Uit de evaluatie na het eerste experiment bleek dat kiezers de op naam bezorging papierverspilling vonden, gemeenten hadden bezwaar tegen de extra kosten, en drukwerkleveranciers en postbezorgers gaven aan dat bij opschaling het principe van ‘elke kiezer een eigen lijst met kandidaten’ tot planningsproblemen zou kunnen leiden.

Afbeelding 4
De lijst met kandidaten ‘brievenbusmodel’.

2.2 Hulpmiddelen voor blinde en slechtziende kiezers

Voor blinde en slechtziende kiezers was in elke gemeente tenminste een locatie waar een mal met audiovoorziening stond. Daarmee konden blinde en slechtziende kiezers, of kiezers met een beperking aan het bewegingsapparaat (denk aan Parkinson), zelfstandig een stem uitbrengen. Deze mal is herbruikbaar en kan bij elke verkiezing op maat worden gemaakt.

Afbeelding 5
De mal met audiovoorziening

2.3 Hulpmiddelen voor stembureauleden bij het geven van uitleg

In elk stembureau lagen een aantal neutrale voorbeeld-stembiljetten en voorbeeldlijsten met kandidaten. Deze neutrale stembiljetten gebruikten stembureauleden bij het geven van uitleg aan kiezers.

Afbeelding 6
Het neutrale stembiljet

stembiljet

Kies één partij

☐ Partij A	☐ Partij B
☐ Partij C	☐ Partij D
☐ Partij E	☐ Partij F
☐ Partij G	☐ Partij H
☐ Partij I	☐ Partij J
☐ Partij K	☐ Partij L
☐ Partij M	☐ Partij N
☐ Partij O	☐ Partij P
☐ Partij Q	☐ Partij R
☐ Partij S	☐ Partij T

en kies één kandidaat van die partij

☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10
☐ 11	☐ 12	☐ 13	☐ 14	☐ 15	☐ 16	☐ 17	☐ 18	☐ 19	☐ 20
☐ 21	☐ 22	☐ 23	☐ 24	☐ 25	☐ 26	☐ 27	☐ 28	☐ 29	☐ 30
☐ 31	☐ 32	☐ 33	☐ 34	☐ 35	☐ 36	☐ 37	☐ 38	☐ 39	☐ 40
☐ 41	☐ 42	☐ 43	☐ 44	☐ 45	☐ 46	☐ 47	☐ 48	☐ 49	☐ 50
☐ 51	☐ 52	☐ 53	☐ 54	☐ 55	☐ 56	☐ 57	☐ 58	☐ 59	☐ 60
☐ 61	☐ 62	☐ 63	☐ 64	☐ 65	☐ 66	☐ 67	☐ 68	☐ 69	☐ 70
☐ 71	☐ 72	☐ 73	☐ 74	☐ 75	☐ 76	☐ 77	☐ 78	☐ 79	☐ 80

2.4 Middelen om de kiezers vooraf te informeren

Voorafgaand aan de verkiezing werden kiezers op verschillende manieren geïnformeerd over het nieuwe stembiljet, en de werking ervan:

- door (grotendeels gevisualiseerde) uitleg toe te voegen aan de envelop bij de stempas en de lijst met kandidaten die kiezers thuis in de brievenbus ontvingen;
- met korte uitlegvideo's en een speciale website (nieuwstembiljet.nl), waarvan de links werden verspreid via de website van de gemeente, via social media en op posters met QR-codes die in de gemeenten hingen;
- met door de gemeente georganiseerde inloopmogelijkheden voor specifieke doelgroepen zoals ouderen en blinde of slechtziende kiezers;
- met voorbeeldmateriaal en flyers dat bij de publieksbalie, in bibliotheken en dienstencentra kwam te liggen.

Bovendien voerde elke gemeente een eigen lokale communicatiecampagne. De basis bestond uit een serie posters die op diverse locaties werden opgehangen, advertenties in huis-aan-huis bladen en een serie social media posts. Aangevuld per gemeente met onder andere nieuwsitems door lokale en landelijke media, sociale mediaposts en artikelen in eigen (digitale) nieuwsbrieven. Zie bijlage I voor een overzicht van deze middelen.

2.4.1 Wijzigingen na het eerst experiment

Na het eerste experiment gaven de verkiezingsteams aan dat het goed organiseren van de communicatie aan kiezers een uitdaging was. Dat gold vooral voor de kleinere gemeenten, die maar beperkte communicatiecapaciteit tot hun beschikking hebben. Om het de gemeenten bij dit experiment makkelijker te maken, zijn niet alleen meer middelen ontwikkeld waarmee gemeenten hun kiezers konden informeren, maar is ook de ontsluiting van de middelen eenvoudiger geworden. Het overzicht van de beschikbare middelen was daarom ingericht als een kiezersreis. Zo was in een oogopslag duidelijk wat een gemeente op welk moment kon inzetten. Zie bijlage I voor deze kiezersreis.

3

**Nadere regels bij
een experiment
met het nieuwe
stembiljet**

3 Nadere regels bij een experiment met het nieuwe stembiljet

In de Tijdelijk experimentenwet nieuwe stembiljetten zijn nadere regels gesteld over het experiment met het nieuwe stembiljet. Die regels hebben onder andere betrekking op de bemensing van het stembureau, de inrichting van het stemhokje en het stemlokaal, het uitreiken van een nieuw stembiljet, en de evaluatie van het experiment.

3.1 Bemensing stembureau: een extra lid

Op de dag van stemming tijdens een experiment moeten steeds minimaal vier stembureauleden aanwezig zijn op het stembureau, in plaats van de drie stembureauleden bij een verkiezing met het huidige stembiljet. Dit extra stembureaulid heeft als taak om kiezers actief welkom te heten en te wijzen op het feit dat er met een nieuw stembiljet wordt gestemd, de andere stembureauleden te ondersteunen bij het geven van uitleg en vragen te beantwoorden.

In aanloop naar de verkiezing volgden alle stembureauleden een fysieke of online training, of een e-learning waarin zij werden voorbereid op hun (nieuwe) taken. Ten behoeve van opleiding van de stembureauleden, stelde het ministerie van BZK verschillende middelen ter beschikking. Zie hoofdstuk 7.2 voor een overzicht van de middelen, en de manier waarop deze middelen zijn ingezet.

3.1.1 Wijziging ten opzichte van eerste experiment

In de aanloop naar het eerste experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing in 2024 volgden alle stembureauleden in de experimenteergemeenten verplicht een fysieke training. Nu de vijf gemeenten voor de tweede keer met het nieuwe stembiljet stemden, kozen vier van de vijf gemeenten ervoor om niet voor iedereen (opnieuw) een fysieke training te verzorgen. Belangrijke reden was dat het organiseren van fysieke trainingen voor alle stembureauleden met name voor de grotere gemeenten veel voeten in de aarde heeft. Aangezien de verantwoordelijkheid voor het opleiden van stembureauleden bij gemeenten zelf ligt, is bij dit tweede experiment afgezien van de verplichting tot een fysieke training. Ook, omdat het met het oog op opschaling van het experiment het niet haalbaar is om overal alle stembureauleden fysiek te trainen. Daarom is de tussentijdse Tweede Kamerverkiezing gebruikt om te onderzoeken op welke andere manieren stembureauleden voldoende kunnen worden voorbereid op hun nieuwe taken. In hoofdstuk 7.2 is te lezen hoe stembureauleden het zelf hebben ervaren.

3.2 Inrichting van het stemhokje en stemlokaal

In elk stemhokje moet een boekje met de lijsten met kandidaten liggen, zodanig bevestigd dat het niet open blijft liggen. Boven het boekje is een blauwe sticker bevestigd, die kiezers extra attendeert op de lijst met kandidaten. Daarbij hangt een poster hoe stemmen werkt. In elk stemlokaal is bovendien een poster of banner bevestigd, met korte uitleg over het nieuwe stembiljet. Op de poster of banner staat ook een QR-code, die leidt naar een korte uitlegvideo.

3.3 Uitreiken nieuw stembiljet bij vergissen

Bij verkiezingen waar wordt gestemd met het huidige stembiljet, kan de voorzitter een kiezer die denkt zich te hebben vergist eenmaal een nieuw stembiljet uitreiken. Bij een verkiezing waar wordt geëxperimenteerd met een nieuw stembiljet kan een kiezer tweemaal een nieuw biljet krijgen.

3.4 Ophalen informatie ten behoeve van de evaluatie

Van elk experiment met een nieuw stembiljet vindt een evaluatie plaats. In hoofdstuk 4 staat beschreven welke onderzoeken daarvoor zijn uitgevoerd. Daarnaast is het aantal geldige en ongeldige stemmen onderwerp van evaluatie. Om inzicht te krijgen in de redenen van ongeldigheid is aan de stembureaus gevraagd een bijlage bij het proces-verbaal te voegen met daarin de redenen van ongeldigheid van uitgebrachte stemmen.

4

Het onderzoek

4 Het onderzoek

Om een goede vergelijking tussen het eerste en tweede experiment te kunnen maken, komen de onderzoeksopzetten bij beide experimenten grotendeels overeen. Op een aantal punten zijn er verschillen. Voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet, de gebruikte vragenlijsten, gehanteerde protocollen en afwijkingen tussen beide onderzoeken wordt verwezen naar de brief die de minister van BZK op 19 september 2025 naar de kamer stuurde⁴, en naar het evaluatieplan met bijlagen dat op 22 april 2024 naar de Tweede Kamer is gestuurd⁵. Hierna wordt het onderzoek op hoofdlijnen beschreven.

4.1 Onderzoeksvraag

Het doel van een experiment is om zichtbaar te maken hoe een nieuw model stembiljet in de praktijk werkt voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen. Omdat het nu om een tweede experiment gaat, moet de evaluatie ook inzicht geven in het lerend vermogen en ontwikkelingen in de tijd: zijn er veranderingen als kiezers vaker met het nieuwe stembiljet stemmen? Bovendien wil het ministerie van BZK kijken naar de wijze waarop het stemmen met het nieuwe stembiljet door (verschillende doelgroepen) kiezers wordt ervaren. Aanvullend op de eerdere onderzoeken die zijn uitgevoerd tijdens de verschillende testen en het experiment, en verder onderbouwd door gedragswetenschappelijke inzichten. Om dat onderzoek goed uit te kunnen voeren, zijn de vragenlijsten voor kiezers uitgebreid met een drietal extra vragen⁶.

Tot slot is bij de evaluatie van het tweede experiment geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag in hoeverre het evident is dat bij een ongeldige stem door keuze op een niet bestaand kandidaatnummer, wel is gestemd op de partij waarop de kiezer wilde stemmen. Dit naar aanleiding van het advies van de Kiesraad om een stem op een niet bestaand kandidaatnummer te beschouwen als een geldige stem op de lijsttrekker⁷.

4 Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93

5 Kamerstukken II 2021/22, 35165, nr. 15.

6 Zie bijlage VII, aangepaste vragenlijsten voor kiezers

7 Advies Evaluatie Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten van 12 november 2024, <https://www.kiesraad.nl/adviezen-en-publicaties/adviezen/2024/11/12/advies-evaluatie-tijdelijke-experimentenwet-nieuwe-stembiljetten>

De centrale onderzoeksvraag luidde: ‘Hoe werkt het stembiljet model 2 in de praktijk, voor kiezers, stembureauleden, gemeenten en leveranciers van verkiezingsmaterialen?’. De evaluatie moet daarvoor inzicht geven in:

1. de effecten van het stemmen met het nieuwe stembiljet op de wijze waarop de kiezer zijn stem uitbrengt;
2. de effecten van het stemmen met het nieuwe stembiljet op hoe kiezers het nieuwe stembiljet ervaren, met name waar het gaat om de relatie tussen kiezer en gekozene;
3. de bruikbaarheid en de effecten van de ingezette middelen en materialen;
4. de effecten van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de uitvoerbaarheid voor stembureauleden en gemeenten;
5. de organisatorische consequenties van het gebruik van het nieuwe stembiljet;
6. het lerend vermogen van stembureauleden, kiezers, verkiezingsteams van gemeenten en leveranciers in gemeenten waar al eerder werd gestemd met het nieuwe stembiljet.

4.2 Betrokken gemeenten

Bij de evaluatie waren dezelfde gemeenten betrokken als bij het eerste experiment:

- vijf experimenteergemeenten – daar werd gestemd met het nieuwe stembiljet;
- vijf referentiegemeenten – daar werd gestemd met het huidige stembiljet. Het gaat om vijf gemeenten die qua inwoneraantal, bevolkingssamenstelling en stemgedrag bij vorige verkiezingen vergelijkbaar zijn met de experimenteergemeenten.

Onderzoeksresultaten uit de referentiegemeenten dienden om de resultaten uit de experimenteergemeenten mee te kunnen vergelijken.

Om het tellen goed te kunnen vergelijken waren dit experiment twee extra referentiegemeenten toegevoegd, alleen voor het onderdeel tellen. Het ging om twee gemeenten dit een vergelijkbaar telproces hanteren als de deelnemende experimentergemeenten.

Experimenteergemeente	Referentiegemeente	Telreferent
Alphen a/d Rijn	Westland	Groningen (CSO)
Boekel	Bladel	Groningen (CSO)
Borne	Oldenzaal	Enschede (DSO)
Midden-Delfland	Zoeterwoude	Groningen (CSO)
Tynaarlo	Leusden	Groningen (CSO)

In deze gemeenten hebben zich voorafgaand aan en op de dag van stemming geen bijzonderheden voorgedaan die van invloed zouden kunnen zijn op uitkomsten van de evaluatie. Zie bijlage II voor relevante statistische gegevens over deze gemeenten.

4.3 Uitvoering onderzoeken op 29 oktober

Het gebruik van het nieuwe stembiljet tijdens de verkiezing op 29 oktober is geëvalueerd door middel van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. De volgende onderzoeken vonden plaats:

- kwantitatief onderzoek onder kiezers en stembureauleden bij experimenteer- en referentiegemeenten;
- kwalitatief onderzoek onder projectleiders en anderen, betrokken bij de gemeentelijke organisatie van de experimenteergemeenten;
- analyse van de processen verbaal en andere openbare data.

Anders dan bij eerste experiment werden er deze keer geen focusgroepen onder kiezers georganiseerd. In februari 2025 had al aanvullend, gericht kwalitatief onderzoek plaatsgevonden⁸. En de verwachting van de onderzoekers was dat focusgroepen niet tot nieuwe inzichten zouden leiden.

4.3.1 Kwantitatief onderzoek onder kiezers en stembureauleden

Belangrijk doel van het evaluatieonderzoek is om representatieve uitspraken te kunnen doen over een grotere groep kiezers. Hiervoor is het belangrijk dat er een representatieve steekproef wordt gehouden onder kiezers. Daarmee worden cijfermatige inzichten opgehaald, waarbij ook groepen met elkaar kunnen worden vergeleken. De methoden die voor deze evaluatie zijn gebruikt zijn enquête en tijdregistratie.

De volgende kwantitatieve onderzoeken zijn uitgevoerd:

1. Een een-op-een-enquête onder minimaal 400 kiezers⁹ per gemeente direct bij de uitloop uit het stemlokaal nadat ze hebben gestemd.
2. Een online enquête onder de stembureauleden die is uitgezet in de dagen na de stemming. Het streven was dat minimaal 70%¹⁰ van stembureauleden en tellers zou reageren. Dat is niet overal gelukt: in de referentiegemeenten Westland, Leusden en Enschede (alleen tellen) reageerden minder dan 70% van de stembureauleden. Deze reacties zijn daarom alleen indicatief meegenomen in deze evaluatie.

De vragenlijsten zijn op 19 september 2025 samen met de onderzoeksopzet aan de Tweede Kamer gestuurd¹¹. De vragenlijsten komen grotendeels overeen met de vragenlijsten die werden gebruikt tijdens het eerste experiment.

8 Bijlage VI, Onderzoeksrapport Mare 'Toetsen varianten flyers stembiljet model 2'

9 400 ingevulde vragenlijsten zijn nodig om een betrouwbaarheidspercentage van 95% te realiseren.

10 een responspercentage van 70% is van belang voor de betrouwbaarheid en representativiteit.

11 Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93 <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35165-93.html>

Maximaal vier vragen zijn toegevoegd:

- een vraag om conclusies te kunnen trekken over het lerend vermogen van de kiezers ('stemde u eerder met het nieuwe stembiljet')
- drie vragen om conclusies te kunnen trekken over hoe het stemmen met het nieuwe stembiljet door kiezers wordt ervaren ('hoe voelde u zich tijdens het invullen van het stembiljet', 'wat heeft een rol gespeeld bij de keuze voor een kandidaat', 'in welk mate voelde u zich voorbereid'.)

Tabel 1

Overzicht deelnemers kwantitatieve onderzoeken, met een vergelijking tussen beide experimenten

	Vragenlijsten kiezers		Vragenlijsten stembureauleden	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Totaal ingevuld	6.485	6.160	2.007	1.576
Alphen a/d Rijn	776	758	506	705
Boekel	571	480	66	51
Borne	567	577	119	75
Midden-Delfland	431	544	43	69
Tynaarlo	662	604	208	246
Gebruikers stemmal	0	14	nvt	nvt
Totaal experimenteergemeenten	3.007	2.963	942	1.146
Westland	984	601	38	229
Bladel	899	885	74	66
Oldenzaal	495	598	67	80
Zoeterwoude	476	442	51	30
Leusden	624	671	12	27
Enschede (alleen tellen)	nvt	nvt	14	nvt
Groningen (alleen tellen)	nvt	nvt	809	nvt
Totaal referentiegemeenten	3.478	3.197	1065	432

4.3.2 Kwalitatief onderzoek onder gemeenten

Tijdens de voorbereidingen op het eerste experiment werd in overleg met de deelnemende gemeenten een lijst met te evalueren punten vastgelegd. Op basis van deze lijst werd een leidraad opgesteld voor de evaluatiegesprekken met de projectleiders verkiezingen. Dezelfde gespreksleidraad is ook deze keer gevolgd bij het voeren van (individuele) gesprekken. Deze gesprekken vonden plaats in de twee weken na de verkiezing.

Ten behoeve van de evaluatie en het vervolg van het experiment bij de gemeenteraadsverkiezingen worden ook gesprekken gevoerd met leveranciers van de stembescheiden van de experimenteergemeenten.

Zie bijlage IV voor de gespreksleidraad die het ministerie van BZK heeft gehanteerd, en een samenvatting van de gesprekken.

4.3.3 Analyse processen verbaal en andere openbare data

Net als na het vorige experiment, zijn ook na deze verkiezing de processen-verbaal van de gemeentelijk stembureaus (model Na 31-1 en 31-2) van de vijf experimenteer- en de vijf referentiegemeenten geanalyseerd. Dit gebeurde mede door de Kiesraad. Ook de speciale bijlage met redenen van ongeldigheid is geanalyseerd. Deze 'Bijlage bij een experiment met een nieuw stembiljet' moest door de experimenteergemeenten worden ingevuld.

5

Uitslagen

5 Uitslagen

5.1 Totaal

In totaal zijn in de experimenteergemeenten op 29 oktober 131.478 stembiljetten ingevuld. Op 130.844 (99,52%) van deze stembiljetten werd een geldige keuze uitgebracht, en op 634 (0,48%) een ongeldige keuze. In de referentiegemeenten werd een vergelijkbaar aantal stembiljetten ingeleverd (134.278 biljetten). Het percentage geldige stemmen was daar 0,27% hoger.

In vergelijking met het aantal ongeldige stemmen bij de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024 is het verschil tussen het aantal geldige stemmen in de experimenteer- en referentiegemeenten kleiner geworden. Dat komt omdat in de experimenteergemeenten *meer* geldige stemmen zijn uitgebracht en in de referentiegemeenten juist *minder*.

Tabel 2

Totaal aantal geldige en ongeldige stemmen in experimenteer- en referentiegemeenten

	Experimenteergemeenten		Referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Uitgebrachte stemmen	131.478	80.188	134.440	76.705
Geldig	130.845	79.597	134.182	76.582
Ongeldig	633	592	257	123
Percentage geldig	99,52%	99,26%	99,81%	99,84%
Percentage ongeldig	0,48%	0,74%	0,19%	0,16%

De Kiesraad heeft de uitslagen uit de experimenteer- en referentiegemeenten ook vergeleken met de resultaten van de kiezers buiten Nederland, en met die van de rest van Nederland. Daaruit blijkt:

- het aantal ongeldige stemmen in de experimenteergemeenten is vrijwel gelijk aan het aantal ongeldige stemmen van de kiezers buiten Nederland;
- het aantal ongeldige stemmen landelijk gemeten ligt dichterbij het aantal ongeldige stemmen in de experimenteergemeenten.

In tabel 3 staat een overzicht.

Tabel 3

Totaal aantal geldige en ongeldige stemmen in experimenteer en referentiegemeenten, afgezet tegen kiezers buiten Nederland en landelijk

Tweede Kamerverkiezing 2025				
	Experimenteer- gemeenten	Referentie- gemeenten	Kiezers buiten Nederland	Landelijk
Uitgebrachte stemmen	131.478	134.440	86.894	10.287.512
Geldig	130.845	134.182	86.487	10.260.603
Ongeldig	633	257	407	26.909
Percentage geldig	99,52%	99,81%	99,53%	99,74%
Percentage ongeldig	0,48%	0,19%	0,47%	0,26%

Er zijn verschillen per gemeente: de percentages ongeldige stemmen variëren van 0,39% tot 0,63%. Zie ook tabel 4.

Tabel 4

Aantal geldige en ongeldige stemmen per experimenteergemeente

	Alphen aan den Rijn	Boekel	Borne	Midden- Delfland	Tynaarlo
Uitgebrachte stemmen	71.159	7.415	16.371	13.072	23.461
Geldig	70.801	7.368	16.295	13.011	23.370
Ongeldig	358	47	76	61	91
Percentage geldig	99,50%	99,37%	99,54%	99,53%	99,61%
Percentage ongeldig	0,50%	0,63%	0,46%	0,47%	0,39%

Ook binnen de gemeenten zelf zijn er verschillen: op een aantal stembureaus wordt vaker ongeldig gestemd. Uit analyse van de processen-verbaal per stembureau lijkt het erop dat in stembureaus die waren gevestigd in een verzorgingshuis, verpleeghuis of zorgcentrum het percentage ongeldige stemmen vaker hoger was dan het gemiddelde van de gemeente. Dit zou een indicatie kunnen zijn dat het nieuwe stembiljet voor echt oudere mensen, of mensen met een beperking, lastiger is in te vullen dan voor jongeren. Deze aanname wordt enigszins ondersteund door de uitkomsten van de enquête onder kiezers (zie hoofdstuk 6). Daar beoordelen kiezers van boven de 66 jaar het nieuwe stembiljet iets minder positief. Notabene: het gaat hier om kleine aantallen en dus is alles indicatief.

Tabel 5

Ongeldige stemmen op locaties met waarschijnlijk relatief meer ouderen

	Aantal	Percentage
Totaal aantal stembureaus (A)	129	100%
Waarvan verpleeghuis, verzorgingshuis of seniorenwoning	16	12% van het totaal aantal stembureaus (A)
Waarvan overig	113	88% van het totaal aantal stembureaus (A)
Aantal stembureaus met meer dan 0,6% ongeldige stemmen (B)	34	26% van het totaal aantal stembureaus (A).
Waarvan verpleeghuis, verzorgingshuis of seniorenwoning	12	35% van het aantal stembureaus met meer dan 0,6% ongeldige stemmen (B).
Waarvan overig	22	68% van het aantal stembureaus met meer dan 0,6% ongeldige stemmen (B).

5.2 Redenen van ongeldigheid

In totaal zijn in de experimenteergemeenten 633 ongeldige stembiljetten ingevuld. Bij ruim een derde van deze ongeldige stemmen (218 stembiljetten) ging het om een reden van ongeldigheid die ook op het huidige stembiljet voorkomt, zoals: stemvakje niet met rood ingekleurd of stemvakje niet ingekleurd maar op een andere wijze geselecteerd. Bij ongeveer tweederde van de ongeldige stemmen (415 keer) was er een directe relatie met het nieuwe stembiljet. In tabel 6 is een uitsplitsing naar redenen van ongeldigheid opgenomen.

Bij het experiment na de Europees Parlementsverkiezing was een stem op een niet bestaand kandidaatnummer (aankruisen te hoog kandidaatnummer) de belangrijkste reden van ongeldigheid. Daarom is in de voorlichting aan kiezers hier extra aandacht aan besteed. Zo zijn de tekstballon op het stembiljet en de uitleg in de flyer bij de stempas aangepast. Ook gaven stembureauleden dit experiment aan iedereen kort uitleg over stemmen met het nieuwe stembiljet. Deze extra voorlichting lijkt effect te hebben gehad: er waren (veel) minder kiezers - in absolute en in relatieve zin - die een stem uitbrachten op een niet bestaand kandidaatnummer.

Wat niet is afgenomen is het aantal kiezers dat alleen een vakje bij een kandidaatnummer heeft ingekleurd. Verhoudingsgewijs waren dat er net zoveel als bij het eerste experiment.

Tabel 6

Redenen van ongeldigheid

	Geen directe relatie met nieuwe stembiljet		Relatie met nieuwe stembiljet	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Totaal	218	121	415	470
Meer dan 1 partij			116	56
Alleen kandidaatnummer			260	155
Niet bestaand kandidaatnummer			39	259
Meer dan 1 kandidaat	145	88		
Stemvakje niet ingekleurd maar op andere wijze geselecteerd	20	14		
Stemvakje niet met rood ingekleurd	3	6		
Geen stemvakje ingekleurd, wel geschreven of getekend op stembiljet	18	6		
Identiteit van de kiezer te achterhalen	2	1		
Ander stembiljet gebruikt	0	0		
Andere verklaring	30	6		

5.3 Stemmen op de lijsttrekker

Net als bij het eerste experiment in 2024, brachten ook nu in de experimenteergemeenten over het geheel genomen meer kiezers een voorkeurstem uit dan in de referentiegemeenten.

In totaal stemden in de experimenteergemeenten ruim 83.000 kiezers op de lijsttrekker - dat is bijna twee derde (63%) van het totaal aantal uitgebrachte stemmen.

De meesten deden dat door twee vakjes in te kleuren: 1 voor een partij en 1 voor kandidaat nummer 1. Een kleine 3.000 kiezers -2% van het totaal – stemden op de lijsttrekker door alleen 1 vakje voor een partij rood te maken.

Het aantal stemmen op de lijsttrekker lag in de referentiegemeenten hoger: daar koos bijna 70% van de kiezers voor de lijsttrekker. Er is wel sprake van verschillen per gemeente. Zo kozen kiezers in Alphen aan den Rijn, Borne en Tynaarlo duidelijk minder vaak voor de lijsttrekker dan de kiezers in hun referentiegemeenten Westland, Oldenzaal en Leusden. Alleen in de experimenteergemeente Boekel werd vaker op de lijsttrekker gestemd dan in de referentiegemeente Bladel. In Bladel ging bijna 10% van alle stemmen naar een kandidaat die woont in Bladel: de nummer 6 van het CDA. In Midden-Delfland en Zoeterwoude was het aantal voorkeurstemmen gelijk.

Tabel 7

Stemmen op de lijsttrekker in de experimenteer- en referentiegemeenten

	Experimenteergemeenten		Referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Geldige stembiljetten	130.844	79.597	134.151	76.582
Blanco stembiljetten	435	93	433	97
Stemmen op een kandidaat	130.409	79.504	133.718	76.485
Stemmen op de lijsttrekker	83.304	41.180	92.896	42.558
In percentage	63,4%	51,80%	69,1%	55,64%
Stem op de lijsttrekker door 2 vakjes rood te maken	80.308	39.911	nvt	nvt
Stem op de lijsttrekker door 1 vakje voor partij rood te maken	2.996	1.330	nvt	nvt

5.4 Aantal keer nieuw stembiljet uitgereikt

Bij verkiezingen met het huidige stembiljet mag een kiezer *één* keer een nieuw stembiljet krijgen - voor als de kiezer een fout heeft gemaakt, of zich bedenkt. Tijdens de Tweede Kamerverkiezing konden kiezers in de experimenteergemeenten *twee* keer een nieuw stembiljet krijgen. Uit navraag bij de experimenteergemeenten is gebleken dat van deze mogelijkheid heel beperkt gebruik is gemaakt: in vergelijking tot eerdere verkiezingen lijkt er niet vaker een extra stembiljet uitgereikt. Twee gemeenten gaven aan dat wat hun betreft meer aandacht mag worden besteed

aan het feit dat kiezers die zich vergissen een nieuw stembiljet mogen vragen. Deze gemeenten constateerden bij het tellen een aantal ‘onnodige’ ongeldige stembiljetten. Verschillende kiezers hadden hun keuze op het stembiljet gecorrigeerd. Zie ook hoofdstuk 8 en 9.

5.5 Wat verder opvalt

In de gemeenten waar is gestemd met een nieuw stembiljet werd in vergelijking met de referentiegemeenten – net als bij het eerste experiment – iets vaker op een kandidaat gestemd met hetzelfde nummer als het lijstnummer. Dus op kandidaat 7 van lijst 7, op kandidaat 8 van lijst 8 enzovoort. In tabel 8 staat een overzicht.

De meeste van deze stemmen gingen naar de nummer 2 van lijst 2 en de nummer 3 van lijst 3. Dat gebeurde zowel in de experimenteer- als in de referentiegemeenten. In beide gevallen gaat het hier om politici met landelijke bekendheid. In Alphen aan den Rijn is daarnaast relatief vaak gestemd op de nummer 5 van lijst 5. Verder is vaak gestemd op nummer 7 van lijst 7 en nummer 15 van lijst 15. Dit ging in de experimenteergemeenten in totaal om 863 stemmen, en in de referentiegemeenten in totaal om 165 stemmen. In deze gevallen is er geen direct aanwijsbare reden voor het verschil.

Tabel 8

Stemmen op hetzelfde nummer

	Experimenteergemeenten		Referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Totaal aantal stemmen op kandidaten 2 t/m 22	47.105	60.192	40.687	61.636
Waarvan op een andere kandidaat met hetzelfde nummer als het lijstnummer	5.411	3.707	3.720	2.701
In percentages	11%	6%	9%	4,4%

6

**Bevindingen
kiezers**

6 Bevindingen kiezers

Om voor het kwantitatief onderzoek onder kiezers een betrouwbaarheidspercentage van 95% te behalen, waren in elke gemeente minimaal 400 ingevulde vragenlijsten nodig. Dit aantal is in elke gemeente (ruimschoots) gehaald: in totaal beantwoordden 6.485 kiezers de vragen uit de enquête direct na het stemmen op woensdag 29 oktober: 3.007 in de experimenteergemeenten, en 3.478 in de referentiegemeenten.

Tabel 9

Ingevulde vragenlijsten kiezers per gemeente

	Vragenlijsten kiezers	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Totaal ingevuld	6.485	6.160
Alphen a/d Rijn	776	758
Boekel	571	480
Borne	567	577
Midden-Delfland	431	544
Tynaarlo	662	604
Gebruikers stemmal	0	14
Totaal experimenteergemeenten	3.007	2.963
Westland	984	601
Bladel	899	885
Oldenzaal	495	598
Zoeterwoude	476	442
Leusden	624	671
Totaal referentiegemeenten	3.478	3.197

Bijlage III bevat de uitkomsten van de enquêtes onder kiezers.

6.1 Over de deelnemers aan de enquête

Van de deelnemers aan de enquête was (ruim) een kwart ouder dan 66 jaar. In vergelijking met het vorige experiment lag de gemiddelde leeftijd daarmee dit keer lager. Een ruime meerderheid – 59% in de experimenteergemeenten en 55% in de referentiegemeenten – volgt of volgde een opleiding aan hbo of universiteit. Dat is vergelijkbaar met het eerste experiment. Zie ook tabellen 10 en 11.

Tabel 10

Deelnemers aan de enquête per leeftijdscategorie

Leeftijd	Deelnemers in de experimenteergemeenten in %		Deelnemers in de referentiegemeenten in %	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
18-30	17%	11%	14%	11%
31-40	15%	11%	15%	9%
41-55	22%	23%	21%	21%
56-65	20%	19%	20%	21%
66+	25%	35%	29%	37%
Wil leeftijd niet zeggen	1%	1%	0%	1%

Tabel 11

Deelnemers aan de enquête naar opleiding

Opleiding	Deelnemers in de experimenteergemeenten in %		Deelnemers in de referentiegemeenten in %	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Alleen basisschool	0%	0%	1%	1%
Middelbare school	8%	9%	12%	13%
MBO	31%	28%	31%	30%
HBO	40%	38%	38%	39%
WO	19%	20%	17%	17%
Weet niet / wil niet zeggen	2%	4%	2%	2%

In de experimenteergemeenten gaf bijna 60% van deelnemers aan de enquête aan dat ze nog niet eerder stemden met het nieuwe stembiljet. Voor een deel zal het gaan om kiezers die nu voor de eerste keer mochten stemmen. De rest is te verklaren door het verschil in opkomst: die was bij deze Tweede Kamerverkiezing (een stuk) hoger dan bij de Europees Parlementsverkiezing van 2024. Degenen die niet eerder hadden gestemd met het nieuwe stembiljet waren jonger.

Er zijn kleine verschillen tussen de gemeenten: in Tynaarlo hadden de meeste deelnemers al eerder met het nieuwe stembiljet gestemd. In deze gemeente was het percentage ongeldige stemmen het laagst.

Tabel 12

Al eerder gestemd met het nieuwe stembiljet, per gemeente

	Totaal	Midden Delfland	Borne	Tynaarlo	Boekel	Alphen aan den Rijn
Ja, eerder gestemd met nieuw stembiljet	38%	34%	39%	44%	37%	37%
Nee, niet eerder gestemd met nieuw stembiljet	58%	60%	59%	53%	59%	59%
Weet ik niet	4%	6%	2%	3%	4%	4%
totaal	3007	431	567	662	571	776

Of mensen al eerder hadden gestemd met het nieuwe stembiljet had in beperkte mate effect op de waardering voor het nieuwe stembiljet. Zie de paragrafen 6.3 tot en met 6.6.

6.2 De waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stembokje

Deelnemers aan de enquête werd direct na afloop van het stemmen gevraagd een cijfer tussen de 1 (heel moeilijk) en de 5 (heel makkelijk) te geven voor het invulgemak van het stembiljet in het algemeen, en voor het formaat, de leesbaarheid en het gebruik van logo's op het stembiljet in het bijzonder. Op alle punten scoort het nieuwe stembiljet een 4,4 of hoger. Dat is een fractie hoger dan bij het eerste experiment.

Deelnemers in de experimenteergemeenten geven hogere cijfers dan deelnemers in de referentiegemeenten. Ook dat komt overeen met het eerste experiment.

Kiezers in de referentiegemeenten gaven bij deze Tweede Kamerverkiezing iets lagere cijfers dan bij de Europees Parlementsverkiezing. Het verschil in waardering tussen het huidige en het nieuwe stembiljet is daarmee groter geworden.

Het grootste verschil in waardering geldt het formaat: het huidige stembiljet krijgt een 1.9. Dat is fors lager dan de 2.7 bij het vorige experiment. Bij het nieuwe stembiljet krijgt het formaat dit keer een 4.8. Dat is iets hoger dan bij het vorige experiment. Onder de 66-plussers scoort het huidige stembiljet zelfs nog lager: een 1.6.

Tabel 13
waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet

	Experimenteergemeenten		Referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 06/06/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 06/06/2024
Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet? <i>1 = heel moeilijk, 5 = heel makkelijk.</i>	4,8	4,7	4,1	4,4
Wat vond u van het formaat? <i>1 = heel onhandig, 5 = heel handig</i>	4,8	4,7	1,9	2,8
Wat vond u ervan dat de logo's op het stembiljet stonden? <i>1 = heel onprettig, 5 = heel prettig</i>	4,4	4,4	nvt	nvt
Wat vond u van de leesbaarheid? <i>1 = heel slecht leesbaar, 5 = heel goed leesbaar</i>	4,8	4,7	4,3	4,4

Aan het begin van de enquête werd aan deelnemers gevraagd of ze al eerder met het nieuwe stembiljet hadden gestemd, namelijk bij de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024.

Er is een klein verschil in waardering voor het gemak tussen kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet, en kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden. Bij de eerste groep is het gemiddelde cijfer een 4,8, bij de tweede groep een 4,7.

Alle kiezers die stemmen met het nieuwe stembiljet als ‘heel makkelijk’ ervaren, geven ook aan het gebruik van logo’s ‘heel prettig’ te vinden.

Notabene: het is statistisch opvallend dat het nieuwe stembiljet beter scoort op stemgemak dan het huidige stembiljet. Te verwachten zou zijn dat kiezers het makkelijker vinden te stemmen met een stembiljet dat ze gewend zijn, dan met een nieuw stembiljet dat ze nog niet eerder hebben gebruikt. Een 4,8 is – bij een maximale score van 5 – bovendien erg hoog: er zit nog maar weinig ruimte voor verbetering.

6.3 De waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje

De helft van de deelnemers aan de enquête (51%) geeft aan het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje te hebben bekeken. Dat zijn er meer dan bij het eerste experiment: toen zei 45% dat ze het boekje hadden bekeken.

Van degenen die het boekje dit keer hebben bekeken, geeft 82% een 5 ('heel makkelijk') en 12% een 4 ('makkelijk') bij de vraag 'Hoe makkelijk of moeilijk kon u in de lijst met kandidaten vinden wat u zocht?'. De gemiddelde score komt daarmee, net als bij het eerste experiment, op een 4,7. Deze waardering is iets hoger dan de waardering van de kiezers in de referentiegemeenten. Zij gaven gemiddeld een 4,4 als antwoord op de vraag 'Hoe makkelijk of moeilijk kon u op het stembiljet vinden wat u zocht?'. Bij het eerste experiment was de gemiddelde score bij deze vraag in de referentiegemeenten hoger, namelijk een 4,6.

Kiezers die niet eerder met het nieuwe stembiljet stemden keken iets vaker dan de 'ervaren' gebruikers van het nieuwe stembiljet: 54% van hen bekeek het boekje in het stembokje. Ook zij gaven gemiddeld een 4,7.

Tabel 14

Waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje

	Eerder met nieuw stembiljet gestemd	Niet eerder met nieuw stembiljet gestemd	Weet niet
Boekje bekeken	47%	54%	52%
Boekje niet bekeken	53%	46%	48%
Totaal	1151	1740	116
Waardering	4,7	4,7	4,7

Van degenen die het boekje met de lijst met kandidaten *niet* hebben bekeken, zegt 90% dat ze het boekje niet nodig hadden omdat ze al wisten wat ze moesten stemmen. 117 deelnemers (8% van de mensen die niet hebben gekeken) zeggen dat ze het boekje

niet hebben gezien. Het maakt niet uit of kiezers wel of niet eerder stemden met het nieuwe stembiljet.

6.4 De wijze waarop de kiezer zijn keuze van een kandidaat bepaalt

Een zeer ruime meerderheid – namelijk 91% – van de deelnemers aan de enquête in de experimenteergemeenten zegt de keuze voor een kandidaat te hebben bepaald voordat ze het stembiljet ingingen. Van de kiezers die al eerder met het nieuwe stembiljet stemden had zelfs 92% al vooraf de keuze bepaald.

In de referentiegemeenten had 89% van de deelnemers vooraf de keuze bepaald.

Op de vraag hoe ze het nummer van de kandidaat van hun keuze hebben gevonden, zegt 52% het nummer van de kandidaat thuis te hebben opgezocht, 16% heeft niks opgezocht want op de nummer 1 gestemd en 3% zegt alleen een partij te hebben gekozen. Dat is in lijn met de uitslagen (zie hoofdstuk 5) én in lijn met de bevindingen na het eerste experiment.

Bij een vergelijking met de referentiegemeenten valt ook dit keer op dat in de experimenteergemeenten:

- minder deelnemers aangeven dat ze op de lijsttrekker hebben gestemd, namelijk 16% tegenover 26% in de referentiegemeenten;
- minder deelnemers zeggen dat ze op een partij hebben gestemd en niet op een kandidaat, namelijk 3% tegenover 11% in de referentiegemeenten.

Bij het eerste experiment zeiden meer deelnemers dat ze thuis het nummer van de kandidaat hadden opgezocht. Dat geldt zowel voor de experimenteergemeenten als voor de referentiegemeenten. Zie tabel 15. Voor een deel lijkt dit te verklaren door het feit dat nu *meer* mensen op de lijsttrekker hebben gestemd (zie hoofdstuk 5). Daarnaast zochten in de experimenteergemeenten dit keer *meer* mensen dan de vorige keer in het stembiljet het nummer van hun kandidaat op.

Tabel 15

Wijze waarop de kiezer het nummer van de kandidaat heeft gevonden op wie hij wilde stemmen

	Experimenteergemeenten		Referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Kandidaat thuis opgezocht	52%	64%	50%	56%
Niet opgezocht, op de lijsttrekker gestemd	16%	11%	26%	16%
Niet opgezocht, op een partij gestemd	3%	2%	11%	11%
In het stemhokje opgezocht	27%	22%	8%	11%
Anders	2%	2%	6%	7%

Er zijn kleine verschillen tussen kiezers die wel eerder, en kiezers die niet eerder met het nieuwe stembiljet stemden. Van de ‘nieuwe’ kiezers hebben *minder* mensen thuis het nummer van de kandidaat opgezocht, en *meer* in het stemhokje. Zie tabel 16 voor een overzicht van de antwoorden.

Tabel 16

Wijze waarop de kiezer het nummer van de kandidaat heeft gevonden op wie hij wilde stemmen, wel of niet eerder met het nieuwe stembiljet gestemd

	Gemiddeld	Eerder met nieuw stembiljet gestemd	Niet eerder met nieuw stembiljet gestemd	Weet niet
Kandidaat thuis opgezocht	52%	58%	48%	52%
Niet opgezocht, op de lijsttrekker gestemd	16%	15%	17%	16%
Niet opgezocht, op een partij gestemd	3%	3%	3%	5%
In het stemhokje opgezocht	27%	23%	30%	24%
Anders	2%	1%	3%	3%
Aantal		1151	1740	116

Bij het vorige experiment bleken oudere kiezers, zowel in de experimenteergemeenten als in de referentiegemeenten, beter voorbereid dan jongere kiezers. Dit beeld blijft ook nu overeind. Hoe ouder, des te vaker deelnemers aangeven de kandidaat thuis te hebben opgezocht.

Tabel 17

Deelnemers aan de enquête die kandidaat thuis hebben opgezocht, per leeftijdscategorie

Leeftijd	% deelnemers dat kandidaat thuis heeft opgezocht in de experimenteergemeenten		% deelnemers dat kandidaat thuis heeft opgezocht in de referentiegemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
18-30	46%	55%	50%	51%
31-40	44%	51%	43%	47%
41-55	48%	58%	47%	51%
56-65	56%	68%	51%	58%
66+	60%	72%	54%	62%
Gemiddeld	52%	64%	50%	56%

De meeste deelnemers aan de enquête kunnen zich herinneren dat ze thuis een lijst met de partijen en namen van kandidaten hadden ontvangen. In de experimenteergemeenten geeft 85% van de deelnemers dit antwoord, in de referentiegemeenten 84%. Aan deze mensen is gevraagd in hoeverre ze deze lijst met kandidaten hebben bekeken voordat ze gingen stemmen. In de experimenteergemeenten heeft ongeveer driekwart de lijst goed of een beetje bekeken, in de referentiegemeenten hebben minder mensen gekeken, namelijk ongeveer twee derde.

Afgezet tegen het totaal aantal deelnemers heeft 20% van de stemmers met het nieuwe stembiljet dus *niet* de lijst met kandidaten ‘brievenbusmodel’ bekeken, tegenover 28% in de referentiegemeenten.

Tabel 18

Mate waarin de deelnemers die de lijst met kandidaten thuis hebben ontvangen deze lijst hebben bekeken

	Experimenteergemeenten	Referentiegemeenten
goed bekeken	43%	39%
een beetje bekeken	33%	27%
niet bekeken	24%	34%
totaal aantal deelnemers	2561	2911

6.5 De waardering van de kiezer voor de uitleg vooraf

De vragen over de informatie en uitleg die kiezers kregen voordat ze het stembiljet invulden, zijn alleen gesteld in de experimenteergemeenten. Op de vraag ‘Wat vindt u van de hoeveelheid informatie die u van tevoren heeft ontvangen over het nieuwe stembiljet’ antwoordt 4% te veel, 75% genoeg en van 6% had het meer mogen zijn. 7% zegt geen informatie of uitleg vooraf te hebben ontvangen.

Op de vraag welke informatie de deelnemers hebben gezien, worden spontaan vooral de folder bij de stempas (64%), sociale media (10%) en een bericht in de krant (9%) genoemd. De gemeente Alphen aan den Rijn scoort, net als bij het vorige experiment, relatief hoog (13%) met bereik via sociale media. Ondanks dat er deze verkiezing geen gebruik is gemaakt van social advertising. Met sociale media lijkt vooral de doelgroep van 18 tot 30 jaar bereikt: 14% van de 18 tot 30-jarigen hebben daar iets gezien of gelezen over het nieuwe stembiljet, tegenover 8% van de 66-plussers. Voor het bericht in de krant is dat precies andersom: 14% van de 66-plussers noemt dit spontaan, terwijl slechts 4% sociale media noemt.

Bij het voorleggen van een aantal informatiebronnen lijkt vooral het bereik van de folder bij de stempas groot: 75% van de deelnemers geeft aan de folder te hebben gezien. Bij de 18 tot 40-jarigen ligt dit iets lager, bij de 56-plussers iets hoger.

Tabel 19

Bereik drietal informatiematiebronnen, geholpen (niet spontaan), naar leeftijdscategorie

	Totaal	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
Folder bij de stempas	75%	72%	71%	74%	76%	78%	88%
De website nieuwstembiljet.nl	6%	4%	7%	6%	6%	7%	19%
Posters in uw gemeente	17%	12%	15%	17%	17%	22%	25%

Bij het eerste experiment was de meest voorkomende reden van ongeldigheid een stem op een niet bestaand kandidaatnummer. In aanloop naar het tweede experiment is de informatie hierover op het stembiljet en de lijsten met kandidaten aangepast en getest¹². Op basis van de uitkomsten van deze testen zijn ook andere informatiemiddelen aangepast, waaronder de folder bij de stempas, de banner in het stemlokaal en socials ‘zo stemt u geldig met het nieuwe stembiljet’. Bij het tweede experiment kwam de ongeldige stem als gevolg van een stem op een niet bestaand kandidaatnummer bijna niet meer voor (zie hoofdstuk 5). Hoewel er geen direct verband kan worden gelegd, lijken deze aanpassingen, samen met de intensivering van de uitleg in het stemlokaal (zie hierna), effect te hebben gehad.

Anders dan bij het eerste experiment was het nu de bedoeling dat iedereen in het stemlokaal kort uitleg kreeg over het nieuwe stembiljet. Ook als een kiezer zei wel te weten hoe het werkte. 9% van de deelnemers aan de enquête gaf aan geen uitleg te hebben gehad, ongeveer een derde zei geen uitleg nodig te hebben.

Of mensen nou wel of geen uitleg zeiden nodig te hebben: de waardering voor de uitleg in het stemlokaal was groot. 83% vond de uitleg heel duidelijk, het gemiddelde cijfer dat ze gaven was een 4,7 (maximaal een 5). Stembureauleden zelf waren net zo enthousiast over het geven van uitleg aan elke kiezer. Zie hoofdstuk 7.

12 zie Bijlage V, Onderzoeksrapport Mare ‘Toetsen varianten flyers stembiljet model 2’.

6.6 Wat verder opviel

Alle deelnemers aan de enquête hadden de mogelijkheid om aan het eind nog iets te zeggen of mee te geven. Het gaat hier dus om open antwoorden. In de experimenteergemeenten maakten 341 deelnemers van deze mogelijkheid gebruik – dat is ruim 10% van het totaal aantal deelnemers.

- Ruim 40% van de opmerkingen gaat over het nieuwe stembiljet in het algemeen. Verreweg de meeste daarvan – 138 – zijn positief en bedoeld als aansporing om door te gaan met het nieuwe stembiljet: ‘Hele verbetering’, ‘Voor heel het land zo doen’, ‘Mag volgende keer weer’, ‘Landelijk invoeren’, ‘Perfect, niks meer aan doen’. Een paar deelnemers (9) zeggen toch de voorkeur te hebben voor het oude stembiljet. Hoewel 2 van hen het nieuwe stembiljet ook goed vonden ‘Het was prima, maar toch liever het oude stembiljet’ ‘Ik vind het een goed stembiljet. Maar stiekem vind ik het traditionele biljet fijner en bevestigender.’
- 27 opmerkingen gaan over de informatie en uitleg vooraf. Daarover zijn de meningen verdeeld: sommigen vinden dat ze te veel informatie hebben ontvangen ‘Folder bij stembiljet is overbodig, zonde van het papier’, anderen hadden juist graag meer gewild ‘de gemeente had wel wat beter mogen informeren’.
- 22 mensen geven tips voor (verdere) verbetering van het stembiljet en de lijst met kandidaten in het stemhokje: het stembiljet mag nog kleiner, de letters en de logo’s mogen groter, gebruik tabs in de lijst met kandidaten in het stemhokje, enzovoort.
- 21 opmerkingen – 0,7% van het totaal aantal deelnemers, en 6% van het aantal ‘open opmerkingen’ – gaan over de partijen die verticaal staan, en de partijen die horizontaal staan. 9 x werd deze opmerking in Tynaarlo gemaakt, waarvan 6 x op 1 stembureau.
- 13 keer gaat het over de uitleg die stembureauleden geven. Meestal gaat het om positief commentaar (‘uitleg vooraf erg fijn’ ‘vriendelijke hulp’), soms niet (‘de uitleg kan duidelijker en bondiger’).
- Er zijn ook zorgen: 9 deelnemers noemen stemgeheim of privacy – 4 omdat de poster in het stemlokaal te groot is, 4 omdat mensen buiten het stemhokje zouden kunnen meekijken of meeluisteren met het bladeren in het boekje. 7 deelnemers denken dat het stemmen in 2 stappen verwarrend kan zijn, vooral voor anderen (mensen met dyslexie, ouderen, anderstaligen), 2 deelnemers denken dat er met het nieuwe stembiljet vaker op de lijsttrekker gestemd gaat worden
- Sommige spreken van verwarring of onduidelijkheid. Over de betekenis van het figuurtje met het aantal kandidaten (2 x), de lijst met kandidaten in het stemhokje (3 x) en of er wel of niet 1 kruisje geplaatst mocht worden (1 x).
- De andere opmerkingen gaan niet zozeer over het stembiljet maar over andere zaken. Over de enquête (18 x ‘goed dat jullie een enquête doen’, ‘de enquête is te lang’), over digitaal stemmen (12 x), de kiesdrempel en de politiek (5 x), plaatselijke problemen of onvrede met regels (14 x, ‘kiezerslijst te laat bezorgd’, ‘licht kapot’, ‘niet mee mogen in stemhokje’, ‘onduidelijk waar je mag stemmen’), enzovoort.

6.7 Bevindingen kiezers die hebben gestemd met behulp van de mal

In vier van de vijf gemeenten is gestemd met de mal voor blinde en slechtziende kiezers, net als bij het vorige experiment. Anders dan bij het vorige experiment zijn er dit keer geen enquêtes afgenomen bij kiezers die stemden met behulp van de mal.

7

**Bevindingen
stembureauleden
en tellers**

7 Bevindingen stembureauleden en tellers

Net als na het eerste experiment, werd in alle experimenteer- en referentiegemeenten in de dagen na stemming een mail met een link naar een online enquête verspreid onder de stembureauleden en tellers. Doel was om van minimaal 70% van hen een ingevulde vragenlijst terug te krijgen. Met dit percentage wordt in voldoende mate de representativiteit en de betrouwbaarheid geborgd, ook als er in totaal minder dan 400 vragenlijsten ingevuld zouden worden. Dit percentage van 70% is in de experimenteergemeenten gehaald, maar niet in alle referentiegemeenten. De antwoorden van de stembureauleden uit de gemeenten Westland en Leusden kunnen daardoor niet worden vergeleken met die van Alphen aan den Rijn en Tynaarlo.

Ten behoeve van een uitgebreider onderzoek naar de teltijden van het nieuwe stembiljet zijn twee extra gemeenten gevraagd om als referent op te treden, alleen voor het onderdeel tellen. Het gaat om de gemeenten Enschede en Groningen. De online enquête werd ook gestuurd naar de stembureauleden in deze twee gemeenten. In Groningen is massaal gereageerd, in Enschede nauwelijks. Dat betekent dat de resultaten van de stembureauleden uit Enschede alleen indicatief kunnen worden meegenomen.

Meer over het onderzoek naar de teltijden staat in hoofdstuk 7.

2007 stembureauleden vulden uiteindelijk de enquête in: 942 in de experimenteergemeenten, waarvan 300 alleen hebben geteld. En 1065 in de referentiegemeenten, waarvan 160 alleen hebben geteld. Zie tabel 20.

De vragenlijsten waren erop gericht informatie op te halen over de volgende te evalueren punten:

- of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden dan het tellen van de huidige stembiljetten
- het verschil met tellen tussen het vorige en het huidige experiment
- de waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal
- de impact van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden

Bijlage III bevat de uitkomsten van de enquêtes.

Tabel 20

Overzicht deelnemers enquête stembureauleden, met een vergelijking tussen experiment I en II

	Vragenlijsten stembureauleden	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Totaal ingevuld	2.007	1.578
Alphen a/d Rijn	506	705
Boekel	66	51
Borne	119	75
Midden-Delfland	43	69
Tynaarlo	208	246
Gebruikers stemmal	nvt	nvt
Totaal experimenteergemeenten	942	1.146
Westland	38	229
Bladel	74	66
Oldenzaal	67	80
Zoeterwoude	51	30
Leusden	12	27
Enschede (alleen tellen)	14	nvt
Groningen (alleen tellen)	809	nvt
Totaal referentiegemeenten	1065	432

7.1 Of en in welke mate de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger vonden

In totaal waren 898 deelnemers aan de enquête betrokken bij het tellen van de stembiljetten in de experimenteergemeenten. Van degenen die zowel het huidige als het nieuwe stembiljet hebben geteld, vindt 81% (727 tellers) dat het nieuwe stembiljet makkelijker telt.

95% van de tellers had vooraf instructie gehad over het tellen met het nieuwe stembiljet, en van hen voelde 92% zich goed voorbereid op het tellen.

Tabel 21

Het tellen van het nieuwe stembiljet vergeleken met het huidige stembiljet

	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Het nieuwe stembiljet telt makkelijker	81%	99%
Het nieuwe stembiljet telt moeilijker	0%	0%
Niet makkelijker en niet moeilijker	1%	1%
Niet van toepassing, ik heb het vorige stembiljet nooit geteld	18%	nvt
Totaal	898	1075

Van de stembureauleden die zowel bij het vorige experiment als bij dit experiment het nieuwe stembiljet hadden geteld, vond 47% dat het tellen (nog) makkelijker ging. 38% vond dat er geen verschil was met de vorige keer. 15% vond dat het tellen van het nieuwe stembiljet minder makkelijk ging dan bij het vorige experiment. Dit aantal is vooral afkomstig van stembureauleden uit Alphen aan den Rijn, waar 25% van de stembureauleden het tellen deze keer minder makkelijk vond dan bij het vorige experiment. Dit komt doordat de gemeente Alphen aan den Rijn bij de Tweede Kamerverkiezing een andere telmethode heeft gebruikt dan de Europees Parlementsverkiezing. De gemeente geeft aan dat deze methode nog niet helemaal soepel liep, en dat stembureauleden er aan moesten wennen.

Tabel 22

Het tellen van het nieuwe stembiljet vergeleken met het vorige experiment

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Borne	Midden Delfland	Tynaarlo
Dit keer ging het tellen van het nieuwe stembiljet (nog) makkelijker	47%	50%	59%	42%	36%	38%
Er is geen verschil met de vorige keer	38%	25%	41%	54%	64%	61%
Dit keer ging het tellen van het nieuwe stembiljet minder makkelijk	15%	25%	0%	4%	0%	1%
Totaal	553	314	39	52	25	123

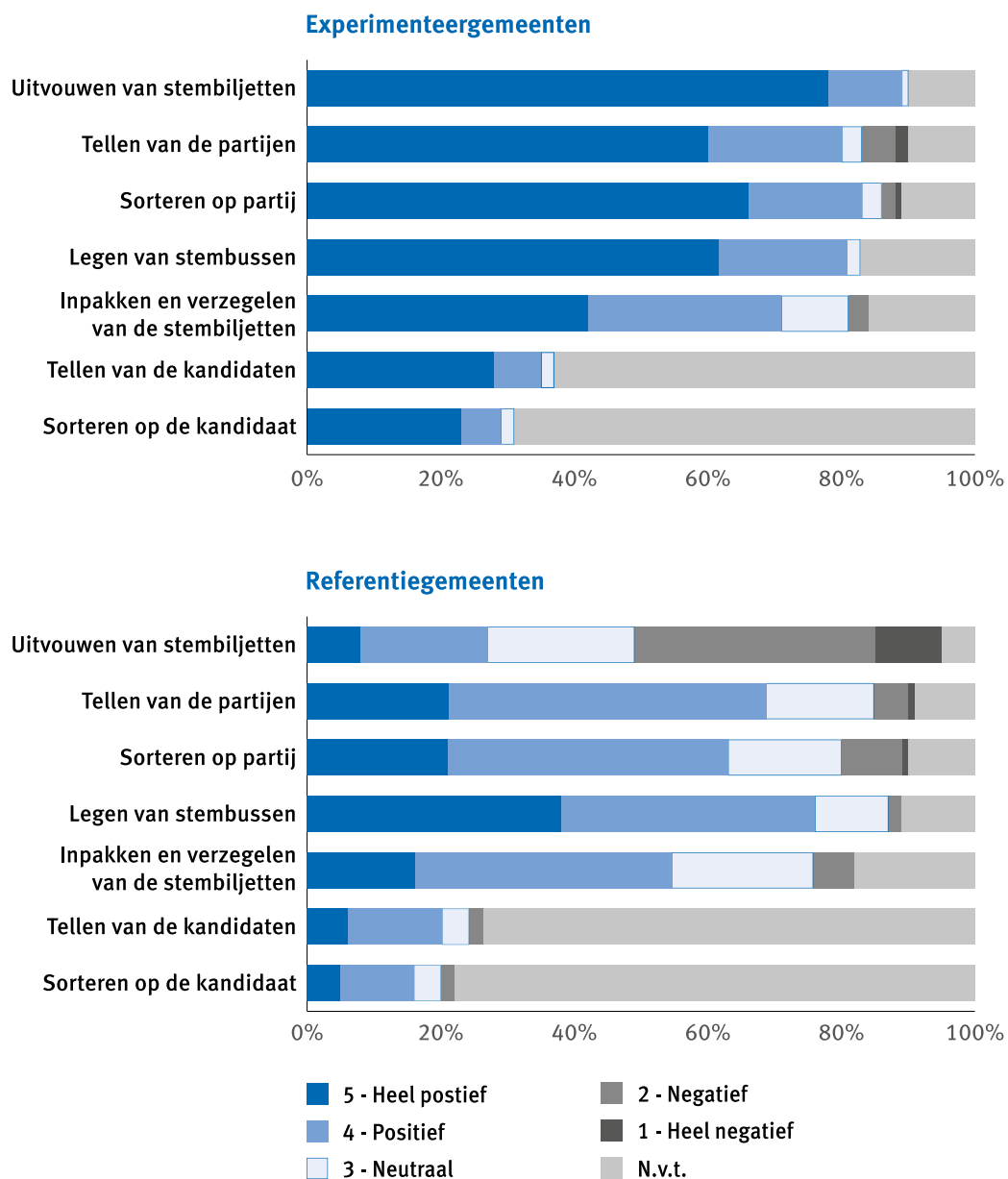
Over het algemeen vindt een ruime meerderheid van de stembureauleden, net als bij het vorige experiment, dat het tellen van de stemmen goed is verlopen.

Tabel 23

Oordeel of het tellen goed is verlopen

	Experimenteer- gemeenten		Referentie- gemeenten	
	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024	Experiment II 29/10/2025	Experiment I 6/6/2024
Helemaal mee eens	74%	82%	65%	69%
Mee eens	19%	16%	31%	28%
Niet mee eens / niet mee oneens	4%	1%	3%	2%
Mee oneens	2%	0%	1%	2%
Helemaal mee oneens	1%	0%	0%	0%
Totaal	898	1075	1012	403

Tellers is ook gevraagd de verschillende onderdelen van het telproces te beoordelen op een schaal van 1 (heel negatief) tot 5 (heel positief): van het legen van de stembussen en het openvouwen tot en met het sorteren op kandidaat. Net zoals bij het vorige experiment scoort het nieuwe stembiljet positiever, vergeleken met de referentie-gemeenten. Ook zijn de verschillen, net als bij het vorige experiment, het grootst voor de onderdelen ‘uitvouwen’, ‘het tellen van de partijen’ en ‘het sorteren op partij’ (Afbeelding 7 en 8).

Afbeelding 7 en 8

De beoordeling op onderdelen van het telproces in experimenteer- en referentiegemeenten tijdens de Tweede Kamerverkiezing.

7.2 De waardering van de stembureauleden voor het instructiemateriaal

Ter voorbereiding op de verkiezing met het nieuwe stembiljet kregen alle stembureauleden in de experimenteergemeenten instructie over het nieuwe stembiljet en hun nieuwe taken. Het ministerie van BZK stelde de volgende middelen ter beschikking:

- een instructievideo van 6 minuten (op te nemen in een e-learning of een fysieke training)
- een powerpointpresentatie (te gebruiken in een fysieke training)
- de handreiking ‘instructie voor stembureauleden’
- een uitgeschreven uitleg-script

In tegenstelling tot het vorige experiment, waar alle stembureauleden een fysieke training moesten volgen, bepaalden de experimenteergemeenten nu zelf hoe ze hun stembureauleden trainden. Dat verschilde per gemeente:

- in Alphen aan den Rijn, Boekel en Midden Delfland volgden alle (plaatsvervangend) voorzitters een fysieke training en alle overige stembureauleden een e-learning;
- in Tynaarlo volgde iedereen een e-learning en was er geen fysieke training;
- in Borne kregen alle stembureauleden een fysieke training.

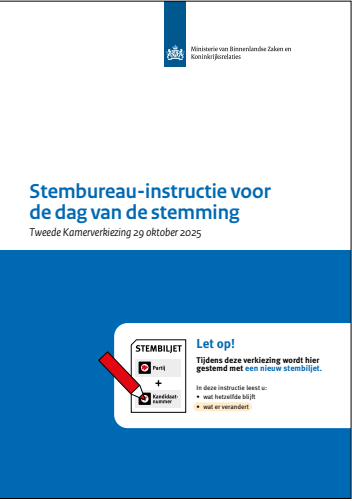
Tabel 24

Op welke manier hebben de stembureauleden instructie gekregen?

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Borne	Midden Delfland	Tynaarlo
Een e-learning gevolgd	84%	92%	93%	5%	100%	93%
De video ‘Instructie voor stembureauleden bekeken’	49%	52%	46%	66%	46%	39%
Een fysieke training gevolgd	17%	14%	43%	72%	17%	2%
Een online training gevolgd	11%	13%	11%	7%	0%	10%
Een inloopbijeenkomst bezocht	10%	13%	4%	30%	4%	1%
Anders, namelijk:	2%	1%	0%	2%	17%	2%
Ik heb geen uitleg of instructie gevolgd	2%	2%	0%	2%	0%	1%
	644	348	28	61	24	183

In totaal heeft 98% van stembureauleden in de experimenteergemeenten een vorm van instructie gevolgd. Bijna iedereen vond de informatie duidelijk of heel duidelijk.

Net zoals bij het vorige experiment, kregen alle stembureauleden een handout met instructie voor op de dag van de stemming (afbeelding 9).

Afbeelding 9
Instructie voor stembureauleden

Bijna 90% van de 644 stembureauleden heeft de handout gelezen, van de resterende 10% zegt ongeveer de helft de instructie niet te hebben ontvangen. Bijna alle stembureauleden die de handout hebben gelezen, vonden de uitleg in de handout ‘duidelijk’ of ‘heel duidelijk’.

Tabel 25
Oordeel over de uitleg in het document ‘Instructie voor stembureauleden’ tijdens Tweede Kamerverkiezing

	Totaal	Alphen ad Rijn	Boekel	Borne	Midden Delfland	Tynaarlo
Heel duidelijk	48%	48%	20%	46%	42%	53%
Duidelijk	47%	48%	76%	53%	42%	38%
Neutraal	2%	2%	4%	0%	4%	3%
Onduidelijk	0%	0%	0%	0%	4%	0%
Heel onduidelijk	3%	2%	0%	2%	8%	6%

7.3 De impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden

Vergeleken met het werken met het huidige stembiljet, krijgen stembureauleden waar wordt geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet er nieuwe taken bij. Zo was er, net als bij het vorige experiment, een extra stembureaulid aanwezig om kiezers welkom te heten en uitleg te geven over het nieuwe stembiljet. Anders dan bij het vorige experiment was het nu de bedoeling dat álle kiezers kort uitleg kregen over het nieuwe stembiljet. De stembureauleden volgden daarbij steeds hetzelfde script, zodat de uitleg zoveel mogelijk overal hetzelfde was.

De uitleg kon worden gegeven bij binnenkomst van het stemlokaal, aan groepjes wachtenden in de rij, of aan de stembureautafel bij het overhandigen van het stembiljet.

Driekwart van alle stembureauleden geeft aan dat het inderdaad gelukt is om alle kiezers voor het stemmen uitleg te geven, een kwart zegt dat er kiezers zijn die hebben gestemd zonder uitleg. De belangrijkste reden daarvoor was dat kiezers zelf aangaven geen uitleg te willen. 18 stembureauleden zeggen dat het op piekmomenten niet altijd lukt.

Ook over de uitvoering van hun andere nieuwe taken zijn de stembureauleden tevreden. Het overgrote deel vindt dat ze die taken goed of heel goed konden uitvoeren. Dat geldt voor kiezers welkom heten (94% goed of heel goed), vragen beantwoorden van kiezers over het nieuwe stembiljet (97% goed of heel goed) en controleren van het boekje met de lijsten met kandidaten in het stemhokje (86% goed of heel goed).

Tabel 26

Vragen van kiezers beantwoorden over nieuw stembiljet

	Totaal	Alphen a/d Rijn	Boekel	Borne	Midden- Delfland	Tynaarlo
heel slecht	0%	0%	0%	0%	0%	0%
slecht	0%	0%	0%	0%	0%	0%
neutraal	1%	1%	0%	0%	0%	2%
goed	35%	35%	50%	34%	25%	36%
heel goed	62%	63%	39%	64%	75%	60%
niet van toepassing	2%	1%	11%	2%	0%	3%

Tabel 27

Boekje met lijsten met kandidaten in het stembokje controleren

	Total	Alphen a/d Rijn	Boekel	Borne	Midden- Delfland	Tynaarlo
heel slecht	0%	0%	0%	0%	0%	0%
slecht	0%	0%	0%	0%	4%	1%
neutraal	6%	7%	7%	3%	4%	5%
goed	38%	38%	46%	43%	42%	33%
heel goed	49%	47%	29%	51%	42%	55%
niet van toepassing	7%	8%	18%	3%	8%	5%

8

**Bevindingen
gemeentelijke
verkiezings-
organisatie**

8 Bevindingen gemeentelijke verkiezingsorganisatie

Binnen de vijf experimenteergemeenten waren medewerkers van de teams verkiezingen - net als bij andere verkiezingen - verantwoordelijk voor de organisatie van de Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober. Omdat het de tweede keer was dat er in deze gemeenten werd gestemd met het nieuwe stembiljet, was er wel extra ondersteuning door medewerkers van het ministerie van BZK, maar was deze ondersteuning anders ingericht dan bij het eerste experiment. Zo was er, met het oog op mogelijke opschaling van het experiment in de toekomst, minder 1-op-1 begeleiding vanuit het ministerie. In plaats daarvan is in samenwerking met de experimenteergemeenten, en mede op basis van de ervaring van het eerste experiment, het ‘Draaiboek op hoofdlijnen voor gemeenten die een verkiezing organiseren met het nieuwe stembiljet’ ontwikkeld.

Daarin staan per onderwerp de belangrijkste aandachtspunten bij elkaar. Met daarbij linkjes naar handige documenten die kunnen worden gedownload, of webpagina's waar meer informatie is te vinden.

In de week na de verkiezing voerde het ministerie met alle gemeenten evaluatiegesprekken van ongeveer anderhalf uur. Dat gebeurde aan de hand van een gestandaardiseerde gespreksleidraad, zodat de antwoorden uit de verschillende gemeenten met elkaar kunnen worden vergeleken.

In bijlage IV is een samenvatting van de gespreksverslagen opgenomen, inclusief de gehanteerde gespreksleidraad.

8.1 Werkdruk

Na het vorige experiment gaven alle gemeenten aan dat het organiseren van de verkiezing met het nieuwe stembiljet meer tijd kostte dan het organiseren van een verkiezing met het huidige stembiljet. Het extra werk zat onder andere in het regelen van de fysieke trainingen, de afstemming met de drukker over de middelen en de communicatie met inwoners over het nieuwe stembiljet en het (laten) ontwikkelen en inzetten van communicatiemiddelen voor kiesgerechtigden.

De verwachting van vier van de vijf gemeenten was dat de werkdruk bij een volgende verkiezing met het nieuwe stembiljet zou afnemen, en gelijk zou zijn aan het organiseren van een verkiezing met het huidige stembiljet. Deze verwachting is

uitgekomen. Vier gemeenten vonden het organiseren van de verkiezing dit keer minder werk dan de eerste keer. Zelfs al moesten de gemeenten – met het oog op mogelijke opschaling in de toekomst – dit keer meer zelf doen dan bij de Europees Parlementsverkiezing. Toen werd elke gemeente vanuit het ministerie van BZK ondersteund door een coördinator, dit keer stelde het ministerie van BZK een interactief ‘draaiboek op hoofdlijnen’ beschikbaar. Een gemeente gaf aan dat de werkdruk ook dit keer hoog was. Maar dat had vooral te maken met het feit dat het een onverwachte verkiezing was.

8.2 Verkiezingsdrukwerk

Alle gemeenten zijn positief over de informatie die ze kregen over het te bestellen verkiezingsdrukwerk. De richtlijnen voor het stembiljet, de lijsten met kandidaten en bevestigingsmaterialen waren grotendeels duidelijk. Alleen over de lijst met kandidaten die kiezers thuis ontvingen, ontstond enige onduidelijkheid. Met name over het formaat, en over de plek en de ruimte die beschikbaar was voor gemeentelijke informatie. Een gemeente was daar niet over te spreken, die wilde liever de gemeentelijke informatie op de voorzijde.

Ook hadden de gemeenten - net als de vorige keer - de informatie over het te bestellen drukwerk graag eerder ontvangen. Waarbij wel begrip was voor het feit dat deze tussentijdse verkiezing niet gepland was, en de oplevering van alle drukwerkbestanden dus aanzienlijk moest worden versneld.

Na het eerste experiment is rond het aanleveren van de bronbestanden en specificaties een aantal zaken gewijzigd. Deze wijzigingen zijn doorgevoerd, mede op basis van de ervaringen tijdens het eerste experiment.

- Bij het eerste experiment bleken de drukwerkspecificaties op enkele punten af te wijken van de aangeleverde bronbestanden. Niet alle op het laatst doorgevoerde wijzigingen bleken verwerkt in de specificaties. Dit leidde tot extra werk voor de drukwerkleveranciers, en voor de verkiezingsteams bij de controle. Daarom kregen de leveranciers bij dit tweede experiment geautomatiseerde specificaties aangeleverd. Met behulp van een ‘converter’ – die de eml-bestanden van de Kiesraad omzet in het juiste formaat – en een eenvoudig script, konden nu het stembiljet en de verschillende lijsten met kandidaten met 1 druk op de knop grotendeels worden opgemaakt. Leveranciers en gemeenten waren enthousiast over deze innovatie. Het zorgde voor veel snellere opmaak van de bestanden, en meer proefdrukken die in één keer goed waren.
- Bij het eerste experiment bleken niet alle posters met de lijsten met kandidaten die in het stemlokaal werden opgehangen de juiste lettergrootte te hebben. Bij dit experiment is daar extra op gelet. Vanwege het aantal partijen dat meedeelde aan de

verkiezing, waren wel 3 posters nodig om alle partijen en kandidaten af te beelden. Dat leidde in een enkel geval tot verkeerde aanlevering van posters. Wat de meeste gemeenten betreft mogen die posters wel weer iets kleiner.

8.3 Logistiek

Alle projectleiders van de experimenteergemeenten geven aan dat de distributie van het nieuwe stembiljet en de lijsten met kandidaten goed is verlopen – net als bij het eerste experiment. Dat gold zowel voor het brengen van de middelen naar de stembureaus toe, als voor het laten ophalen of terugbrengen van de ingevulde stembiljetten.

De gemeenten zijn ook – net als na het vorige experiment – zeer te spreken over de positieve impact van het nieuwe kleinere stembiljet op de logistiek. Genoemd worden onder andere: er is minder opslagruimte nodig ('we gingen van 13 naar 3 pallets', 'we gebruikten bloemenkarren in de voorbereiding, daar kon alles op'), het transport van de ingevulde stembiljetten kan in kleinere transportboxen (in plaats van in de grote stembussen) en daardoor kan het transport (deels) ook in gewone personenauto's plaatsvinden en zijn busjes niet meer nodig.

Werden de gemeenten bij het vorige experiment nog een beetje overvallen door de logistieke voordelen, dit keer waren ze er op voorbereid. Een aantal tips:

- reken op minder stembussen per stembureau
- laat stembiljetten terugbrengen in kratten in plaats van in de stembussen
- orden de stembiljetten per partij in een papieren zak of envelop bij elkaar, handiger dan met elastiek
- laat bij centrale telling de kratten met stembiljetten gelijk naar de centrale tellocatie brengen (daar dan wel beveiliging nodig)
- zet meer ophaalbusjes in (als je de stembiljetten ophaalt) omdat iedereen min of meer tegelijk klaar is
- gebruik 'bloemenkarren' voor alle materialen die naar de stembureaus moeten, daar past nu makkelijk alles op

8.4 Training van stembureauleden

Bij het eerste experiment was een fysieke training verplicht. Nu konden de gemeenten zelf invullen hoe ze hun stembureauleden wilden voorbereiden op hun taken die bij het nieuwe stembiljet horen: met een fysieke training, een e-learning, een inloopbijeenkomst of een combinatie. Zie ook hoofdstuk 7.2.

Alle gemeenten geven aan dat de training goed is verlopen. Er was waardering voor de korte instructievideo en het uitgeschreven script. Dat hielp volgens de gemeenten om overal consequent hetzelfde over te brengen.

Een van de gemeenten heeft vooraf goed gekeken naar welke stembureauleden op welk stembureaus werden ingedeeld. Op stembureaus waar het aantal ongeldige stemmen de vorige keer wat hoger lag, is geprobeerd om daar stembureauleden neer te zetten die het geven van uitleg echt in de vingers hadden.

8.5 Tellen

Vier van de vijf gemeenten telden met centrale stemopneming, een decentraal. Alle gemeenten zijn ervan overtuigd dat het tellen zowel op woensdag als donderdag sneller ging dan met het huidige stembiljet.

Dat wil niet zeggen dat er niet nog ruimte is voor verbetering. Drie gemeenten hadden, mede naar aanleiding van het nieuwe stembiljet, hun telproces aangepast. Dat betekende dat het soms nog wat zoeken was hoe het telproces het beste kon verlopen. Voor het volgende experiment willen deze gemeenten hun proces optimaliseren. Zo willen ze onder andere kijken naar het turven van de stemmen bij het op partijniveau tellen (dat leidde vaak alleen maar tot verwarring) en bij het uitsplitsen van de stembiljetten in even en oneven (dat leidde er soms toe dat een deel van de tellers een tijd met de armen over elkaar zaten).

Toch zijn de gemeenten ook dit keer enthousiast over het tellen van het nieuwe stembiljet.

De meeste tijdswinst is volgens de gemeenten behaald doordat het stembiljet veel sneller is uit te vouwen, en doordat het stembiljet in een oogopslag is te beoordelen. Ook het feit dat er veel minder ruimte nodig is maakt het tellen makkelijker. Drie van de vijf gemeenten geven ook aan dat de processen-verbaal, opgemaakt op woensdagavond veel netter waren dan bij de vorige Tweede Kamerverkiezing in 2023. Zie ook hoofdstuk 9.

8.6 Communicatie met kiezers over het nieuwe stembiljet

Voor het vooraf informeren van de kiezers over het nieuwe stembiljet hebben alle gemeenten gebruikgemaakt van middelen die via de toolkit van het ministerie ter beschikking zijn gesteld. Dit keer waren de middelen geordend op fase van de kiezersreis (zie bijlage I). In Tynaarlo zorgde een item van RTV Noord voor veel positieve aandacht. Helemaal, toen het item werd opgepikt door het landelijke NOS journaal.

Drie gemeenten worstelden met de nieuwe contentregels van Meta, waardoor de social posts niet meer als advertentie konden worden geplaatst op Facebook en Instagram. In een gemeente is voorzichtig geëxperimenteerd met TikTok-filmpjes om jongeren te bereiken. Cijfers over het bereik ontbreken nog.

Alle gemeenten zijn positief over de middelen en materialen die via de Kiezersreis kunnen worden gedownload. Vooral over de banner in het stemlokaal en de video's. Een van de gemeenten gaat de banner ook in de aanloop naar de komende verkiezingen gebruiken, en dus niet alleen op de dag zelf.

In de middelen van de Kiezersreis is extra aandacht besteed aan de uitleg over het niet bestaand kandidaatnummer. Dit, omdat bij het vorige experiment een stem op een niet bestaand kandidaatnummer de meest voorkomende reden van ongeldigheid was. De aangepaste uitleg is positief ontvangen. Bovendien lijkt de uitleg te hebben gewerkt: dit keer is veel minder vaak op een niet bestaand kandidaatnummer gestemd¹³. Dat het de bedoeling was dat elke kiezer in het stemlokaal kort uitleg kreeg over het nieuwe stembiljet, heeft waarschijnlijk ook bijgedragen aan de daling. Zie hoofdstuk 6.5.

Een van de bevindingen na het vorige experiment was dat informatie voor kiezers nogal versnipperd was. Voor algemene informatie over het experiment en het nieuwe stembiljet konden kiezers toen terecht op de website van de eigen gemeente, op [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl) en op een oefenwebsite. Daarom werd ervoor gekozen om deze keer alle informatie over het experiment en stemmen met het nieuwe stembiljet op een website bij elkaar te plaatsen: nieuwstembiljet.nl. Vanuit verschillende middelen (advertenties, posters, social posts) werd naar deze website verwezen.

Direct voorafgaand aan verkiezingsdag en op verkiezingsdag zelf telde de website ongeveer 4.500 nieuwe bezoekers – ruim 3% van het aantal kiezers. In de weken daarvoor bleef het aantal bezoekers beperkt tot ongeveer 400 per week¹⁴.

Nu alle informatie op een plek bij elkaar stond, rijst bij een aantal gemeenten weer de vraag of het toch niet handiger was om deze informatie (ook) via de eigen website te verspreiden. Voor een aantal inwoners is de gemeentewebsite immers toch de meest logische plek.

13 Bij het eerste experiment was meer dan de helft van de ongeldige stemmen een stem op een niet bestaand kandidaatnummer, bij dit tweede experiment nog geen 10%. Zie hoofdstuk 5.2.

14 Verwijzing naar Piwik rapportages?

Adviezen voor verbetering van de communicatiemiddelen zijn er ook:

- bij de advertenties met uitleg over het nieuwe stembiljet graag de minimale afmetingen vermelden, om te voorkomen dat de advertenties in kranten te klein worden afgebeeld;
- kijk naar de ordening van alle social posts, want nu raakten sommigen de draad kwijt;
- kijk of er op plekken waar nu relatief veel ongeldig is gestemd vooraf extra uitleg kan worden gegeven;
- pas de uitleg in de flyer bij de stempas over de mogelijkheid om alleen op een partij te stemmen aan, want dat is nu verwarrend.

9

**Registratie
teltijden**

9 Registratie teltijden

Bij het eerste experiment waren alle tellers en verkiezingsteams het er met elkaar over eens dat het tellen van het nieuwe stembiljet makkelijker en sneller gaat dan het tellen van het huidige stembiljet¹⁵. Maar het bleek lastig om de teltijden in experimenteergemeenten en referentiegemeenten zodanig vast te leggen dat ze goed met elkaar konden worden vergeleken. Niet alleen de manier waarop geteld werd verschilde: centraal of decentraal, met of zonder turven, in verschillende telteams of alles bij elkaar, enzovoort. Ook zaken als het aantal tellers, het aantal stembiljetten, de ervaring van de tellers, de notering van de start- en eindtijd in het proces verbaal hadden invloed.

Daarom is bij dit experiment geprobeerd een zo zuiver mogelijke vergelijking te maken door de teltijden terug te rekenen naar het gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur. Daarvoor is ingezoomd op een aantal tellocaties in de experimenteer- en de referentiegemeenten. Het ging om locaties waar min of meer op dezelfde manier werd geteld, en die in omvang en aantal ingezette tellers zoveel mogelijk op elkaar leken.

Op deze locaties was tijdens het tellen een observator aanwezig, die het aantal tellers noteerde en ook opvallende zaken tijdens het tellen.

Om het gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur te berekenen vormden de processen verbaal de basis: start- en eindtijd in minuten en het aantal getelde stembiljetten werd daaruit gehaald.

Bij centraal tellen blijkt het tellen van het nieuwe stembiljet ongeveer 60% sneller te gaan, bij decentraal tellen is het verschil groter, namelijk bijna twee keer zo snel.

15 Verslag evaluatie 'Eerste experiment met een nieuw stembiljet', Kamerstukken II, 2024/25, 35455, nr.21, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024D44600&did=2024D44600

Tabel 28

Gemiddeld aantal stembiljetten per teller per uur

Centraal tellen		Experimenteer				Referentie		
Locatie		1	2	3	4	1	2	2
Volgens PV	Aantal minuten	140	145	120	123	120	210	110
	Aantal stembiljetten	1785	900	1354	693	461	1089	748
Observatie	Aantal tellers	7	6	8	9	7	7	7
Resultaat	Gem aantal biljetten per teller	255	150	169	77	66	156	107
	Gem aantal biljetten per teller per uur	109	62	85	38	33	44	58
Gemiddeld aantal biljetten per teller per uur alles bij elkaar					73			45

Decentraal tellen		Experimenteer		Referentie	
Locatie		1	2	1	2
Volgens PV	Aantal minuten	240	90	245	175
	Aantal stembiljetten	2074	554	1559	549
Observatie	Aantal tellers	10	8	12	9
Resultaat	Gem aantal biljetten per teller	207	69	130	61
	Gem aantal biljetten per teller per uur	52	46	32	21
Gemiddeld aantal biljetten per teller per uur alles bij elkaar			49		26

10

**Aanbevelingen
naar aanleiding
van de onder-
zoeksresultaten**

10 Aanbevelingen naar aanleiding van de onderzoeksresultaten

- Zorg er ook bij een volgend experiment voor dat elke kiezer (kort) uitleg krijgt over het nieuwe stembiljet, ook als de kiezer aangeeft dat niet nodig te hebben.
- Bij de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober is in de voorlichting en uitleg aan kiezers extra aandacht besteed aan het voorkomen van een stem op een niet bestaand kandidaatnummer. Ga hier bij een volgend experiment mee door.
- Ga na hoe de uitleg aangepast kan worden over het inkleuren van 1 vakje, om het aantal ongeldige stemmen als gevolg van alleen een kandidaat inkleuren te verminderen.
- Zorg ervoor dat verkiezingsteams van gemeenten die voor de eerste keer stemmen met het nieuwe stembiljet (iets) intensieve begeleiding krijgen.

Bijlagen

- I. Kiezersreis met overzicht van alle voorlichtingsmiddelen om de kiezers vooraf te informeren
- II. Uitkomsten enquête onder kiezers direct na het stemmen
- III. Uitkomsten enquête onder stembureauleden
- IV. Verslag gesprekken met gemeenten
- V. Onderzoeksrapport Mare 'Toetsen varianten flyers stembiljet model 2'
- VI. Aangepaste vragenlijsten voor kiezers

Bijlage I

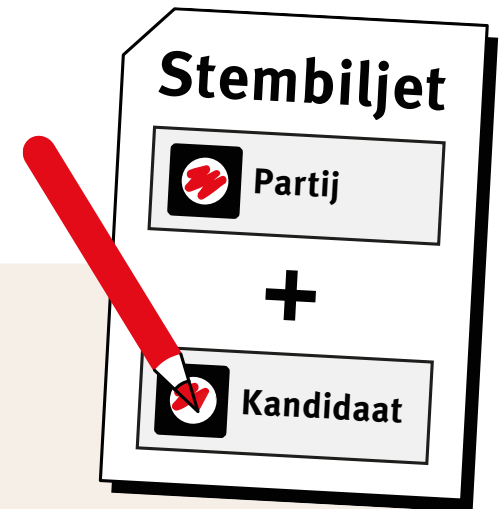
Kiezersreis met overzicht van alle voorlichtingsmiddelen om de kiezers vooraf te informereren

Communicatie bij verkiezingen met een nieuw stembiljet

In dit document vind je een breed scala aan middelen voor de verkiezingscommunicatie binnen je eigen gemeente. Het overzicht van de middelen is ingericht als een kiezersreis. Zo zie je meteen wat je op welk moment kunt inzetten.

Direct vanuit het overzicht kun je de middelen per fase in de kiezersreis bekijken. Je ziet snel of middelen aanpasbaar zijn, bijvoorbeeld met het eigen gemeentelogo. Klik je op een middel, dan ga je vanzelf naar de juiste link om het te downloaden. Er zijn extra middelen om kiezers te informeren over het nieuwe stembiljet. Deze extra middelen herken je in het overzicht aan de groene achtergrondkleur.

! Let op! Gaat het om een gemeente waar kiezers stemmen met een nieuw stembiljet? Download dan alleen middelen vanuit deze pdf. En dus niet vanuit de toolkit van de Kiesraad. Zo weet je zeker dat je de juiste middelen hebt voor het nieuwe stembiljet.

Bekijk het overzicht van middelen >>>

Fases en middelen kiezersreis

1 Bewustwording

4 tot 3 weken
tot verkiezingsdag

2 Aankondiging

3 tot 2 weken
tot verkiezingsdag

3 Voorbereiding

2 weken tot 1 dag
tot verkiezingsdag

4 Naar stembus

Verkiezingsdag
+ dag na het stemmen

5 Na de verkiezing

1 dag tot 4 weken
na de verkiezingsdag

Directe middelen

Flyer (optioneel)

'Op 29 oktober mag u stemmen.'
Benadrukt het belang van de komende verkiezing. H-a-h of in bibliotheken etc.

1e keer stemmers

Voor 18-jarigen die voor het eerst mogen stemmen een speciaal middel om te motiveren.

Envelop om stempas

Stempas - Niet te downloaden

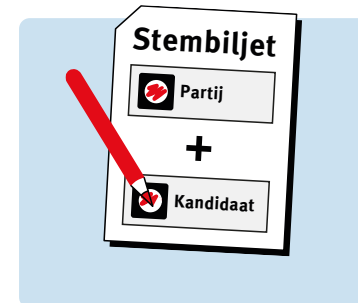
Informatie bij stempas
Infographic + brief

Flyer over nieuw stembiljet

Lijst met kandidaten -
Niet te downloaden

Envelop om lijst met kandidaten
(optioneel)

Uitleg op de lijst met kandidaten
Informatie over het nieuwe stembiljet
en de lijst met kandidaten.

Ondersteunende middelen

Advertentie

'Op 29 oktober mag u stemmen.'
Benadrukt het belang van de komende verkiezing.

Social post

Waarom is de komende verkiezing belangrijk?

Artikel

Een artikel over het belang van de komende verkiezing.

Social post

Deze week ontvang je de stempas in de bus.

Posters voor stemlocaties

'Hier kun je binnenkort stemmen.'

Social posts

Je hebt nog XX dagen om te stemmen.

Artikel bijv. voor in h-a-h blad

Hoe werkt de Tweede Kamer,
hoe kan je je voorbereiden?

Filmpje

Stemmen doe je zo.

Social posts

Zo werkt het, stemmen + machtigen

Poster in stemlokaal

Poster in stemhokje

Poster aanwezig bij tellen

Social post

Vandaag mag u stemmen.

Na afloop van het stemmen

Social post
Bedanken voor stemmen + wijzen
op mogelijkheid meekijken tellen.

Artikel bijv. voor in h-a-h blad
Uitslagvaststelling: dit is de
nieuwe Tweede Kamer.

Social post

Dit is de voorlopige uitslag van
de Tweede Kamerverkiezing

Webteksten voor website gemeenten Informatie over het waar, wanneer, wie, stemmen met hulp en machtigen.

Website gemeenten Dank + uitslag

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Webtekst gemeenten + social post

Informatie over het experiment
met het nieuwe stembiljet.

Advertentie, poster + social post

On- en offline aankondiging 'er wordt
met een nieuw stembiljet gestemd'

Advertentie, poster, social posts + filmpje

Hoe werkt het nieuwe stembiljet

Banner

Zo werkt het nieuwe stembiljet

Social post

Bedankt voor het stemmen met
het nieuwe stembiljet.

Nieuwstembiljet.nl Informatie over hoe nieuwe stembiljet werkt, waarom en onderzoeksresultaten

Fases en middelen kiezersreis

1 Bewustwording

4 tot 3 weken tot verkiezingsdag

2 3 4 5

Directe middelen

Flyer (optioneel)

'Op 29 oktober mag u stemmen.' Benadrukt het belang van de komende verkiezing. Huis-aan-huis of in bibliotheken etc.

A5 formaat

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Ondersteunende middelen

Advertentie

'Op 29 oktober mag u stemmen.' Benadrukt het belang van de komende verkiezing.

A5 formaat

290 x 217 mm

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Social post

Waarom is de komende verkiezing belangrijk?

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Social post

Er wordt gestemd met het nieuwe stembiljet.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Webtekst voor gemeenten

Informatie over het experiment met het nieuwe stembiljet.

Downloaden >>>

Nieuwstembiljet.nl

Informatie over hoe het nieuwe stembiljet werkt, waarom en onderzoeksresultaten.

Naar nieuwstembiljet.nl >>>

Webteksten voor website gemeenten

Informatie over het hoe, waar, wanneer, wie, stemmen met hulp en machtigingen.

Aanpasbaar

Downloaden >>>

1e keer stemmers

Voor 18 jarigen die voor het eerst mogen stemmen een speciaal middel om te motiveren.

A5 formaat

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Fases en middelen kiezersreis

1

2 Aankondiging

3 tot 2 weken tot verkiezingsdag

3 4 5

Directe middelen

Envelop om stempas
Infoblok is te plaatsen op voor- of achterzijde.

C5 formaat

Downloaden >>>

Informatie bij stempas
Infographic + brief.
Gemeente kan voorzijde ook gebruiken voor eigen brief.

A4 formaat

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Flyer over nieuw stembiljet
Uitlegflyer bij stempas over nieuw stembiljet. Tweezijdig met vouw.

A4 formaat gevouwen naar staand A5

Downloaden >>>

Ondersteunende middelen

Social post
Deze week ontvang je de stempas in de bus.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Artikel
Een artikel over het belang van de komende verkiezing.

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Poster
In onze gemeente stemmen we met het nieuwe stembiljet.

A2 formaat

Downloaden >>>

Social post
Waarom een nieuw stembiljet.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Advertentie
In deze gemeente stemmen we met het nieuwe stembiljet.

A5 formaat

Downloaden >>>

Fases en middelen kiezersreis

1 2

3 Voorbereiding

2 weken tot 1 dag tot verkiezingsdag

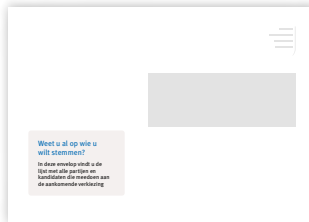
4 5

Directe middelen

Envelop om lijst met kandidaten (optioneel)

Envelop bij lijst met kandidaten.
Infoblok is te plaatsen
op voor- of achterzijde.

C5 formaat

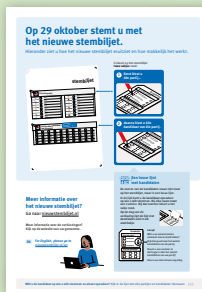

Downloaden >>>

Uitleg op de lijst met kandidaten

Informatie over het nieuwe stembiljet en de lijst met kandidaten. Wordt automatisch toegevoegd bij opmaak kandidatenlijst.

A4 formaat

Downloaden >>>

Ondersteunende middelen

Poster

Hier kun je binnenkort stemmen.

A3 formaat

Downloaden >>>

Social post

Post 1. Nog 4 dagen tot je mag stemmen met het nieuwe stembiljet.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Social post

Stemmen, zo werkt het.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Social posts

Post 2, 3 en 4. Je hebt nog XX dagen om te stemmen.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Download Post 2 >>>

Download Post 3 >>>

Download Post 4 >>>

Social post

Zo werkt machtigen.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Artikel in huis aan huis blad

Hoe werkt de Tweede Kamer, hoe kan je je voorbereiden?

Aanpasbaar

Downloaden >>>

Filmpje

Stemmen doe je zo.

Downloaden >>>

Er zijn nog meer middelen voor fase 3 >>>

Fases en middelen kiezersreis

1 2

3 Voorbereiding

2 weken tot 1 dag tot verkiezingsdag

4 5

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Social post

Wat is er anders?

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Poster

Zo werkt het nieuwe stembiljet.

A3 formaat

Downloaden >>>

Social post

Stemmen, zo werkt het.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

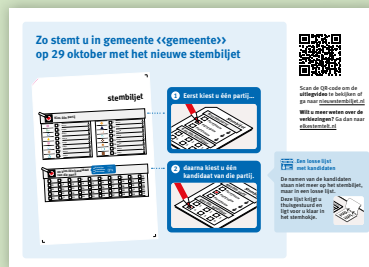

Advertentie

Zo werkt het nieuwe stembiljet.

A5 formaat

Downloaden >>>

Filmpje

Zo werkt stemmen met het nieuwe stembiljet.

Downloaden >>>

Fases en middelen kiezersreis

1 2 3

4 Naar stembus

Verkiezingsdag + dag na het stemmen

5

Ondersteunende middelen

Poster
In het stemlokaal.

A2 formaat

Downloaden >>>

Social post
Vandaag mag u stemmen.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

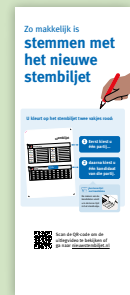
Downloaden >>>

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Banner
Nieuw stembiljet,
zo werkt het

800 x 2000 mm

Wordt geleverd door BZK

Downloaden >>>

Poster
In het stemhokje.

A2 formaat

Downloaden >>>

Social post
Dank dat u heeft gestemd.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

Downloaden >>>

Posters
Stemmen tellen + locatie.

A2 formaat

Download Poster tellen >>>

Download Poster locatie >>>

Fases en middelen kiezersreis

1 2 3 4

5 Na de verkiezing

1 dag tot 4 weken na de verkiezingsdag.

Ondersteunende middelen

Social post

Dit is de uitslag van de verkiezing

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

[Downloaden](#) >>>

Artikel in huis aan huis blad

Uitslagvaststelling: dit is de nieuwe Tweede Kamer.

[Aanpasbaar](#)

[Downloaden](#) >>>

Website gemeenten

Dank + uitslag.

[Aanpasbaar](#)

[Downloaden](#) >>>

Extra middelen bij nieuwe stembiljet

Social post

Bedankt voor het stemmen met het nieuwe stembiljet.

1080 x 1080 px

1080 x 1350 px

1080 x 1920 px

[Downloaden](#) >>>

Onderzoeksrapport

Hoe beoordelen kiezers het nieuwe stembiljet

Onderzoek uitgevoerd door Markteffect, oktober / november 2025

1 Onderzoeksverantwoording

Onderzoeksvraag

Hoofdvraag: hoe werkt het nieuwe stembiljet in de praktijk voor kiezers?

Subvragen:

- Hoe waarderen kiezers het gebruik van het stembiljet?
- Hoe waarderen kiezers het gebruik van de lijst met kandidaten in het stemhokje?
- Hoe bepalen kiezers de keuze voor een kandidaat van een lijst?
- Hoe waarderen kiezers de informatie die ze vooraf hebben ontvangen?

Doelgroep n=6.485

Toelichting

- Experimenteergemeenten: Tynaarlo, Borne, Midden Delfland, Alphen aan den Rijn en Boekel.
- Referentiegemeenten: Zoeterwoude, Westland, Bladel, Oldenzaal en Leusden.
- Van de doelgroep kiezers in experimenteer- en referentiegemeenten deden 6.485 mee aan het onderzoek.

Methode

Kwantitatief offline onderzoek.

Toelichting

- Op de deelnemende stembureaus waren 2 enquêteurs aanwezig.
- Kiezers werden na afloop van het uitbrengen van de stem gevraagd deel te nemen aan de enquête.

Dataverzameling

29 oktober 2025

Toelichting

- De vragenlijst voor experimenteergemeenten bestond uit 26 vragen.
- De vragenlijst voor referentiegemeenten bestond uit 16 vragen. Vragen die specifiek van toepassing waren op het nieuwe stembiljet werden hier niet gesteld.

2 De respondenten

2.1 Wie beantwoordden de vragen in de vragenlijst?

In totaal beantwoordden 6.485 kiezers de vragen uit de enquête direct na het stemmen op woensdag 29 oktober: 3.007 in de experimenteergemeenten, en 3.478 in de referentiegemeenten.

Vragenlijsten kiezers	
Totaal ingevuld (n)	6.485
Alphen a/d Rijn	776
Boekel	571
Borne	567
Midden-Delfland	431
Tynaarlo	662
Gebruikers stemmal	0
Totaal experimenteergemeenten	3.007
Westland	984
Bladel	899
Oldenzaal	495
Zoeterwoude	476
Leusden	624
Totaal referentiegemeenten	3.478

Wat was de leeftijd van de respondenten

Leeftijd	Respondenten in de experimenteergemeenten in %	Respondenten in de referentiegemeenten in %
18-30	17%	14%
31-40	15%	15%
41-55	22%	21%
56-65	20%	20%
66+	25%	29%
Wil leeftijd niet zeggen	1%	0%

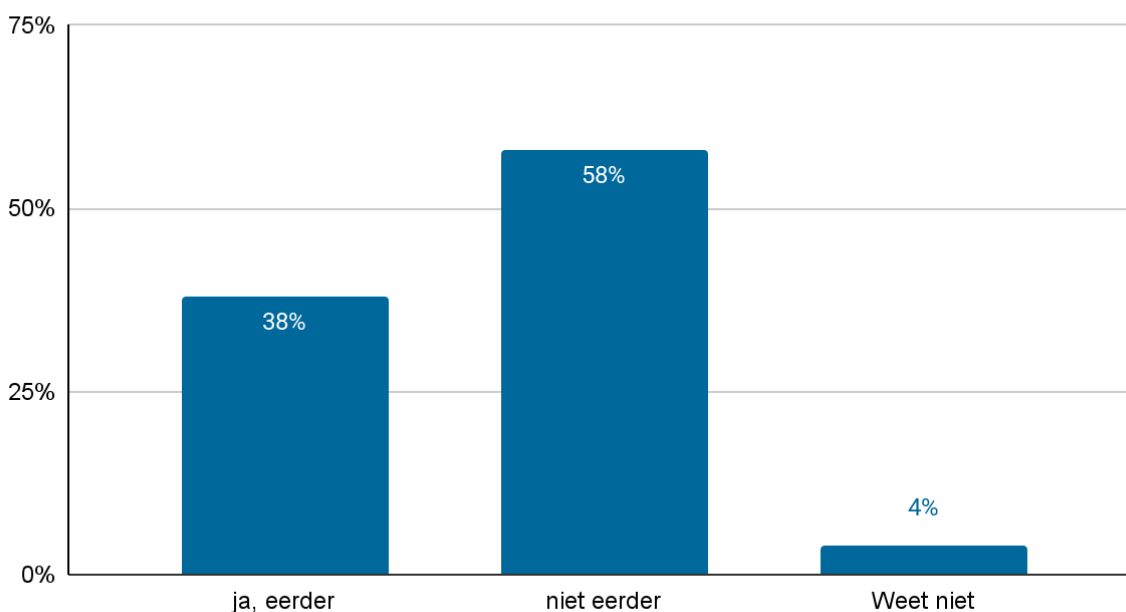
Welke opleiding volg(d)en de respondenten

Opleiding	Deelnemers in de experimenteergemeenten in %	Deelnemers in de referentiegemeenten in %
	//	//
Alleen basisschool	0%	1%
Middelbare school	8%	12%
MBO	31%	31%
HBO	40%	38%
WO	19%	17%
Weet niet / wil niet zeggen	2%	2%

Hoeveel respondenten stemden al eerder met het nieuwe stembiljet?

In de experimenteergemeenten gaf bijna 60% van deelnemers aan de enquête aan dat ze nog niet eerder stemden met het nieuwe stembiljet. Degenen die niet eerder hadden gestemd met het nieuwe stembiljet waren jonger. Of mensen al eerder hadden gestemd met het nieuwe stembiljet had in beperkte mate effect op de waardering voor het nieuwe stembiljet. Zie de paragrafen 3 tot en met 6.

Hoeveel respondenten stemden al eerder met het nieuwe stembiljet?

Per experimenteergemeente

	Totaal	Midden Delfland	Borne	Tynaarlo	Boekel	Alphen aan den Rijn
Ja, eerder gestemd met nieuw stembiljet	38%	34%	39%	44%	37%	37%
Nee, niet eerder gestemd met nieuw stembiljet	58%	60%	59%	53%	59%	59%
Weet ik niet	4%	6%	2%	3%	4%	4%
N =	3007	431	567	662	571	776

Per leeftijdscategorie

	Total	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
Ja, eerder gestemd met nieuw stembiljet	38%	25%	34%	39%	44%	44%	38%
Nee, niet eerder gestemd met nieuw stembiljet	58%	72%	62%	57%	52%	52%	56%
Weet ik niet	4%	3%	3%	4%	4%	4%	6%
N =	3007	510	461	666	593	761	16

3 De waardering van de kiezer voor het gemak van het gebruik van het stembiljet in het stembokje

Overzicht waardering voor het gebruiksgemak van het stembiljet.

Dit deel van de rapportage bevat achtereenvolgens:

- de algemene waardering voor het stemmen met het stembiljet, met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten;
- de waardering voor het formaat van het stembiljet, met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten;
- de waardering voor de leesbaarheid van het stembiljet, met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten;
- de waardering voor het gebruik van partijlogo's op het nieuwe stembiljet;
- een samenvatting van de beoordeling van het gebruiksgemak van het stembiljet.

3.1 Algemeen in experimenteergemeenten

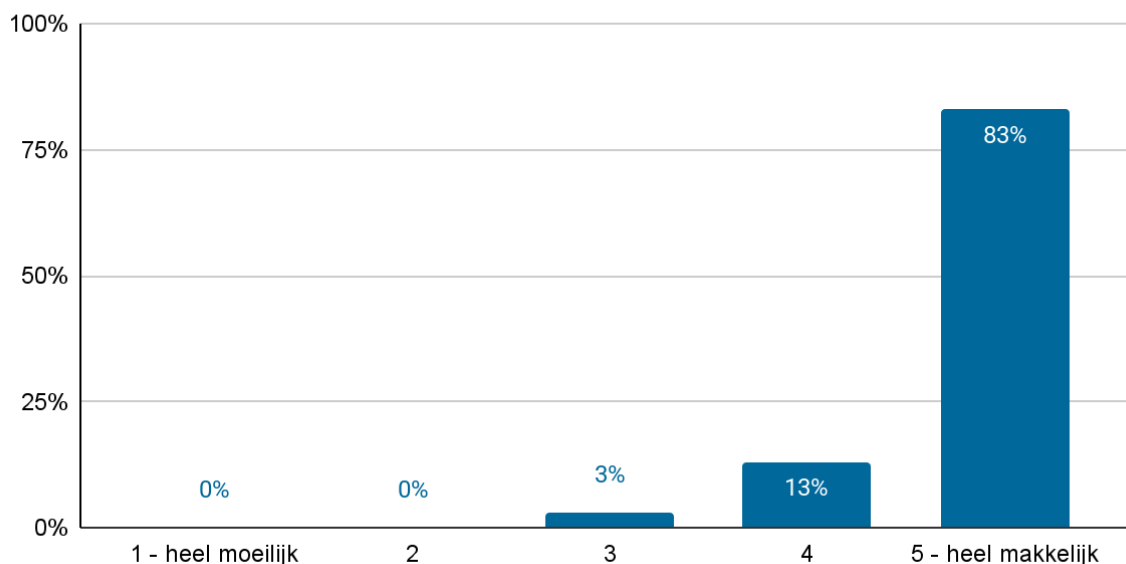
We vroegen kiezers in de experimenteergemeenten om het gemak van het gebruik van het stembiljet te beoordelen, op een schaal van 1 (heel moeilijk) tot 5 (heel makkelijk). De meeste kiezers vonden het stemmen met het nieuwe stembiljet makkelijk of heel makkelijk. Gemiddeld gaven zij het gebruiksgemak van het nieuwe stembiljet een 4,8.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

Column %	Total	Midden Delfland	Borne	Tynaarlo	Boekel	Alphen aan de Rijn
1 – heel moeilijk	0%	0%	1%	0%	0%	1%
2	0%	0%	1%	0%	0%	1%
3	3%	3%	3%	2%	3%	6%
4	13%	15%	11%	12%	8%	17%
5 – heel makkelijk	83%	81%	84%	86%	89%	76%
Gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7
N =	3007	431	567	662	571	776

Per leeftijdsgroep en opleidingsniveau in experimenteergemeenten

Leeftijden en opleidingsniveaus van kiezers hebben weinig impact op hoe kiezers het ervaren gemak van stemmen. Bijna alle groepen beoordelen het gemak van het stemmen met gemiddeld een 4,8, alleen 66-plussers geven een 4,7.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

Beoordeling van kiezers per leeftijdsgroep

Totaal	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%
0%	0%	0%	1%	0%	1%	6%
3%	3%	2%	3%	3%	5%	0%
13%	11%	12%	13%	13%	13%	25%
83%	86%	85%	83%	83%	80%	69%
4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7	4,6
3007	510	461	666	593	761	16

Beoordeling van kiezers per soort opleiding

Basisschool	Middelbare school	Mbo - middelbare beroepsopleiding	Hbo - hogere beroepsopleiding	Wo - universiteit	Weet niet / wil liever niet zeggen
0%	1%	1%	0%	0%	0%
7%	0%	1%	0%	0%	4%
7%	5%	3%	3%	3%	9%
14%	13%	12%	13%	12%	16%
71%	80%	83%	83%	85%	71%
4,5	4,7	4,8	4,8	4,8	4,5
14	238	919	1202	579	55

Eerder gestemd met het nieuwe stembiljet

Er is een klein verschil in waardering voor het gemak tussen kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet, en kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden. Bij de eerste groep is het gemiddelde cijfer een 4,8, bij de tweede groep een 4,7.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

	Ja, eerder gestemd met nieuw stembiljet	Nee, niet eerder gestemd met nieuw stembiljet	Weet ik niet
1 – heel moeilijk	0%	1%	1%
2	0%	1%	0%
3	2%	4%	6%
4	12%	13%	16%
5 – heel makkelijk	85%	82%	77%
Gemiddeld	4,8	4,7	4,7
N =	1151	1740	116

Experimenteergemeenten vergeleken met referentiegemeenten

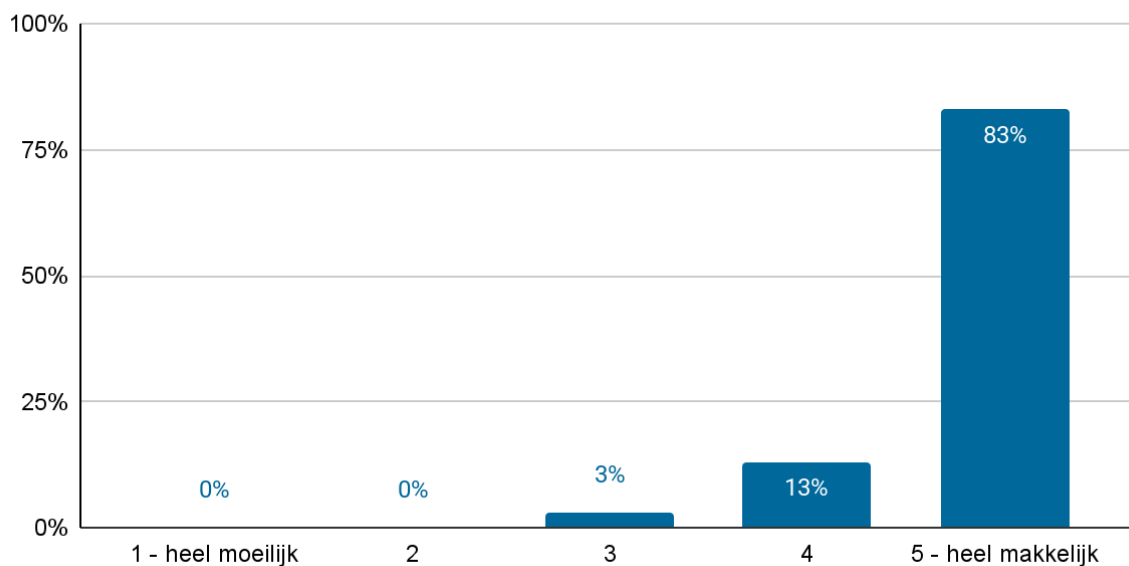
Kiezers in de experimenteergemeenten geven een hoger cijfer voor het gebruiksgemak van het nieuwe stembiljet (4,8) dan kiezers in de referentiegemeenten voor het huidige stembiljet (4,1). Dit verschil is statistisch significant. Het is opvallend dat het nieuwe stembiljet beter scoort op stemgemak dan het huidige stembiljet: te verwachten zou zijn dat kiezers het makkelijker vinden te stemmen met een stembiljet dat ze gewend zijn, dan met een nieuw stembiljet dat ze nog niet eerder hebben gebruikt. Een gemiddelde van een 4,8 is bovendien erg hoog, wetende dat een 5,0 het maximale cijfer is.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

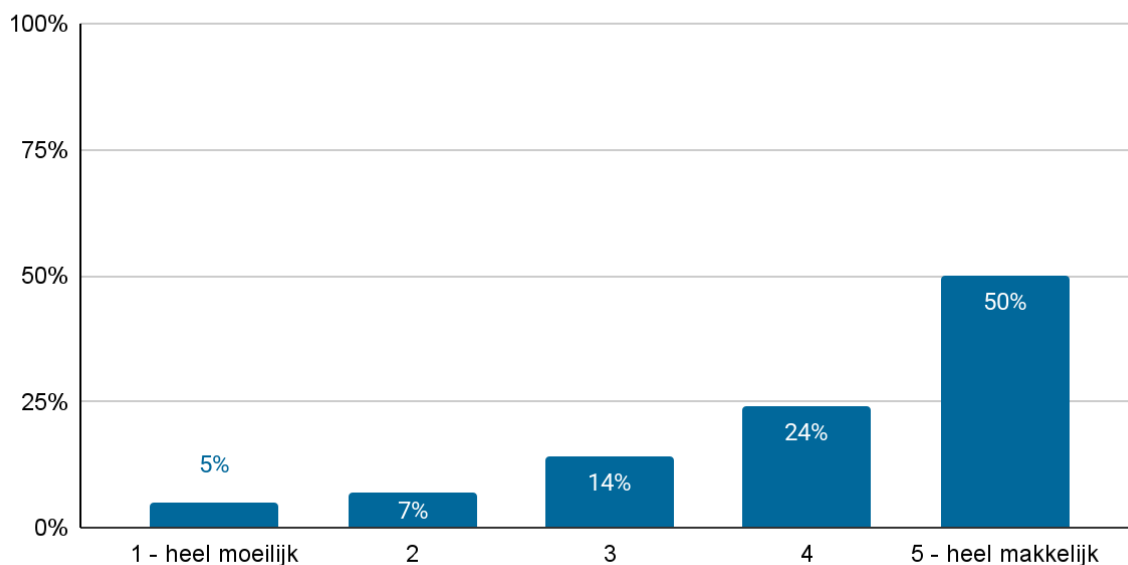
Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

Totaal referentiegemeenten | Gemiddeld 4,1

Alle leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus geven hogere scores voor het gebruiksgemak in experimenteergemeenten dan in referentiegemeenten. Ook wordt in experimenteergemeenten vaker een 5 (heel makkelijk) gegeven. Dit verschil is significant. Ongeacht leeftijd of opleidingsniveau ervaren kiezers het nieuwe stembiljet als gemakkelijker in gebruik dan het huidige stembiljet.

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

Totaal experimenteergemeenten

Column %	Total	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil liever niet zeggen
1 – heel moeilijk	0%	0%	0%	0%	1%	1%	0%
2	0%	0%	0%	1%	0%	1%	6%
3	3%	3%	2%	3%	3%	5%	0%
4	13%	11%	12%	13%	13%	13%	25%
5 – heel makkelijk	83%	86%	85%	83%	83%	80%	69%
Gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7	4,6
N =	3007	510	461	666	593	761	16

Column %	Total	Basisschool	Middelbare school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil niet zeggen
1 – heel moeilijk	0%	0%	1%	1%	0%	0%	0%
2	0%	7%	0%	1%	0%	0%	4%
3	3%	7%	5%	3%	3%	3%	9%
4	13%	14%	13%	12%	13%	12%	16%
5 – heel makkelijk	83%	71%	80%	83%	83%	85%	71%
Gemiddeld	4,8	4,5	4,7	4,8	4,8	4,8	4,5
N =	3007	14	238	919	1202	579	55

Totaal referentiegemeenten

Column %	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
1 – heel moeilijk	2%	3%	2%	4%	10%	0%
2	7%	7%	5%	6%	10%	11%
3	17%	14%	14%	14%	13%	11%
4	24%	23%	24%	27%	21%	33%
5 – heel makkelijk	50%	53%	56%	49%	46%	44%
Gemiddeld	4,1	4,2	4,3	4,1	3,8	4,1
N =	502	520	723	705	1019	9

Column %	Basis-school	Middelbare school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil niet zeggen
1 – heel moeilijk	18%	6%	5%	4%	4%	9%
2	5%	10%	7%	8%	4%	9%
3	9%	15%	15%	15%	11%	20%
4	5%	21%	24%	24%	24%	20%
5 – heel makkelijk	64%	48%	48%	49%	58%	41%
Average	3,9	3,9	4,0	4,1	4,3	3,7
Column n	22	425	1086	1313	578	54

3.2 Hoe beoordeelt de kiezer het formaat van het stembiljet?

Algemeen in experimenteergemeenten

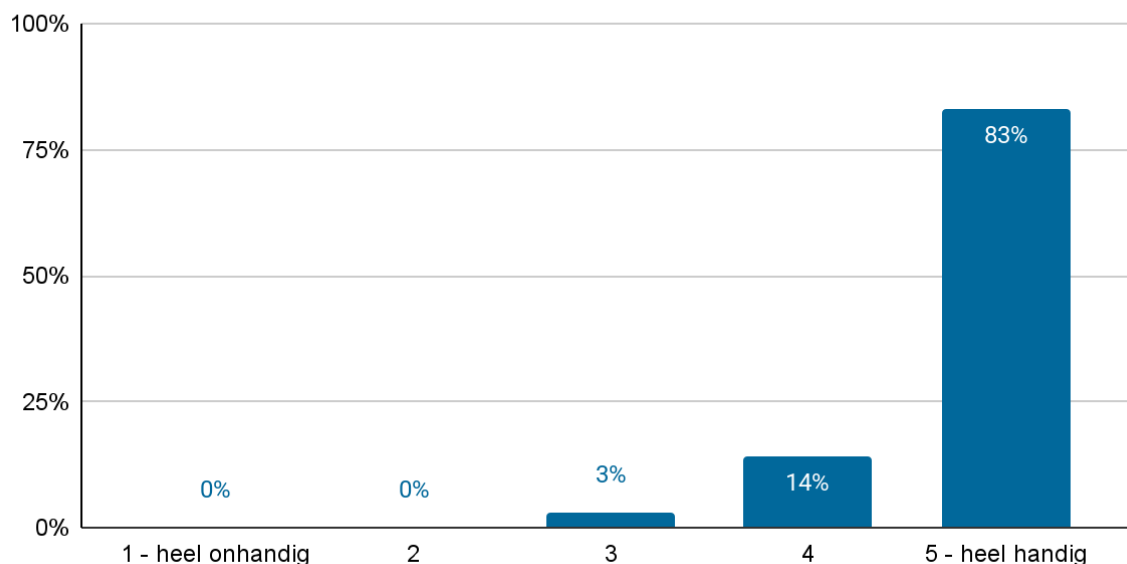
We vroegen kiezers in de experimenteergemeenten om het formaat van het stembiljet te beoordelen, op een schaal van 1 (heel onhandig) tot 5 (heel handig). De meeste kiezers - 83% - vonden het formaat van het nieuwe stembiljet heel handig. Gemiddeld gaven kiezers het formaat van het nieuwe stembiljet een 4,8.

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'. Totaal experimenteergemeenten.

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

	Totaal	Midden Delfland	Borne	Tynaarlo	Boekel	Alphen aan de Rijn
1 – heel onhandig	0%	0%	0%	0%	1%	0%
2	0%	0%	1%	0%	1%	1%
3	3%	2%	4%	2%	2%	4%
4	14%	13%	13%	10%	7%	22%
5 – heel handig	83%	84%	83%	89%	90%	73%
Gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,9	4,8	4,7
N =	3007	431	567	662	571	776

Per leeftijdsgroep en opleidingsniveau in experimenteergemeenten

Kiezers van alle leeftijden en opleidingsniveaus zijn positief over het formaat van het nieuwe stembiljet. In iedere groep vindt meer dan 95% van de kiezers het formaat van het stembiljet 'handig' of 'heel handig'.

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'.

	Total	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
1 – heel onhandig	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	0%	1%	0%	0%	6%
3	3%	1%	2%	3%	2%	4%	6%
4	14%	14%	15%	12%	13%	14%	19%
5 – heel handig	83%	84%	82%	84%	84%	82%	69%
Gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,5
N =	3007	510	461	666	593	761	16

	Totaal	Basis-school	Middel-bare school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil niet zeggen
1 – heel onhandig	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	0%	0%	0%	1%	2%
3	3%	0%	4%	2%	3%	3%	4%
4	14%	0%	15%	12%	14%	15%	20%
5 – heel handig	83%	100%	81%	85%	83%	81%	75%
Gemiddeld	4,8	5,0	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7
N =	3007	14	238	919	1202	579	55

Eerder gestemd met het nieuwe stembiljet

Er is geen verschil in waardering voor het formaat tussen kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet, en kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden. Beide groepen geven een 4.8.

Experimenteergemeenten vergeleken met referentiegemeenten

Het formaat van het nieuwe stembiljet krijgt een veel hogere score dan het huidige stembiljet: een 4,8 tegen een 1,9. In de experimenteergemeenten beoordeelt niemand het formaat als 'onhandig' of 'heel onhandig'. In de referentiegemeenten beoordeelt 22% van de kiezers het formaat als 'onhandig' en 53% als 'heel onhandig'.

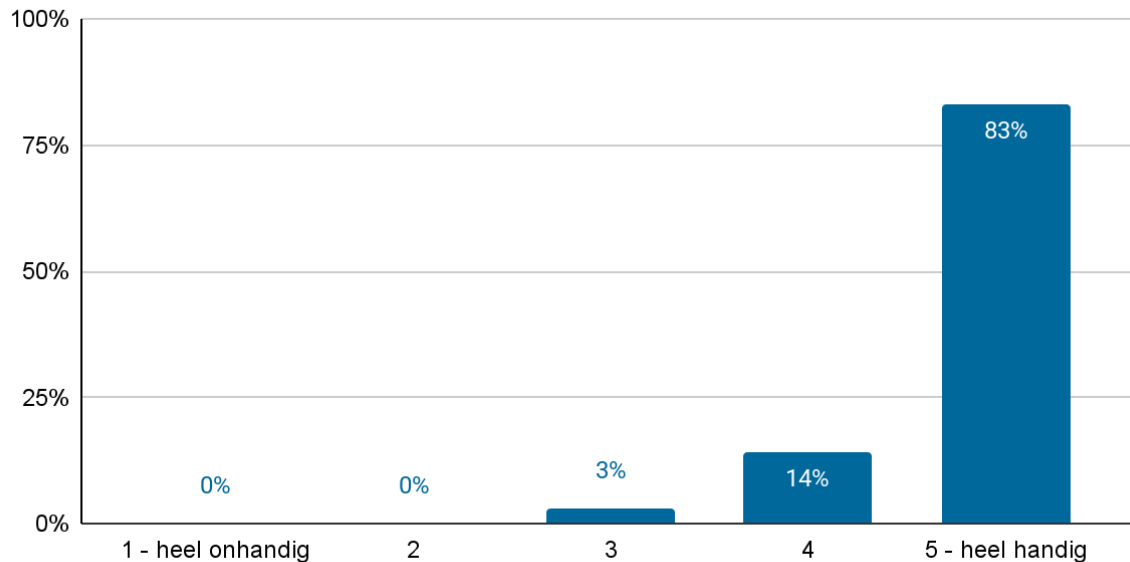
Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'. Totaal experimenteergemeenten.

Totaal experimenteergemeenten

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

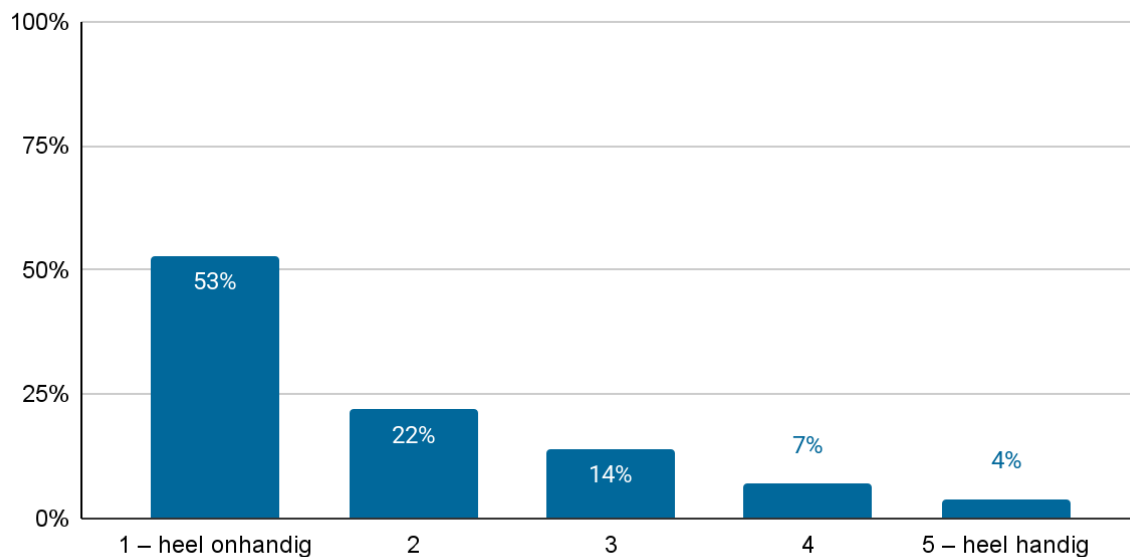
Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

Totaal referentiegemeenten

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

Totaal referentiegemeenten | Gemiddeld 1,9

Voor alle leeftijden en opleidingsniveaus geldt dat stemmers in experimenteergemeenten veel positiever zijn over het formaat dan in referentiegemeenten. Het grootste verschil zit bij de 66-plussers: het nieuwe stembiljet krijgt van hen gemiddeld een 4,8, het huidige stembiljet gemiddeld een 1,6.

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'.

Totaal experimenteergemeenten

	Totaal	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
1 – heel onhandig	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	0%	1%	0%	0%	6%
3	3%	1%	2%	3%	2%	4%	6%
4	14%	14%	15%	12%	13%	14%	19%
5 – heel handig	83%	84%	82%	84%	84%	82%	69%
gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,5
N =	3007	510	461	666	593	761	16

	Totaal	Basis-school	Middel-bare school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil liever niet zeggen
1 – heel onhandig	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	0%	0%	0%	1%	2%
3	3%	0%	4%	2%	3%	3%	4%
4	14%	0%	15%	12%	14%	15%	20%
5 – heel handig	83%	100%	81%	85%	83%	81%	75%
Gemiddeld	4,8	5,0	4,8	4,8	4,8	4,8	4,7
N =	3007	14	238	919	1202	579	55

Totaal referentiegemeenten

	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
1 – heel onhandig	43%	36%	48%	57%	69%	33%
2	27%	33%	22%	19%	14%	11%
3	19%	17%	15%	14%	9%	0%
4	8%	9%	9%	7%	5%	22%
5 – heel handig	3%	5%	6%	3%	2%	33%
Average	2,0	2,1	2,0	1,8	1,6	3,1
Column n	502	520	723	705	1019	9

	Basisschool	Middelbare school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil liever niet zeggen
1 – heel onhandig	32%	59%	57%	51%	48%	59%
2	14%	17%	18%	24%	26%	15%
3	18%	14%	13%	14%	16%	13%
4	18%	6%	8%	7%	7%	6%
5 – heel handig	18%	4%	4%	3%	4%	7%
Gemiddeld	2,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
N =	22	425	1086	1313	578	54

3.3 Hoe beoordeelt de kiezer de leesbaarheid van het stembiljet?

Algemeen in experimenteergemeenten

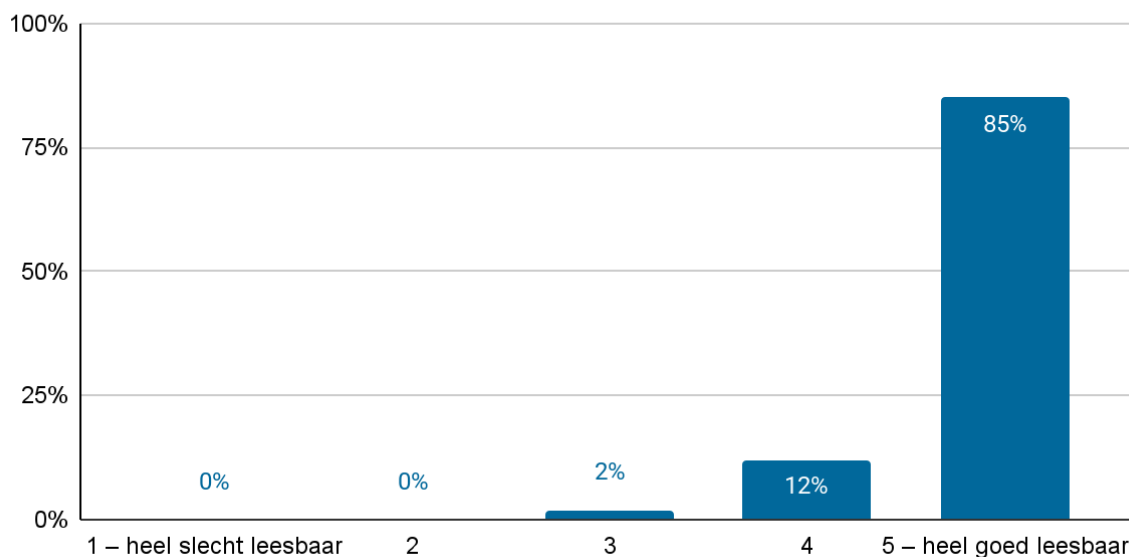
We vroegen kiezers in de experimenteergemeenten om de leesbaarheid van het stembiljet te beoordelen, op een schaal van 1 (heel slecht leesbaar) tot 5 (heel goed leesbaar). Gemiddeld gaven kiezers de leesbaarheid van het nieuwe stembiljet een 4,8. 97% van de kiezers vond het stembiljet ‘goed leesbaar’ of ‘heel goed leesbaar’. Een gemiddelde van een 4,8 is erg hoog, wetende dat een 5,0 het maximale cijfer is.

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een ‘1’ staat voor ‘heel slecht leesbaar’ en een ‘5’ staat voor ‘heel goed leesbaar’.

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

1 – heel slecht leesbaar	0%
2	0%
3	2%
4	12%
5 – heel goed leesbaar	85%
Gemiddeld	4,8
N =	3007

	Totaal	Midden Delfland	Borne	Tynaarlo	Boekel	Alphen aan de Rijn
1 – heel slecht leesbaar	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	1%	0%	0%	0%
3	2%	1%	1%	1%	2%	5%
4	12%	12%	10%	11%	5%	20%
5 – heel goed leesbaar	85%	86%	88%	88%	93%	75%
Gemiddeld	4,8	4,8	4,8	4,9	4,9	4,7
N =	3007	431	567	662	571	776

Per leeftijdsgroep en opleidingsniveau in experimenteergemeenten

Kiezers van alle leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus beoordelen de leesbaarheid van het nieuwe stembiljet gemiddeld heel positief: met een 4,8 of hoger. Er zit weinig verschil in hoe de verschillende groepen (leeftijd en opleiding) de leesbaarheid beoordelen. Alleen respondenten die niet wilden zeggen wat hun leeftijd was (n =16), of hun opleiding (n=55) gaven een iets lager gemiddeld cijfer.

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel slecht leesbaar' en een '5' staat voor 'heel goed leesbaar'.

	Total	18-30	31-40	41-55	56-65	66+	wil ik liever niet zeggen
1 – heel slecht leesbaar	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	0%	0%	0%	0%	1%	13%
3	2%	1%	1%	3%	2%	3%	19%
4	12%	10%	10%	12%	12%	14%	6%
5 – heel goed leesbaar	85%	89%	89%	85%	85%	82%	63%
Gemiddeld	4,8	4,9	4,9	4,8	4,8	4,8	4,2
N =	3007	510	461	666	593	761	16

	Totaal	Basis-sch ool	Middel-ba re school	Mbo	Hbo	Wo	Weet niet / wil niet zeggen
1 – heel slecht leesbaar	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
2	0%	7%	0%	0%	0%	0%	7%
3	2%	0%	3%	2%	2%	3%	11%
4	12%	0%	13%	10%	13%	11%	16%
5 – heel goed leesbaar	85%	93%	83%	88%	85%	86%	65%
Average	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,4
Column n	3007	14	238	919	1202	579	55

Eerder gestemd met het nieuwe stembiljet

Er is geen verschil in waardering voor de leesbaarheid tussen kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet, en kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden. Beide groepen geven een 4,8.

Experimenteergemeenten vergeleken met referentiegemeenten

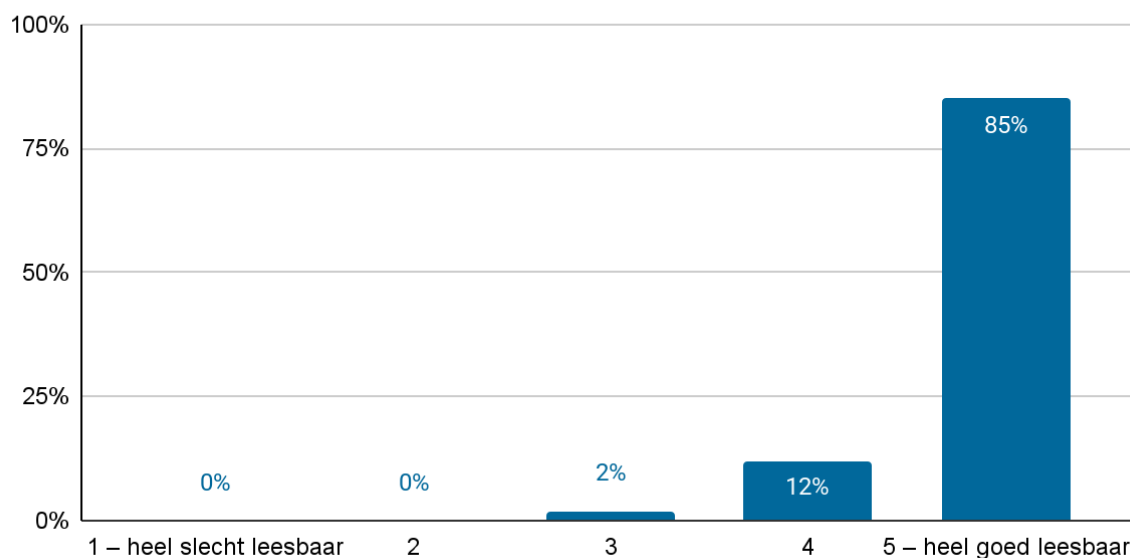
De leesbaarheid van het nieuwe stembiljet scoort hoger dan de leesbaarheid van het huidige stembiljet (nieuw stembiljet: 4,8, huidige stembiljet: 4,3). Het verschil in gemiddelde wordt met name veroorzaakt doordat meer kiezers een score 5 geven aan het nieuwe stembiljet (nieuw stembiljet: 85%, huidige stembiljet 55%).

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel slecht leesbaar' en een '5' staat voor 'heel goed leesbaar'.

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld 4,8

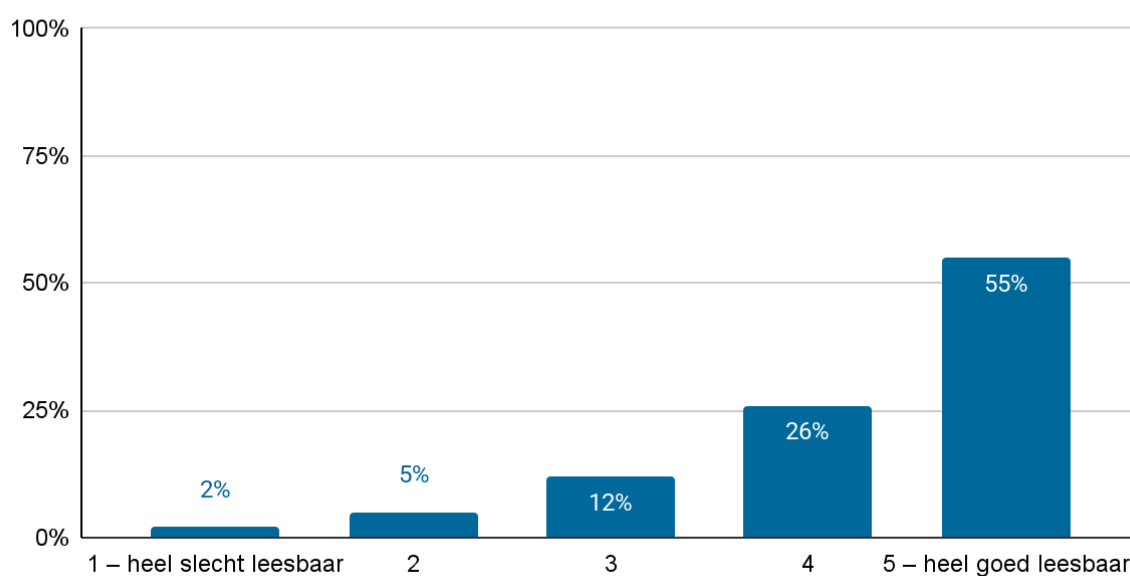

Totaal experimenteergemeenten

1 – heel slecht leesbaar	0%
2	0%
3	2%
4	12%
5 – heel goed leesbaar	85%
Gemiddeld	4,8
N =	3007

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

Totaal referentiegemeenten | Gemiddeld 4,3

Totaal referentiegemeenten

1 – heel slecht leesbaar	2%
2	5%
3	12%
4	26%
5 – heel goed leesbaar	55%
Gemiddeld	4,3
N =	3478

Voor alle leeftijden en opleidingsniveaus geldt dat kiezers in experimenteergemeenten positiever zijn over de leesbaarheid dan in kiezers in referentiegemeenten. Alle leeftijden en opleidingsniveaus in de experimenteergemeenten geven een 4,4 of hoger, in de referentiegemeenten is dat een 3,7 of hoger.

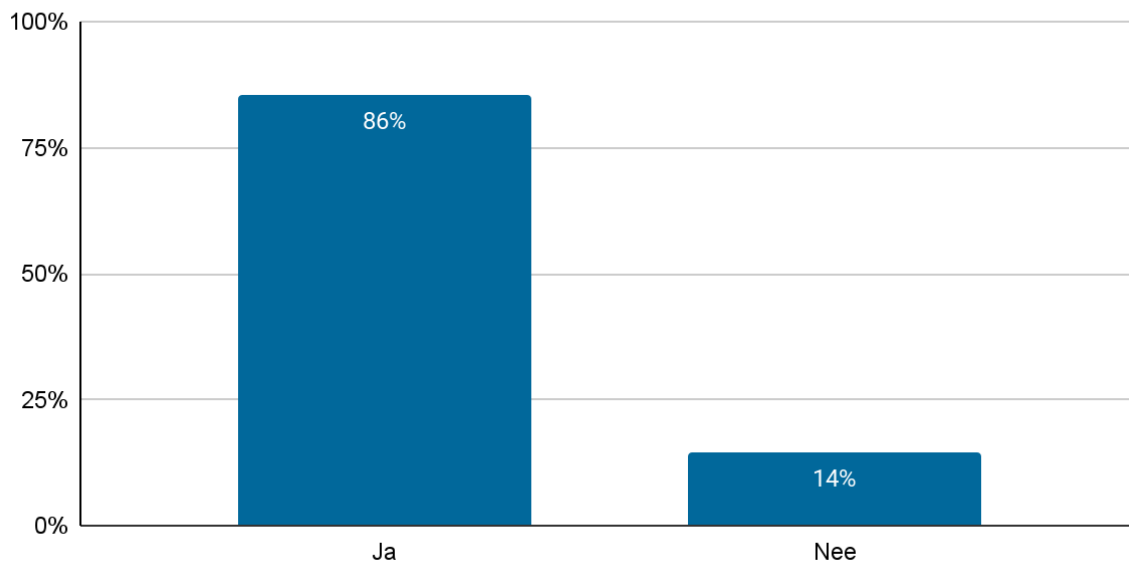
3.4 Hoe beoordeelt de kiezer de logo's op het nieuwe stembiljet?

Algemeen in experimenteergemeenten

We vroegen kiezers in de experimenteergemeenten of hen was opgevallen dat de logo's van de partijen op het stembiljet stonden. De 86% van de kiezers die dit had gezien, vroegen we om het gebruik van deze logo's op het stembiljet te beoordelen, op een schaal van 1 (heel onprettig) tot 5 (heel prettig). Gemiddeld gaven kiezers het gebruik van logo's op het nieuwe stembiljet een 4,4.

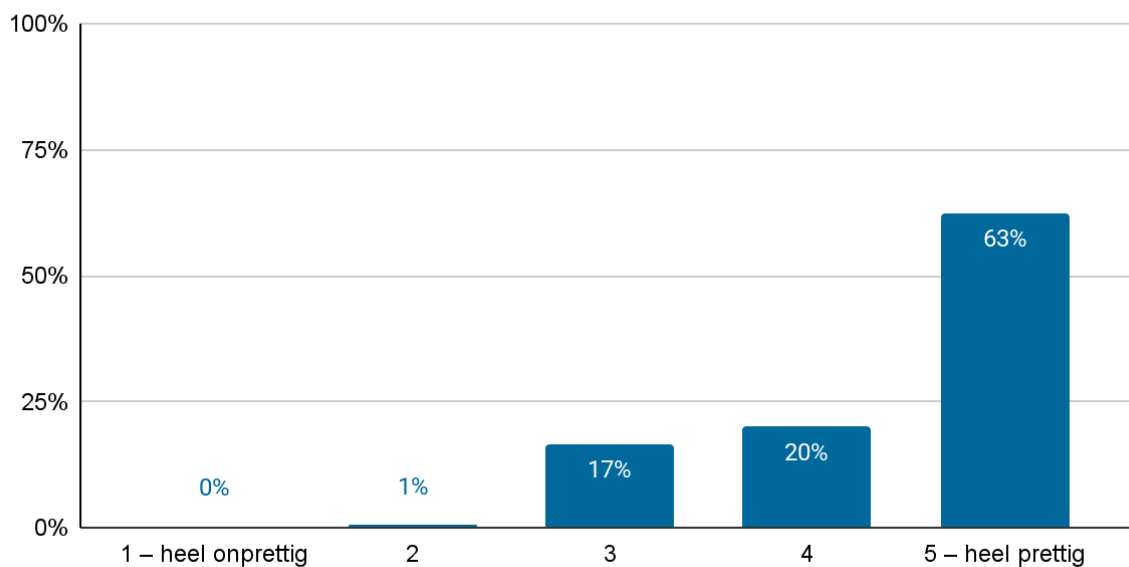
Op het stembiljet staan logo's van partijen. Is dat u opgevallen?

Totaal experimenteergemeenten

Wat vond u ervan dat de logo's op het stembiljet stonden?

Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld: 4,4

Eerder gestemd met het nieuwe stembiljet

Er zijn kleine verschillen in beoordeling van de logo's op het stembiljet tussen kiezers die al eerder stemden met het nieuwe stembiljet, en kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden. 12% van degenen die eerder stemden met het nieuwe stembiljet hadden de logo's niet opgemerkt, bij de kiezers die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden waren dat er iets meer: 16%. Ook lag de waardering bij de ervaren stemmers iets hoger. Zij

gaven gemiddeld een 4,5, degenen die voor het eerst met het nieuwe stembiljet stemden een 4.4.

3.5 Samenvatting beoordeling gebruiksgemak

Op alle onderdelen die te maken hebben met het gebruiksgemak geven kiezers in de experimenteergemeenten hogere cijfers aan het nieuwe stembiljet dan kiezers in referentiegemeenten aan het huidige stembiljet.

Het grootste verschil in waardering geldt het formaat: het huidige stembiljet krijgt een 1.9. Onder de 66-plussers scoort het huidige stembiljet zelfs nog lager: een 1.6.

	<i>Experimenteergemeenten</i>	<i>Referentiegemeenten</i>
Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet? 1 = heel moeilijk, 5 = heel makkelijk.	4,8	4,1
Wat vond u van het formaat? 1 = heel onhandig, 5 = heel handig	4,8	1,9
Wat vond u ervan dat de logo's op het stembiljet stonden? 1 = heel onprettig, 5 = heel prettig	4,4	nvt
Wat vond u van de leesbaarheid? 1 = heel slecht leesbaar, 5 = heel goed leesbaar	4,8	4,3

Invloed bekendheid met het nieuwe stembiljet op ervaren gebruiksgemak

Kiezers eerder stemden met het nieuwe biljet, geven iets vaker aan dat ze het 'heel makkelijk' vonden om te stemmen, het formaat 'heel handig' vonden, en het nieuwe stembiljet 'heel goed leesbaar' vonden, dan kiezers die het niet wisten. De gemiddelde scores verschillen echter niet of nauwelijks van elkaar.

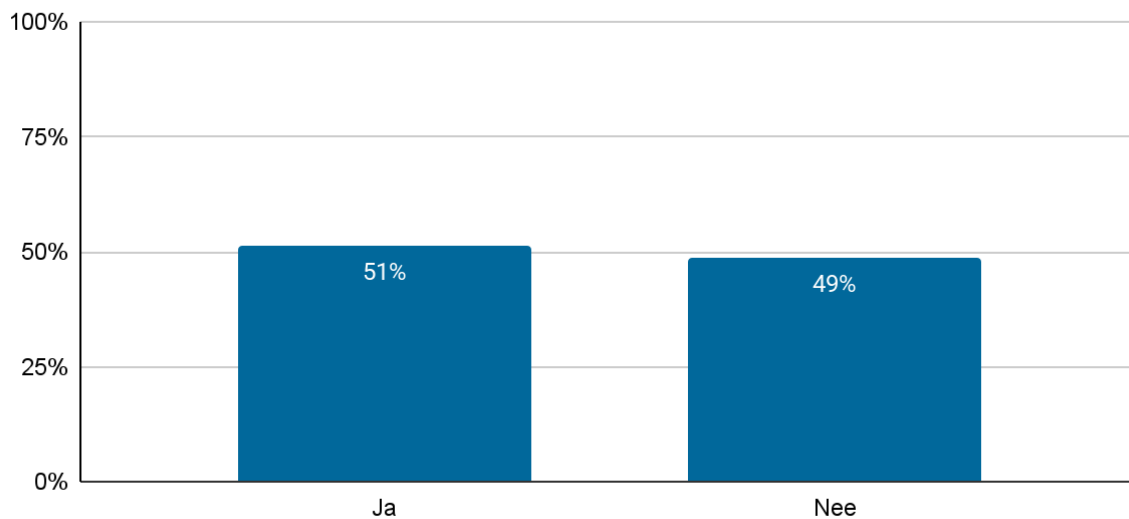
4 De waardering van de kiezer voor het gebruik van het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje

Hoe beoordelen kiezers het gebruik van de lijst met kandidaten in het stembokje?

Iets meer dan de helft van de kiezers heeft het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje bekeken. Deze stemmers vonden het makkelijk om in de lijst met kandidaten te vinden wat ze zochten. Op een schaal van 1 (heel moeilijk) tot 5 (heel makkelijk) gaven ze gemiddeld een 4,7.

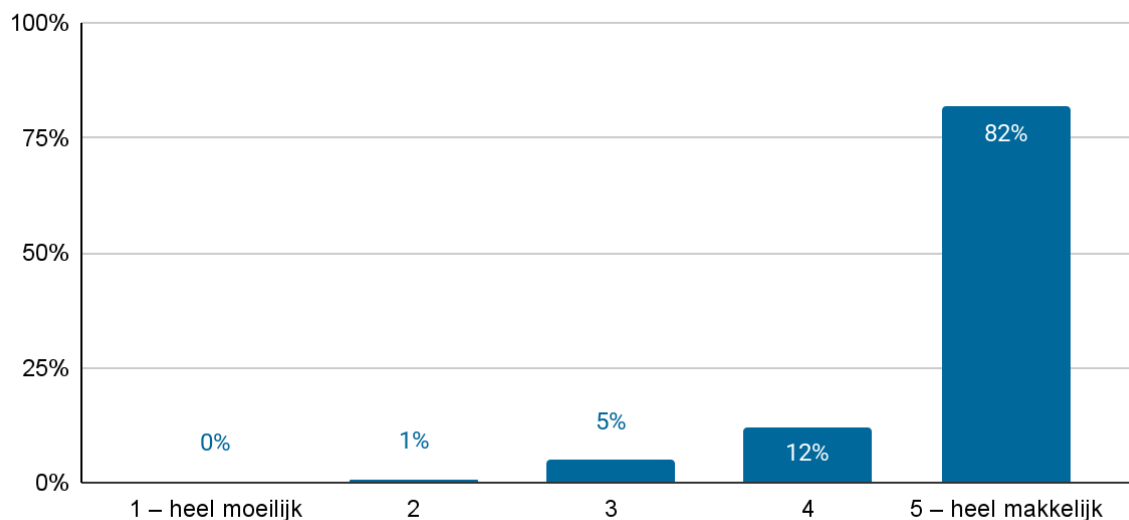
In het stembokje lag een boekje met de namen van de kandidaten.
Heeft u dat boekje bekeken?

Totaal experimenteergemeenten

Hoe makkelijk of moeilijk kon u in het boekje met kandidaten vinden wat u zocht?

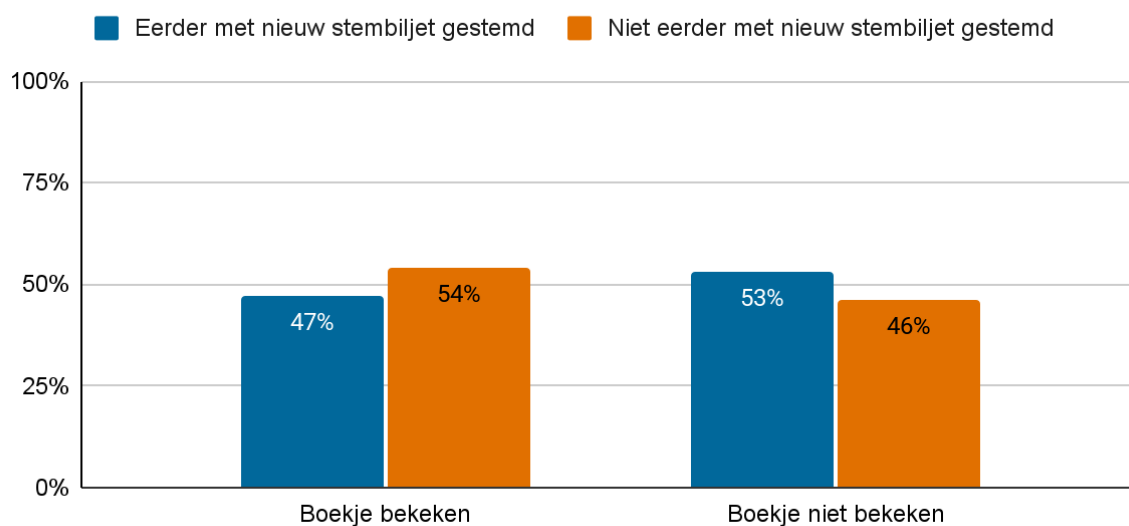
Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld: 4,7

Kiezers die niet eerder met het nieuwe stembiljet stemden keken iets vaker dan de ‘ervaren’ gebruikers van het nieuwe stembiljet: 54% van hen bekeek het boekje in het stembokje. Ook zij gaven gemiddeld een 4,7.

In het stembokje lag een boekje met de namen van de kandidaten. Heeft u dat boekje bekeken?

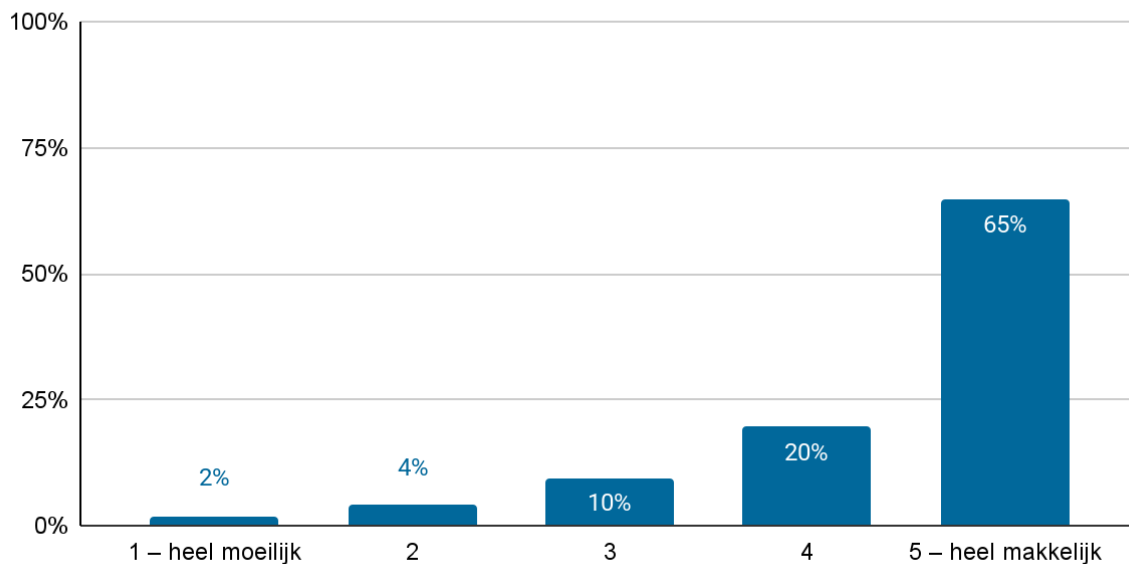
Totaal experimenteergemeenten | Gemiddeld: 4,7

Kiezers in de referentiegemeenten gaven gemiddeld een 4,4 als antwoord op de vraag 'Hoe makkelijk of moeilijk kon u op het stembiljet vinden wat u zocht?'.

Hoe makkelijk of moeilijk kon u op het stembiljet vinden wat u zocht?

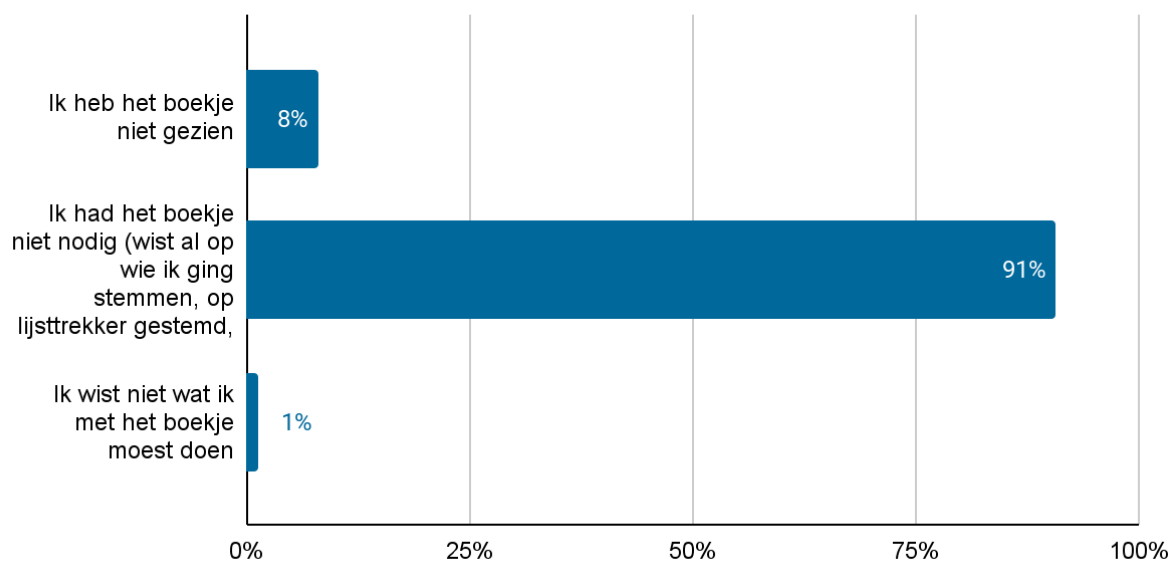
Totaal referentiegemeenten | Gemiddeld: 4,4

Van degenen die het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje *niet* hebben bekeken, zegt 90% dat ze het boekje niet nodig hadden omdat ze al wisten wat ze moesten stemmen.

Waarom heeft u dat boekje niet bekeken?

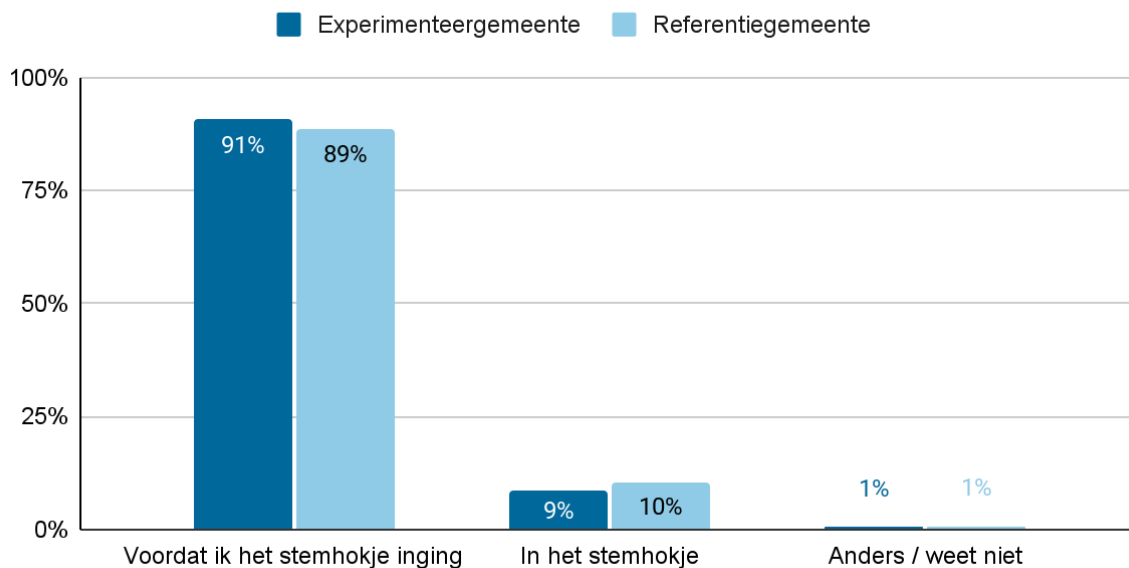
Degenen die het boekje met de lijst met kandidaten in het stembokje niet hebben bekeken

5 De wijze waarop de kiezer zijn keuze van een kandidaat bepaalt

Zowel in experimenteergemeenten als in referentiegemeenten geven negen op de tien stemmers aan de keuze voor een kandidaat gemaakt te hebben voordat ze het stembokje ingingen.

Wanneer heeft u de keuze gemaakt op welke kandidaat u ging stemmen: voordat u het stembokje inging, of in het stembokje?

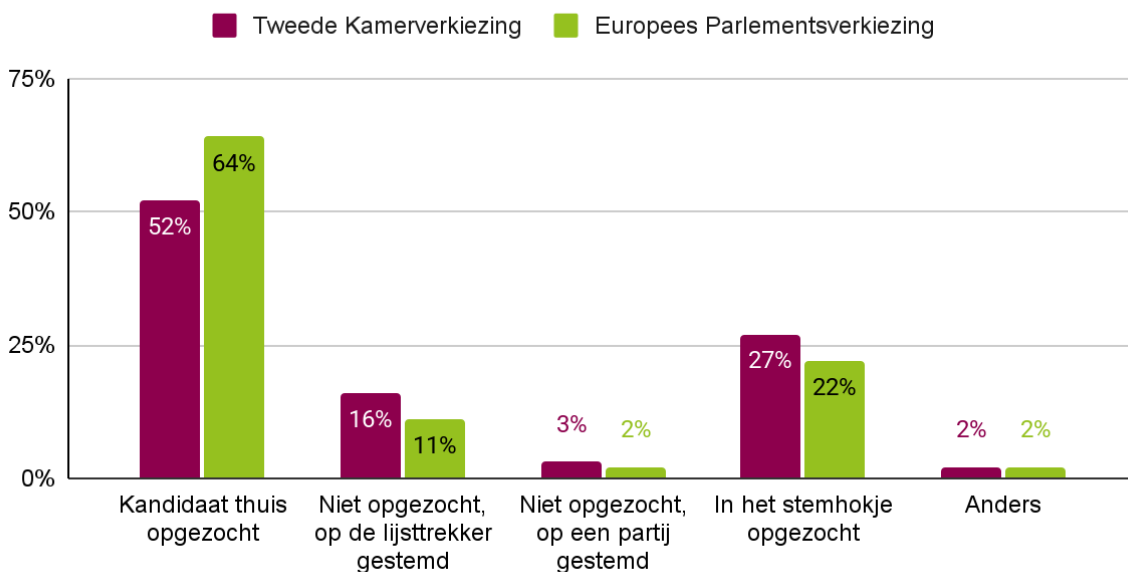

Hoe hebben kiezers het nummer van de kandidaat van hun keuze gevonden?

Ongeveer de helft van de kiezers heeft thuis al de kandidaat opgezocht. Zowel in experimenteergemeenten (52%) als in referentiegemeenten (50%).

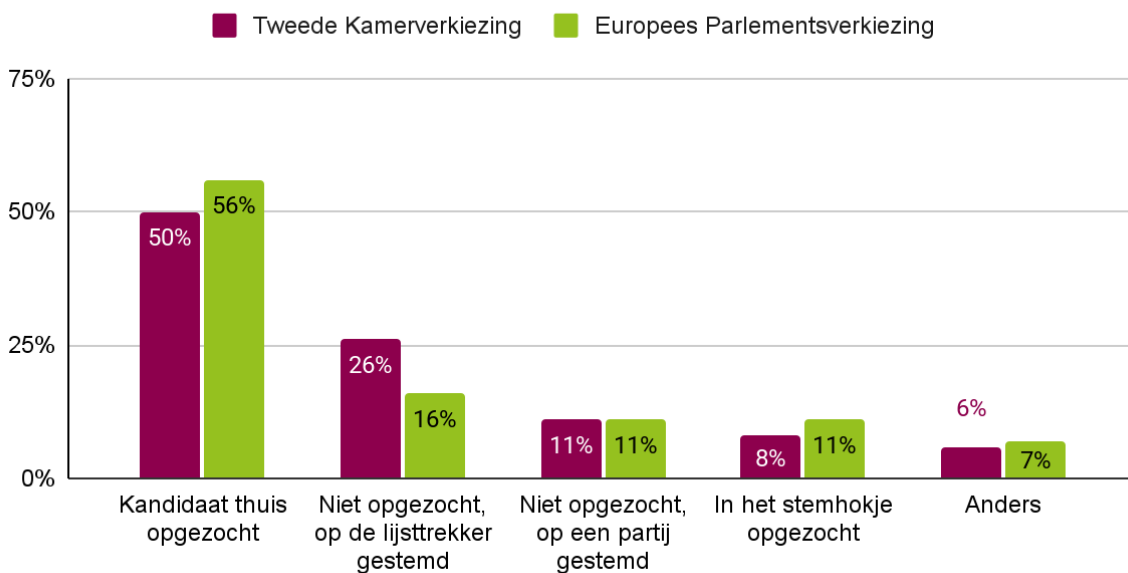
Hoe heeft u het nummer van de kandidaat gevonden op wie u wilde stemmen?

Totaal experimenteergemeenten

Hoe heeft u het nummer van de kandidaat gevonden op wie u wilde stemmen?

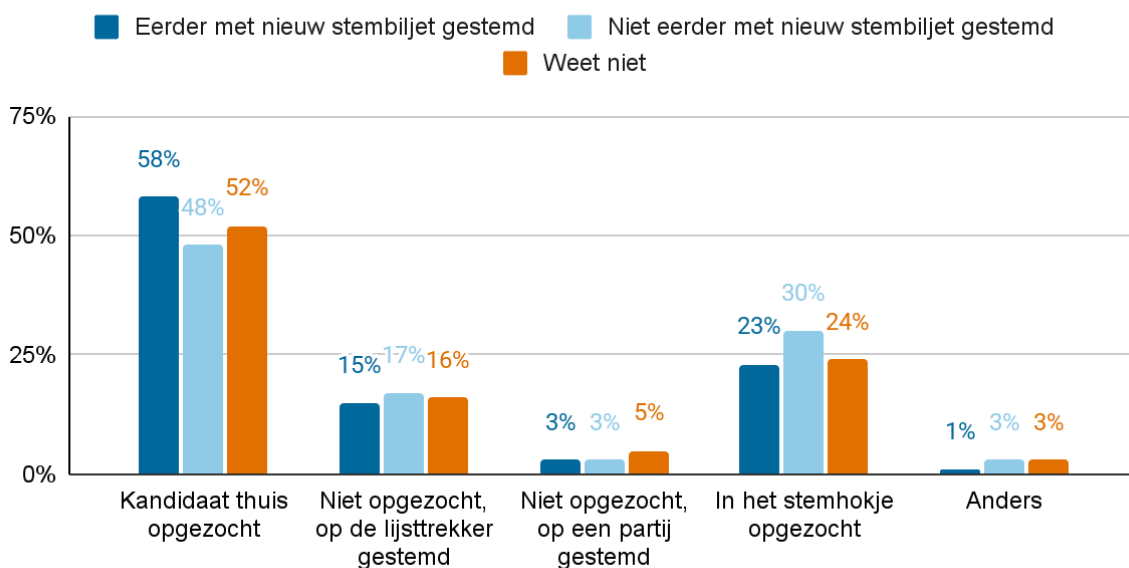
Totaal referentiegemeenten

Er zijn kleine verschillen tussen kiezers die wel eerder, en kiezers die niet eerder met het nieuwe stembiljet stemden. Van de 'nieuwe' kiezers hebben *minder* mensen thuis het nummer van de kandidaat opgezocht, en *meer* in het stemhokje.

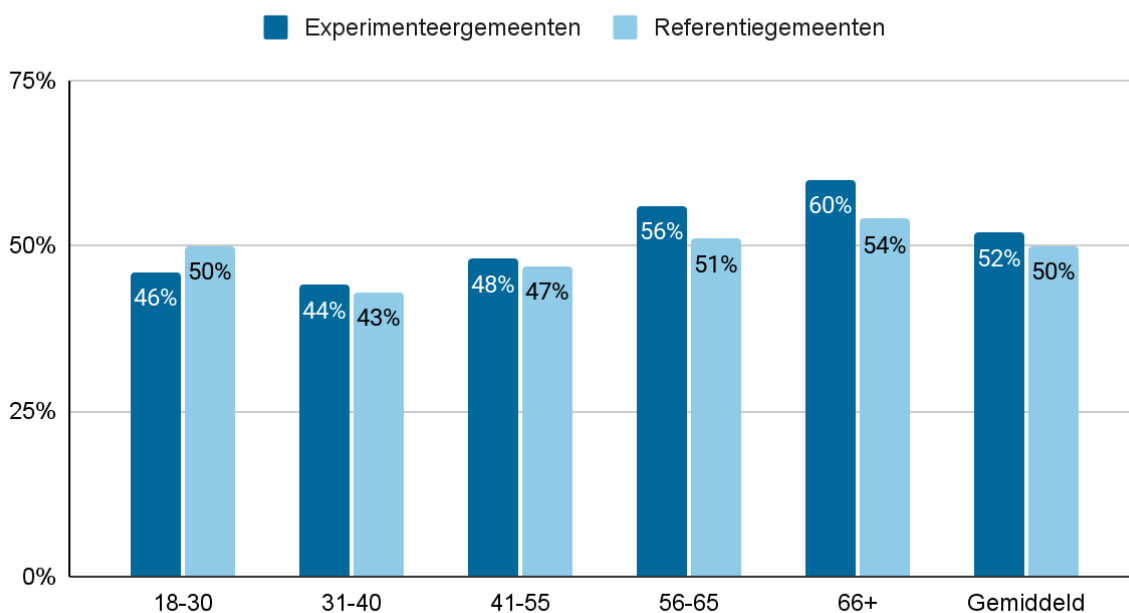
Wel en niet eerder gestemd met het nieuwe stembiljet

Hoe heeft u het nummer van de kandidaat gevonden op wie u wilde stemmen?

Hoe ouder, des te vaker deelnemers aangeven de kandidaat thuis te hebben opgezocht.

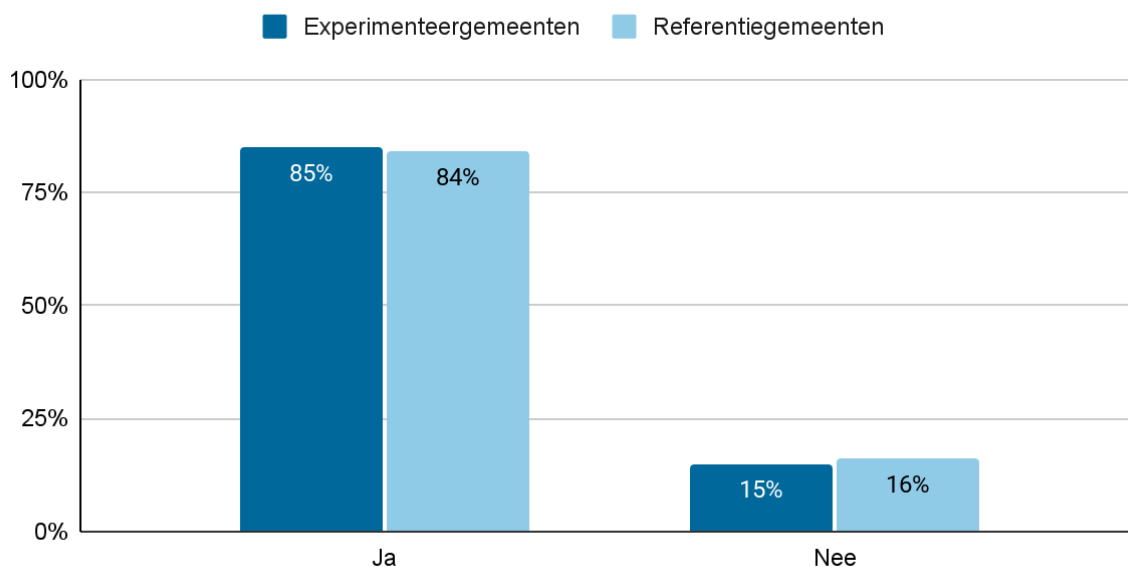
Welke leeftijd had de kiezer die de kandidaat thuis opzocht?

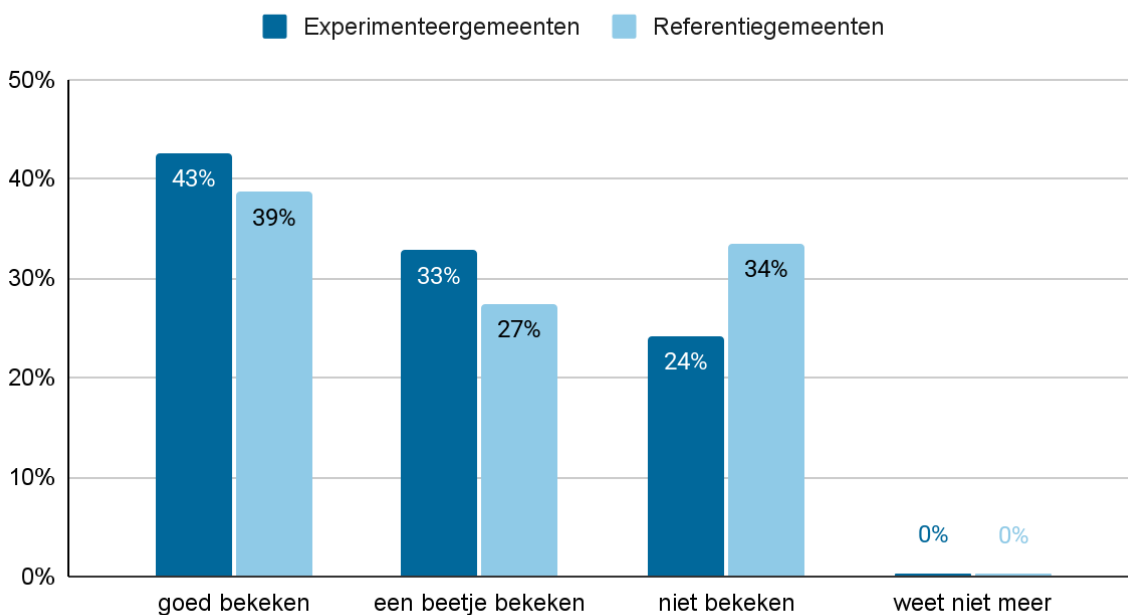
Hoe goed hebben kiezers de lijst met kandidaten thuis bekeken?

In experimenteergemeenten heeft men uitgebreider de lijst met kandidaten thuis bekeken dan in referentiegemeenten.

Kunt u zich herinneren dat u thuis een lijst met de partijen en de namen van kandidaten heeft ontvangen?

In hoeverre heeft u deze bekeken voordat u ging stemmen?

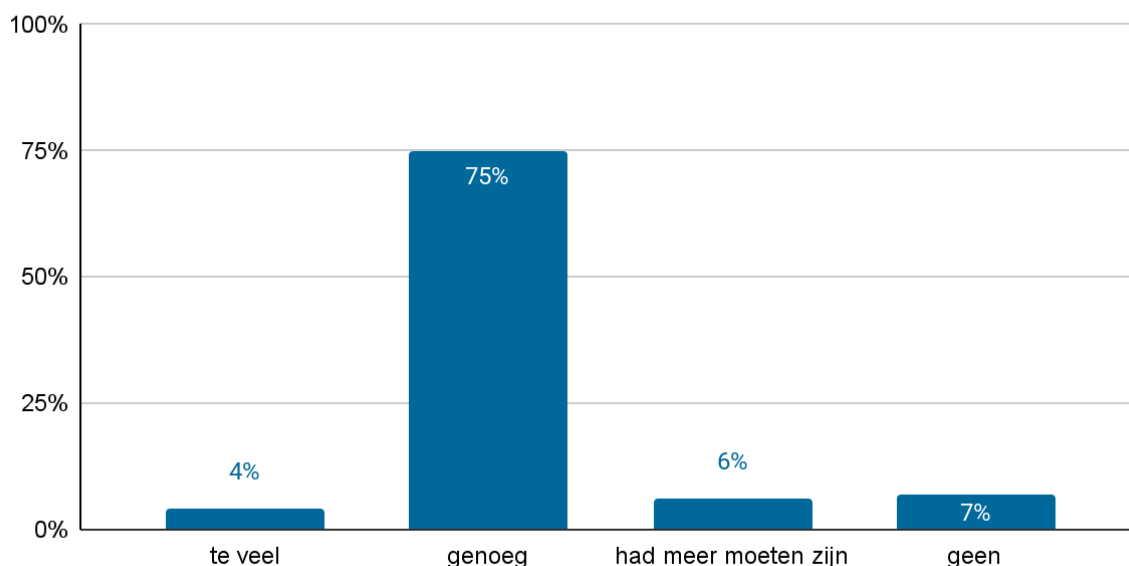
6 De waardering van de kiezer voor de uitleg vooraf

Vragen over de waardering van de uitleg over het nieuwe stembiljet en het oefenmateriaal zijn alleen gesteld in de experimenteergemeenten. Resultaten zijn hier dus niet vergeleken met de resultaten uit de referentiegemeenten.

Vinden kiezers dat zij vooraf genoeg informatie hebben gekregen over het nieuwe stembiljet?

Driekwart van de kiezers vindt dat ze vooraf voldoende informatie heeft gekregen over het nieuwe stembiljet.

Wat vindt u van de hoeveelheid informatie die u van tevoren heeft ontvangen over het nieuwe stembiljet

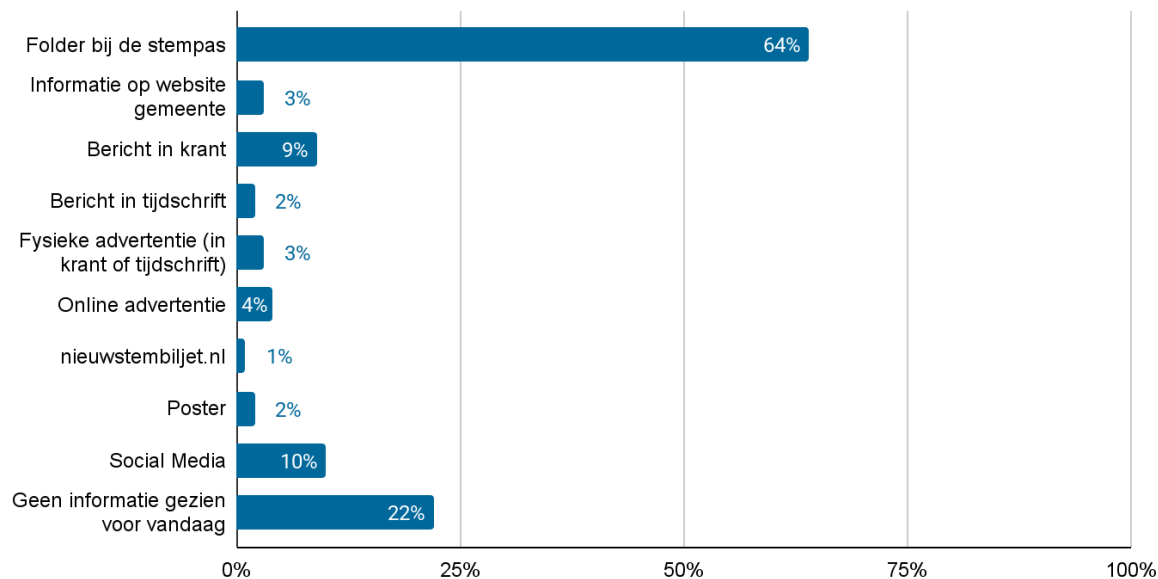

Welke informatie over het nieuwe stembiljet hebben kiezers gezien?

Spontaan genoemd

We vroegen kiezers in experimenteergemeenten welke informatie over het nieuwe stembiljet zij voorafgaand aan de verkiezingsdag hadden gezien. 64% van hen noemt spontaan (dus niet geholpen) de folder bij de stempas.

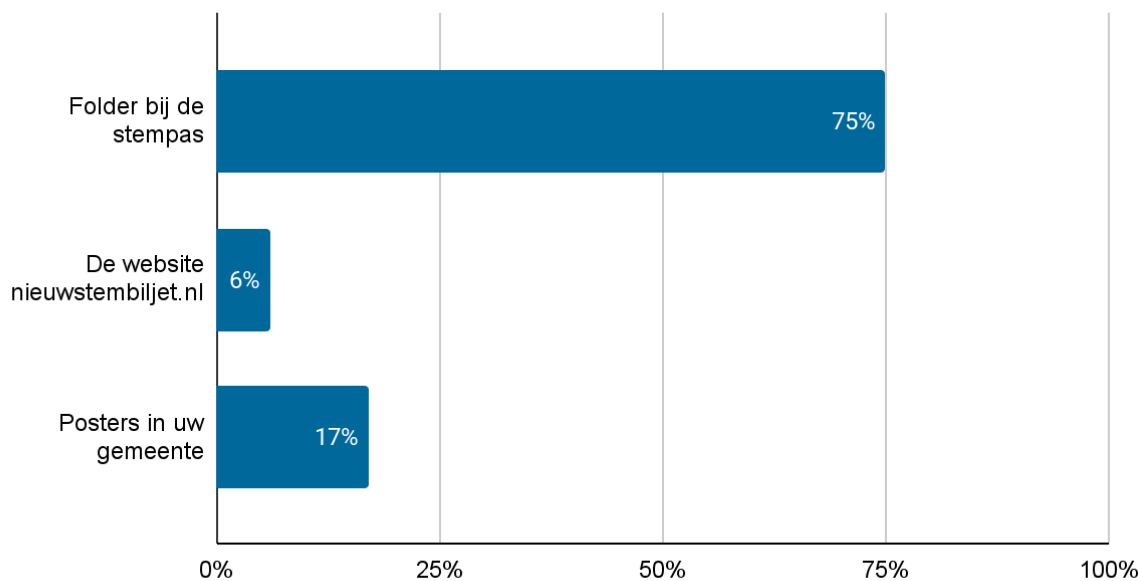
Welke informatie over het nieuwe stembiljet heeft u gezien voordat u vandaag ging stemmen?

Naar gevraagd

Als er specifiek naar wordt gevraagd, geeft 17% van de stemmers aan ook de posters in de gemeente gezien te hebben. Daarnaast heeft 6% de oefenwebsite gezien.

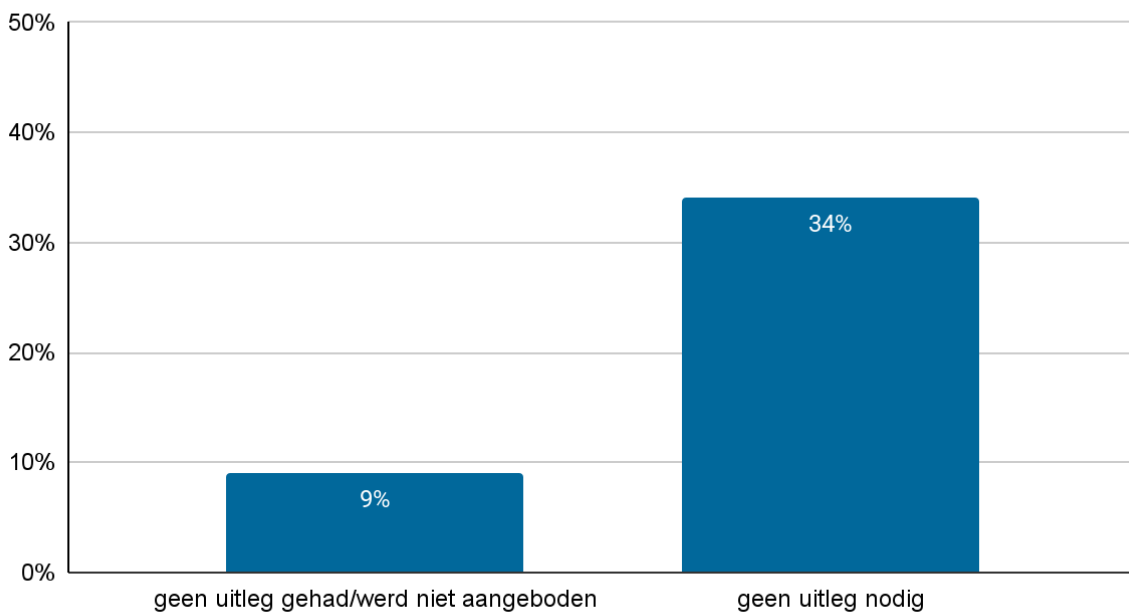
Ik ga u enkele van deze informatiebronnen noemen. Kunt u bij elke bron aangeven of u deze heeft gezien voordat u vandaag ging stemmen?

Uitleg in het stemlokaal

Het was de bedoeling dat iedereen in het stemlokaal kort uitleg kreeg over het nieuwe stembiljet. Ook als een kiezer zei wel te weten hoe het werkte. 9% van de deelnemers aan de enquête gaf aan geen uitleg te hebben gehad, ongeveer een derde zei geen uitleg nodig te hebben.

Uitleg in het stemlokaal

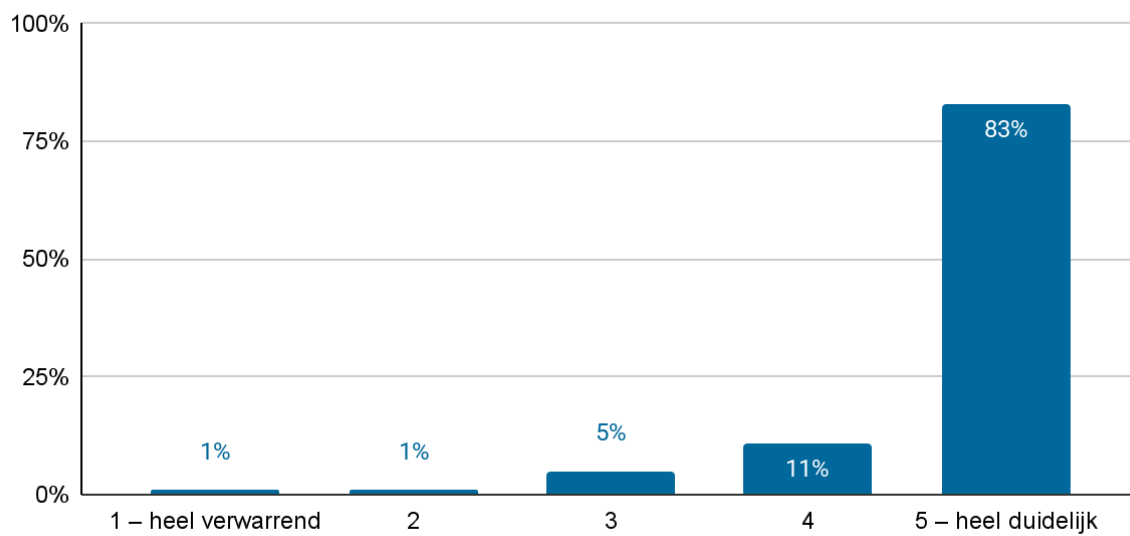

Waardering voor de uitleg in het stemlokaal

Of mensen nou wel of geen uitleg zeiden nodig te hebben: de waardering voor de uitleg in het stemlokaal was groot. 83% vond de uitleg heel duidelijk, het gemiddelde cijfer dat ze gaven was een 4,7 (maximaal een 5).

In het stemlokaal kreeg u ook nog kort uitleg over het nieuwe stembiljet van een van de stembureauleden. Wat vond u van deze uitleg?

Totaal experimenteeremeenten | Gemiddeld 4,7

Onderzoeksrapport

Hoe beoordelen stembureauleden (werken met) het nieuwe stembiljet

Onderzoek uitgevoerd door Markteffect, oktober / november 2025

1 Onderzoeksverantwoording

Onderzoeksvraag

Hoofdvraag: wat zijn de effecten van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de uitvoerbaarheid voor stembureauleden en tellers?

Subvragen:

- Of en in welke mate vonden de stembureauleden het tellen van de nieuwe stembiljetten eenvoudiger dan het tellen van de huidige stembiljetten?
- Hoe waarden de stembureauleden de training en het instructiemateriaal?
- Wat is de impact van het gebruik van het nieuwe stembiljet op de werkzaamheden van stembureauleden en tellers?

Doelgroep n=2.007

Toelichting

- Experimenteergemeenten: Tynaarlo, Borne, Midden Delfland, Alphen aan den Rijn en Boekel.
- Referentiegemeenten: Zoeterwoude, Westland, Bladel, Oldenzaal en Leusden. Groningen en Enschede deden alleen mee voor het onderdeel tellen.
- Van de doelgroep stembureauleden in experimenteergemeenten deden 942 mee aan het onderzoek, waarvan 300 alleen hebben geteld. In de referentiegemeenten deden 1.065 mee aan het onderzoek, waarvan 160 alleen hebben geteld.

Methode

Kwantitatief online onderzoek.

Toelichting

- Stembureauleden werden na afloop van de verkiezingsdag online benaderd met de vragenlijst.
- Ze hadden ruim 3 weken de tijd om te reageren. Een keer is een reminder gestuurd.

Dataverzameling

29 oktober tot 25 november 2025

Toelichting

- De vragenlijst voor experimenteergemeenten bestond uit maximaal 29 vragen, waarvan 15 vragen over het telproces.
- De vragenlijst voor referentiegemeenten bestond uit maximaal 16 vragen, waarvan 10 vragen over het telproces. Vragen die specifiek van toepassing waren op het nieuwe stembiljet werden hier niet gesteld.

2 De respondenten

2.1 Wie vulden de vragenlijst in?

In totaal beantwoordden 2.007 stembureauleden de vragen uit de online enquête: 942 in de experimenteergemeenten, en 1.065 in de referentiegemeenten.

Vragenlijsten stembureauleden	
Totaal ingevuld (n)	2.007
Alphen a/d Rijn	506
Boekel	66
Borne	119
Midden-Delfland	43
Tynaarlo	208
Totaal experimenteergemeenten	942
Westland	38
Bladel	74
Oldenzaal	67
Zoeterwoude	51
Leusden	12
Groningen	809
Enschede	14
Totaal referentiegemeenten	1.065

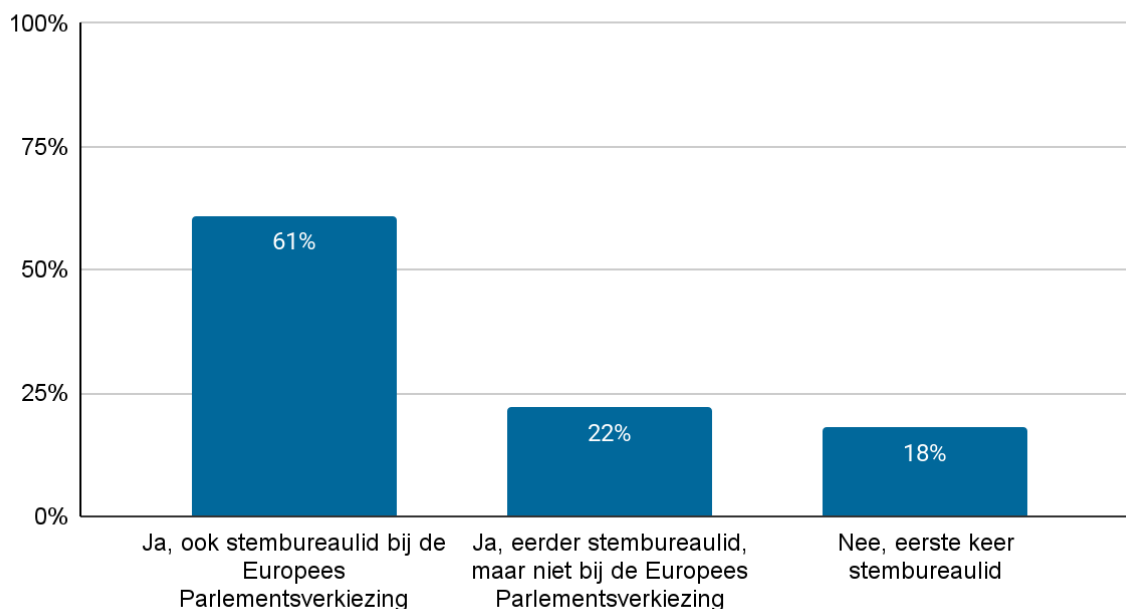
Wat was de rol als stembureaulid?

	Deelnemers in de experimenteergemeenten in %	Deelnemers in de referentiegemeenten in %
Voorzitter	11%	14%
Plaatsvervangend voorzitter	11%	19%
Stembureaulid	46%	52%
Alleen geteld	32%	15%

Hoeveel respondenten waren al eerder stembureaulid?

In de experimenteergemeenten gaf meer dan 60% van deelnemers aan de enquête aan dat ze ook stembureau lid waren tijdens de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024.

Hoeveel respondenten waren al eerder stembureau lid?

Per experimenteergemeente

	Totaal	Alphen aan den Rijn	Boekel	Borne	Midden-Del fand	Tynaarlo
Ja, ook stembureau lid bij de Europees Parlementsverkiezing	61%	63%	59%	45%	63%	63%
Ja, eerder stembureau lid, maar niet bij de Europees Parlementsverkiezing	22%	21%	20%	24%	26%	23%
Nee, eerste keer stembureau lid	18%	15%	21%	31%	12%	15%
N =	942	506	66	119	43	208

3 De ervaring van de tellers op het telproces

Dit deel van de rapportage bevat achtereenvolgens:

- analyse van degenen die bij het tellen waren betrokken.
- de waardering van **alle tellers** hoe het tellen in het algemeen is verlopen, met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten.
- de waardering van **alle tellers** per onderdeel (vouwen, sorteren, ect), met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten.
- de waardering van **alleen de tellers in experimentergemeenten die eerder hebben geteld**, met een vergelijking tussen het nieuwe en het huidige stembiljet.

3.1 Wie waren bij het tellen van de (nieuwe en huidige) stembiljetten betrokken?

Om te bepalen hoe de stembureauleiden het tellen van de nieuwe stembiljetten hebben ervaren is eerst uitgevraagd of de respondent bij het tellen was betrokken. Alleen de mensen die ook geteld hebben, kregen vervolgens vragen over het tellen. Dat gebeurde zowel in de experimenteergemeenten als in de referentiegemeenten.

Experimenteergemeenten	N	Percentage
Totaal aantal tellers	898	100%
Alleen geteld	299	33%
Geteld en stembureaulid	599	67%

Referentiegemeenten	N	Percentage
Totaal aantal tellers	1012	100%
Alleen geteld	157	16%
Geteld en stembureaulid	855	84%

Experimenteergemeenten	N	Percentage
Totaal aantal tellers	898	100%
Waarvan instructie gevolgd	856	95%
Waarvan geen instructie gevolgd	42	5%

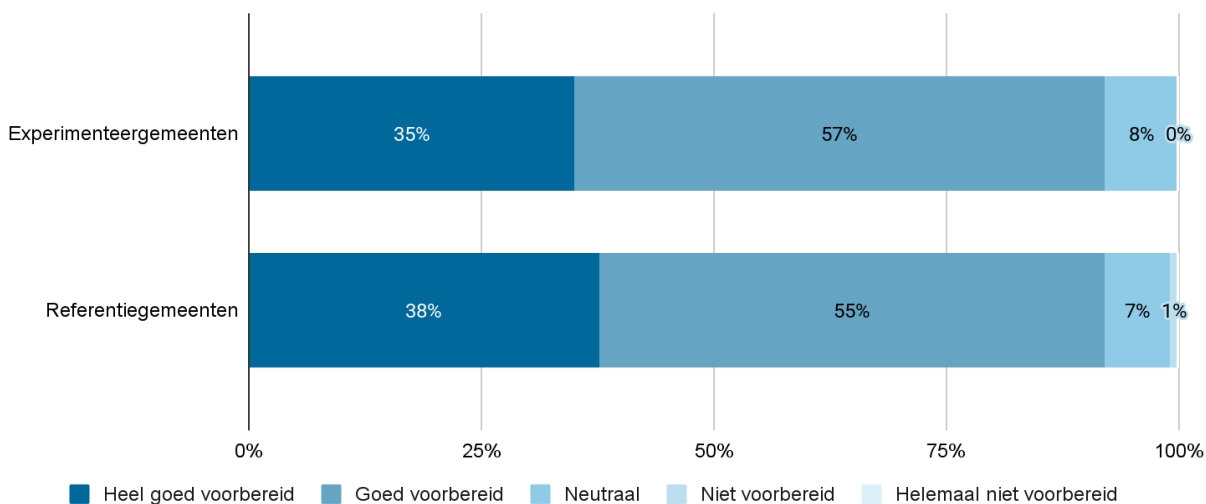
Referentiegemeenten	N	Percentage
Totaal aantal tellers	1012	100%
Waarvan instructie gevolgd	982	97%
Waarvan geen instructie gevolgd	30	3%

3.2 In hoeverre voelden tellers zich voorbereid op het tellen?

Experimenteergemeenten vergeleken met referentiegemeenten

De meeste tellers en stembureauleden die hebben geteld, hadden vooraf instructie gekregen over de manier waarop werd geteld. Op de vraag in hoeverre zij zich voorbereid voelden op het tellen, antwoordde het overgrote deel 'goed' of 'zeer goed'.

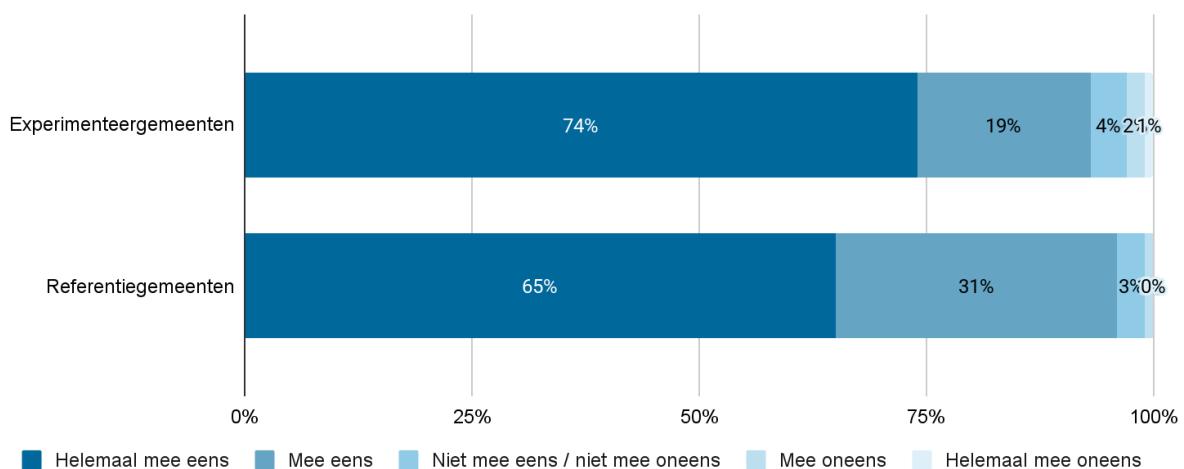
Voelde u zich tijdens het tellen voorbereid?

3.2 Hoe vinden tellers dat het telproces in hun gemeente is verlopen?

We vroegen degenen die bij het tellen van stembiljetten waren betrokken in experimenteer- en referentiegemeenten om hun reactie op de stelling ‘Het stemmen met het (nieuwe) stembiljet is goed verlopen’. Bijna iedereen is het eens met deze stelling. Wel is men binnen experimenteergemeenten meer uitgesproken positief: daar is 74% van de respondenten het helemaal eens met de stelling, tegen 65% in de referentiegemeenten.

In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: Het tellen van de stemmen met het (nieuwe) stembiljet is goed verlopen.

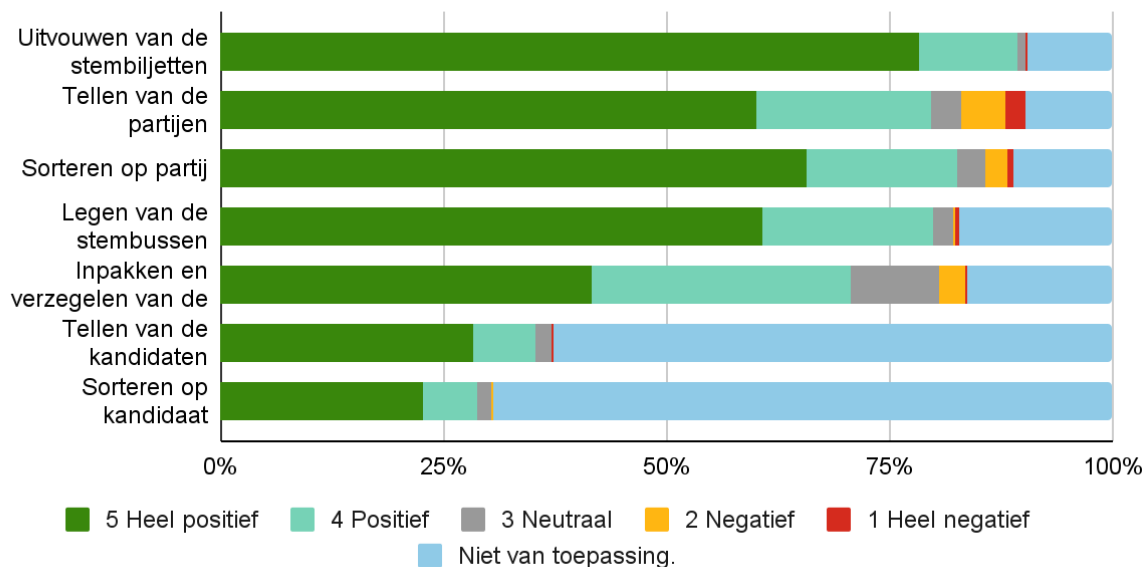

Per onderdeel van het telproces

We vroegen tellers de verschillende onderdelen van het telproces te beoordelen op een schaal van 1 (heel negatief) tot 5 (heel positief). Op alle onderdelen is de score in de experimenteergemeenten positiever. Dat geldt vooral bij het uitvouwen, het tellen van de partijen, het legen van de stembussen en het sorteren op partij.

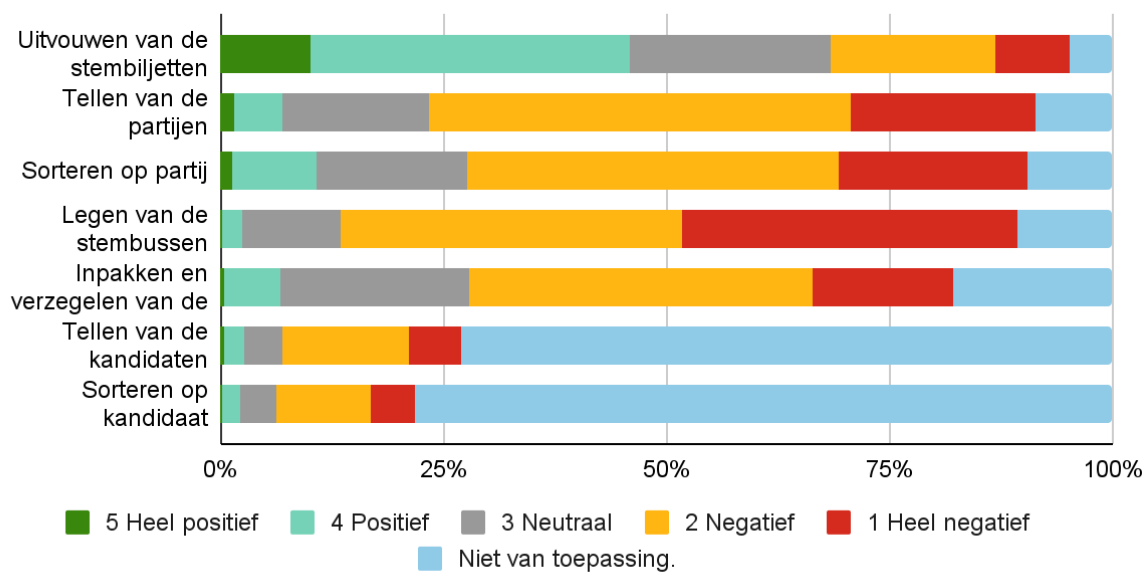
Hoe beoordeelt u het telproces?

Experimenteergemeenten (n = 898)

Hoe beoordeelt u het telproces?

Referentiegemeenten (n = 1012)

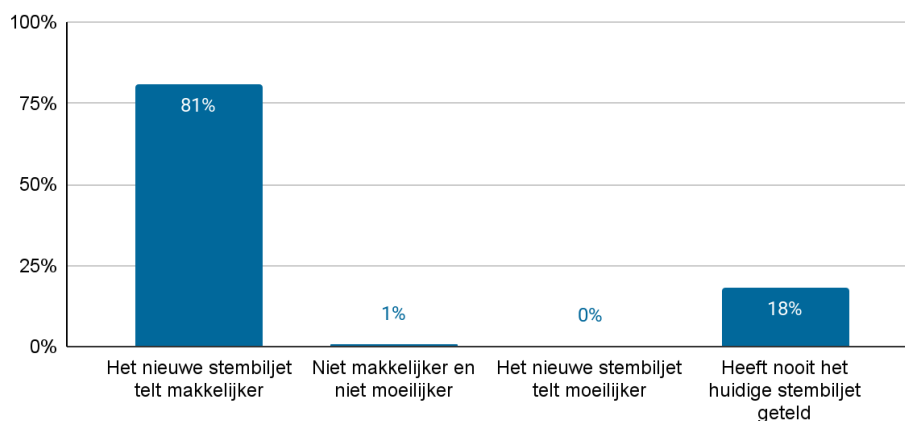

Vergelijking nieuwe met huidige stembiljet

We vroegen tellers in de experimenteergemeenten een vergelijking te maken tussen het nieuwe en het huidige stembiljet. Bijna iedereen (81%) van hen geeft aan dat het nieuwe stembiljet makkelijker telt. 18% heeft nooit het huidige stembiljet geteld.

Wat vond u van het telproces met het nieuwe stembiljet vergeleken met het vorige stembiljet?

Basis: experimenteer en eerder stemmen geteld (n = 898)

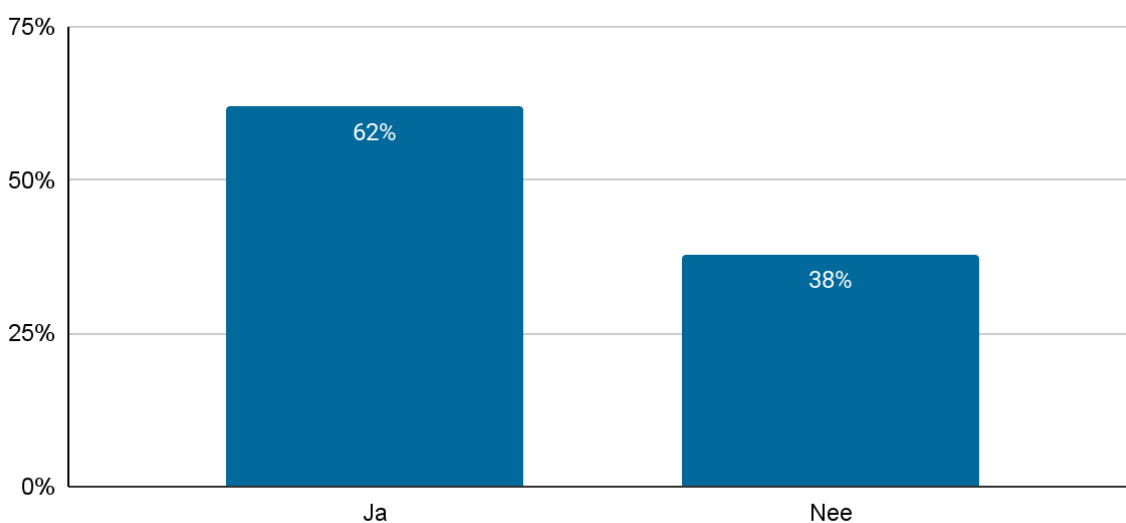
Vergelijking

Eerste en tweede experiment

553 stembureauleden telden zowel bij het vorige experiment als bij dit experiment het nieuwe stembiljet. 47% vond dat het tellen dit (nog) makkelijker ging. 38% vond dat er geen verschil was met de vorige keer. 15% vond dat het tellen van het nieuwe stembiljet minder makkelijk ging dan bij het vorige experiment.

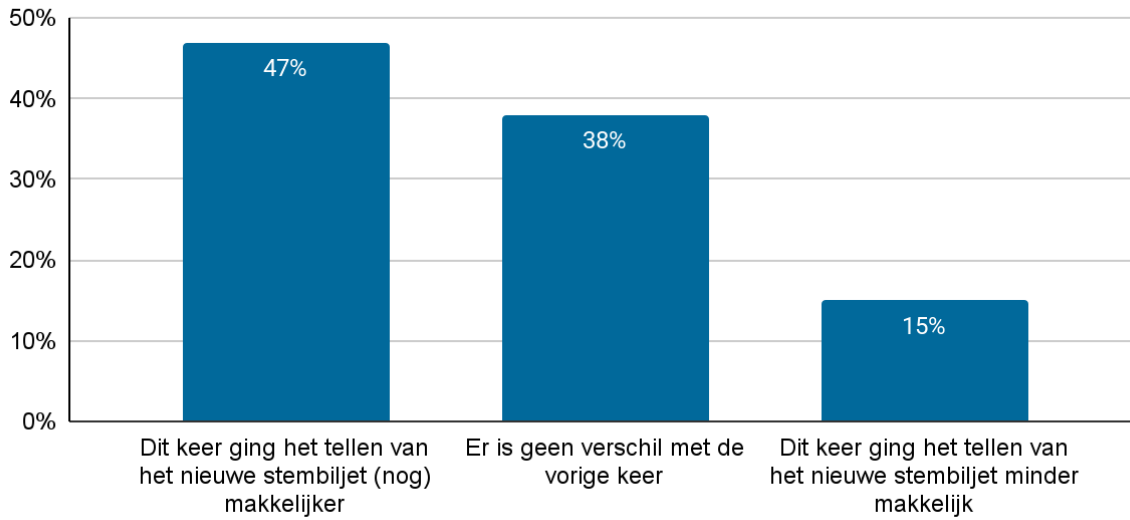
Heeft u bij de Europees Parlementsverkiezing op 6 juni 2024 ook stembiljetten geteld in deze gemeente?

n = 898

Hoe ging het tellen van het nieuwe stembiljet vergeleken met het tellen de vorige keer?

n = 553

4 Resultaten - Evaluatie instructiemateriaal

4.1 Overzicht waardering voor het instructiemateriaal

Dit deel van de rapportage bevat achtereenvolgens:

- een overzicht van de stembureauleden die de vragen over het instructiemateriaal hebben beantwoord.
- de waardering voor de papieren Instructie voor stembureauleden (alleen in de experimenteergemeenten).
- de waardering voor, met een vergelijking tussen experimenteer- en referentiegemeenten.

4.2 Wie hebben de vragen over training en het instructiemateriaal beantwoord?

Alleen de stembureauleden kregen vragen over de training die is gegeven, en over het instructiemateriaal dat ze vooraf hadden ontvangen. Degenen die aangaven dat ze alleen hadden geteld, hoefden deze vragen niet te beantwoorden.

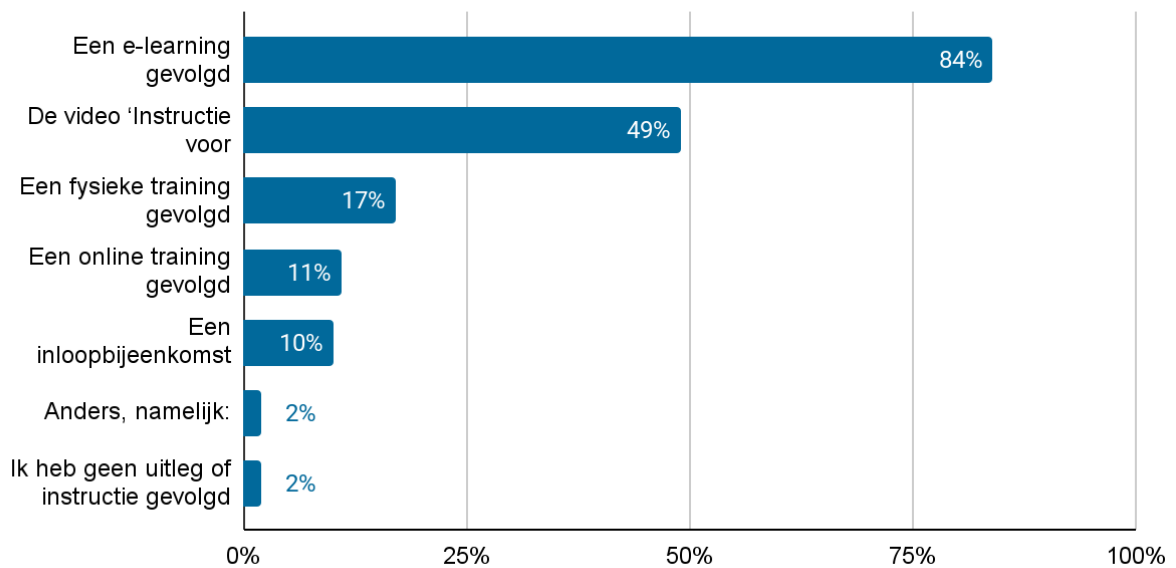
Experimenteergemeenten	n	Percentage
Totaal aantal stembureauleden	644	
Stembureaulid	437	
Voorzitter	103	
Plaatsvervangend voorzitter	103	
Referentiegemeenten	n	Percentage
Totaal aantal stembureauleden	908	100%
Stembureaulid	553	61%
Voorzitter	153	17%
Plaatsvervangend voorzitter	202	22%

4.3 Wat vinden stembureauleden van het instructiemateriaal?

Ter voorbereiding op de verkiezing met het nieuwe stembiljet kregen alle stembureauleden in de experimenteergemeenten instructie of uitleg over het nieuwe stembiljet en hun nieuwe taken. De meesten volgden een e-learning. Bijna de helft bekeek de video 'Instructie voor stembureauleden'.

Op welke manier heeft u uitleg en instructie gekregen?

n = 644

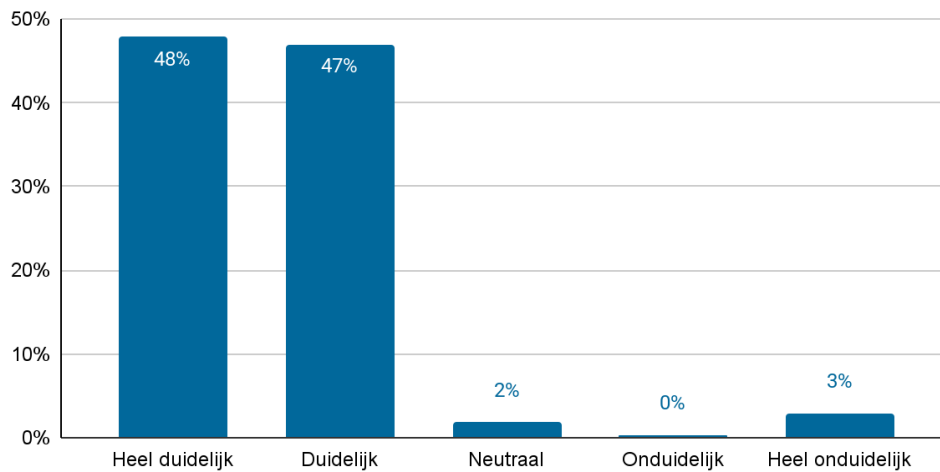

Papieren handleiding 'Instructie voor stembureauleden'

Ieder stembureaulid in de experimenteergemeenten ontving voor de dag van stemming een papieren handleiding. Ook deze uitleg vindt men duidelijk of heel duidelijk.

Wat vond u van de uitleg over het nieuwe stembiljet

(n = 579)

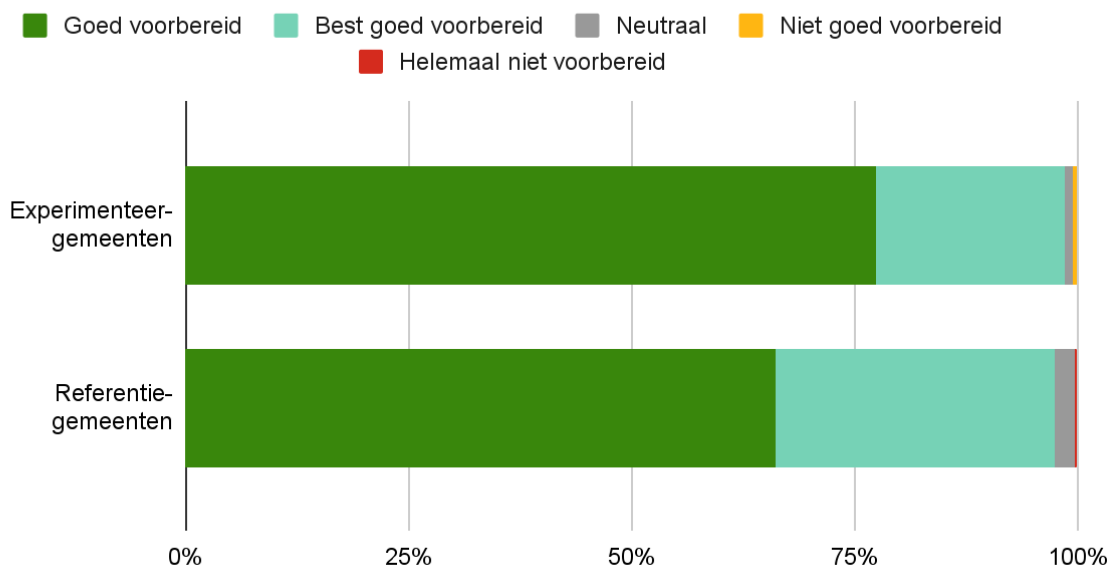
5 Resultaten - Evaluatie taken en werkzaamheden

5.1 In hoeverre voelen stembureauleden zich goed voorbereid op hun taken?

Experimenteergemeenten vergeleken met referentiegemeenten

Bijna alle stembureauleden vinden dat ze (zeer) goed zijn voorbereid op hun taken als stembureaulid. De stembureauleden in experimenteergemeenten zijn daar meer uitgesproken over: 77% vindt dat hij of zij heel goed is voorbereid, tegenover 56% in de referentiegemeenten.

Hoe vindt u dat u als stembureaulid bent voorbereid op de taken die bij dat (nieuwe) stembiljet horen?

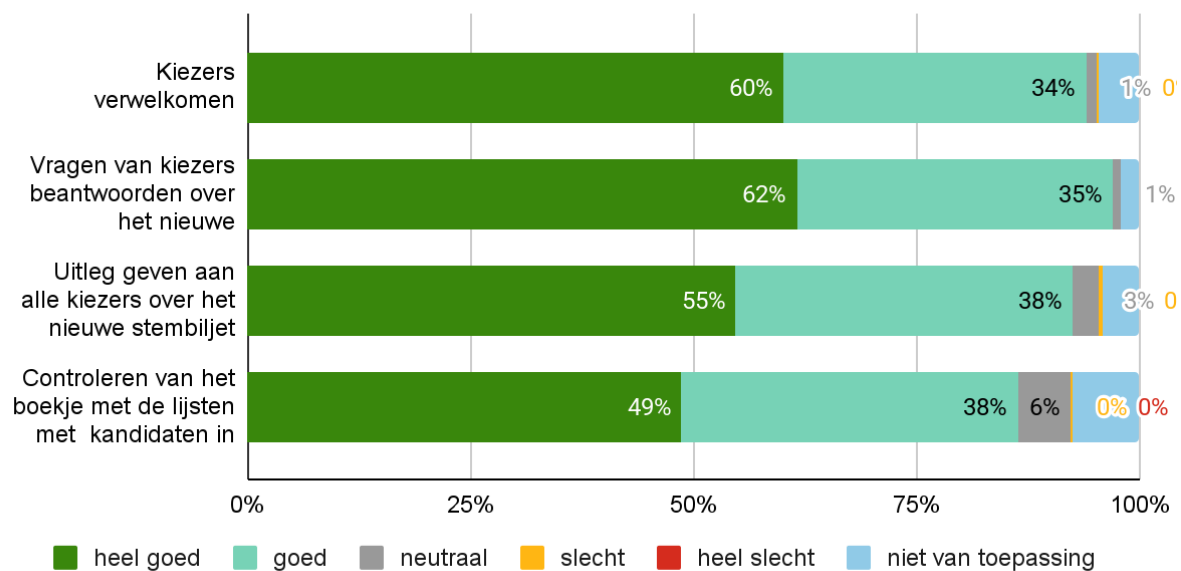

5.2 In hoeverre vinden stembureauleden dat ze hun taken konden uitvoeren?

Stembureauleden in de experimenteergemeenten geven aan de taken die horen bij het nieuwe stembiljet (heel) goed uit te kunnen voeren.

In hoeverre kon u deze extra taken voor uw gevoel goed uitvoeren?

(n = 788)

Bijlage V Verslag gesprekken met gemeenten

Tweede experiment met het stembiljet model 2

verslag gesprekken met gemeenten

november 2025

Over dit verslag

Binnen de vijf experimenteergemeenten waren medewerkers van de teams verkiezingen - net als bij andere verkiezingen - verantwoordelijk voor de organisatie van de Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober. Omdat het de tweede keer was dat er in deze gemeenten werd gestemd met het nieuwe stembiljet, was er wel extra ondersteuning door medewerkers van het ministerie van BZK, maar was deze ondersteuning anders ingericht dan bij het eerste experiment. Zo was er, met het oog op mogelijke opschaling van het experiment in de toekomst, minder 1-op-1 begeleiding vanuit het ministerie. In plaats daarvan is in samenwerking met de experimenteergemeenten, en mede op basis van de ervaring van het eerste experiment, het 'Draaiboek op hoofdlijnen voor gemeenten die een verkiezing organiseren met het nieuwe stembiljet' ontwikkeld. Daarin staan per onderwerp de belangrijkste aandachtspunten bij elkaar. Met daarbij linkjes naar handige documenten die kunnen worden gedownload, of webpagina's waar meer informatie is te vinden.

In de week na de verkiezing voerde het ministerie met alle gemeenten evaluatiegesprekken van ongeveer anderhalf uur. Dat gebeurde aan de hand van een gestandaardiseerde gespreksleidraad, zodat de antwoorden uit de verschillende gemeenten met elkaar kunnen worden vergeleken. Dit verslag bevat een weergave van deze gesprekken.

1 Werkdruk

Na het vorige experiment gaven alle gemeenten aan dat het organiseren van de verkiezing met het nieuwe stembiljet meer tijd kostte dan het organiseren van een verkiezing met het huidige stembiljet. Het extra werk zat onder andere in het regelen van de fysieke trainingen, de afstemming met de drukker over de middelen en de communicatie met inwoners over het nieuwe stembiljet en het (laten) ontwikkelen en inzetten van communicatiemiddelen voor kiesgerechtigden.

De verwachting van vier van de vijf gemeenten was dat de werkdruk bij een volgende verkiezing met het nieuwe stembiljet zou afnemen, en gelijk zou zijn aan het organiseren van een verkiezing met het huidige stembiljet. Deze verwachting is uitgekomen. Vier gemeenten vonden het organiseren van de verkiezing dit keer minder werk dan de eerste keer, en vonden het vergelijkbaar met het organiseren van een verkiezing met het huidige stembiljet. Zelfs al moesten de gemeenten - met het oog op mogelijke opschaling in de toekomst - dit keer meer zelf doen dan bij de Europees Parlementsverkiezing. Toen werd elke gemeente vanuit het ministerie van BZK ondersteund door een coördinator, dit keer stelde het ministerie van BZK een interactief 'draaiboek op hoofdlijnen' beschikbaar.

Dat er minder werkdruk is ervaren door de verkiezingsteams heeft voor een deel te maken met gewinning *"het is minder uitvinden en proberen, daardoor wordt het makkelijker", "je weet wat je te wachten staat, dat scheelt een hoop", "we weten nu allemaal wat we moeten doen. Wij, stembureauleden en kiezers.", "We hebben geleerd van de vorige keer, je weet wat wel en niet werkt."* Maar ook het gemeentedraaiboek en de extra middelen die BZK heeft ontwikkeld droegen daar bij aan de verlichting van de werkdruk *"de spullen die jullie [BZK, red.] hadden gemaakt voor de communicatie en de training van stembureauleden waren allemaal net weer een tandje beter, dat scheelde ook"*.

Een gemeente gaf aan dat de werkdruk ook dit keer hoog was. Maar dat had vooral te maken met het feit dat het een onverwachte verkiezing was. *“De grootste werkdruk kwam vanuit de extra verkiezing, niet vanuit het experiment.”*

2 Drukwerk

Alle gemeenten vonden de richtlijnen voor het stembiljet, de lijsten met kandidaten en bevestigingsmaterialen grotendeels duidelijk. Wel hadden de gemeenten - net als de vorige keer - de informatie over het te bestellen drukwerk graag eerder ontvangen. Waarbij begrip was voor het feit dat deze tussentijdse verkiezing niet gepland was, en de oplevering van alle drukwerkbestanden dus aanzienlijk moest worden versneld.

Twee gemeenten gaven aan dat de verpakking van de stembiljetten anders was dan bij het eerste experiment. Zo stonden bijvoorbeeld op de dozen niet het aantal stembiljetten vermeld. Beide gemeenten hebben aan hun leverancier meegegeven dat ze dit de volgende keer wel weer echt willen.

Uit de evaluatie van het eerste experiment bleek dat er rond het aanleveren van de bronbestanden en specificaties van het verkiezingsdrukwerk (de stembiljetten en de lijsten met kandidaten) nog ruimte was voor verbetering. Zo bleken bijvoorbeeld de drukwerkspecificaties op enkele punten af te wijken van de aangeleverde bronbestanden: niet alle op het laatst doorgevoerde wijzigingen bleken verwerkt in de specificaties. Dit leidde tot extra werk voor de drukwerkleveranciers, en voor de verkiezingsteams bij de controle.

Bij dit tweede experiment heeft BZK gekeken hoe het opmaakproces bij de leveranciers beter te faciliteren is. Daarom kregen de leveranciers geautomatiseerde specificaties aangeleverd. Met behulp van een ‘converter’ - die de eml-bestanden van de Kiesraad omzet in het juiste formaat - en een eenvoudig script, konden nu het stembiljet en de verschillende lijsten met kandidaten met 1 druk op de knop grotendeels worden opgemaakt. Leveranciers en gemeenten waren enthousiast over deze innovatie. Het zorgde voor veel snellere opmaak van de bestanden, en meer proefdrukken die in één keer goed waren.

Toch hadden de verkiezingsteams ook bij dit tweede experiment nog een paar bevindingen.

- Over de lijst met kandidaten die kiezers thuis ontvingen, ontstond enige onduidelijkheid. Met name over het formaat, en over de plek en de ruimte die beschikbaar was voor gemeentelijke informatie. Een gemeente was daar niet over te spreken, die wilde liever de gemeentelijke informatie op de voorzijde. En een gemeente heeft op deze lijst met kandidaten wat meer witruimte tussen de regels met blokken laten aanbrengen.
- Bij het eerste experiment bleken niet alle posters met de lijsten met kandidaten die in het stemlokaal werden opgehangen de juiste lettergrootte te hebben. Bij dit experiment is daar extra op gelet. Vanwege het aantal partijen dat meedeed aan de verkiezing, waren er 3 posters nodig om alle partijen en kandidaten af te beelden. Dat leidde in een enkel geval tot verkeerde aanlevering van posters. En in kleinere stemlokalen bleek het lastig om de posters goed op te hangen (*“Niet te doen. Te veel*

en te groot om die op te hangen”.) Wat de meeste gemeenten betreft mogen die posters daarom een volgende keer weer iets kleiner.

- Het blijft lastig om goed in te schatten hoeveel lijsten met kandidaten voor in het stembokje nodig zijn. De meeste gemeenten hadden na afloop veel over, dus ze denken dat het minder kan.

3 Logistiek

Alle projectleiders van de experimenteergemeenten geven aan dat de distributie met het nieuwe stembiljet en de lijsten met kandidaten goed is verlopen - net als bij het eerste experiment. Dat gold zowel voor het brengen van de middelen naar de stembureaus toe, als voor het laten ophalen of terugbrengen van de ingevulde stembiljetten.

De gemeenten zijn ook - net als na het vorige experiment - zeer te spreken over de positieve impact van het nieuwe kleinere stembiljet op de logistiek. Genoemd worden onder andere: er is minder opslagruimte nodig (*“we gingen van 13 naar 3 pallets”, “we gebruikten bloemenkarren in de voorbereiding, daar kon alles op”*), het transport van de ingevulde stembiljetten kan in kleinere transportboxen (in plaats van in de grote stembussen) en daardoor kan het transport (deels) ook in gewone personenauto's plaatsvinden en zijn busjes niet meer nodig.

Werden de gemeenten bij het vorige experiment nog een beetje overvallen door de logistieke voordelen, dit keer waren ze er op voorbereid. Een aantal tips:

- reken op minder stembussen per stembureau (*“wij hadden nu overal 1 stembus in plaats van 2”, “anders hebben we 2 stembussen nodig, nu maar een halve”*)
- laat stembiljetten terugbrengen in kratten in plaats van in de stembussen
- verzamel de stembiljetten per partij in een papieren zak of envelop bij elkaar, handiger dan met elastiek (een gemeente is het daar overigens niet mee eens, die verzamelt de stembiljetten nog steeds met een elastiek)
- laat bij centrale telling de kratten met stembiljetten gelijk naar de centrale tellocatie brengen (daar is dan wel beveiliging nodig)
- zet meer ophaalbusjes in (als je de stembiljetten ophaalt) omdat iedereen min of meer tegelijk klaar is
- gebruik ‘bloemenkarren’ voor alle materialen die naar de stembureaus moeten, daar past nu makkelijk alles op.

4 Training van stembureauleden

Bij het eerste experiment was een fysieke training verplicht. Nu konden de gemeenten zelf invullen hoe ze hun stembureauleden wilden voorbereiden op hun taken die bij het nieuwe stembiljet horen: met een fysieke training, een e-learning, een inloopbijeenkomst of een combinatie.

Het ministerie van BZK stelde daarvoor een aantal middelen ter beschikking:

- een instructievideo van 6 minuten (die konden de verkiezingsteams opnemen in een e-learning of een fysieke training)
- een powerpointpresentatie (te gebruiken in een fysieke training)

- de handreiking 'instructie voor stembureauleden'
- een uitgeschreven uitleg-script

Omdat gemeenten nu zelf konden invullen hoe ze hun stembureauleden instructie gaven, waren er verschillen per gemeente.

- in Alphen aan den Rijn, Boekel en Midden Delfland volgden alle (plaatsvervangend) voorzitters een fysieke training en alle overige stembureauleden een e-learning;
- in Tynaarlo volgde iedereen een e-learning en was er geen fysieke training;
- in Borne kregen alle stembureauleden een fysieke training.

Alle verkiezingsteams geven aan dat de training goed is verlopen. Er was waardering voor de korte instructievideo en het uitgeschreven script. Dat hielp volgens de gemeenten om overall consequent hetzelfde over te brengen.

Een van de gemeenten heeft vooraf goed gekeken naar welke stembureauleden op welk stembureau werden ingedeeld. Op stembureaus waar het aantal ongeldige stemmen de vorige keer wat hoger lag, is geprobeerd om daar stembureauleden neer te zetten die het geven van uitleg echt in de vingers hadden.

Gevraagd naar of de verkiezingsteams de volgende keer onderdelen anders zouden willen, kwamen een paar zaken naar voren.

- *“Voor de gemeenteraadsverkiezing willen we in de training (iets) langer stilstaan bij wat een geldige en wat een ongeldige stem is, en dat vooral met het oog op het tellen, en dan vooral ook de redenen van ongeldigheid meenemen die met het huidige stembiljet kunnen worden gemaakt. De A3-poster die BZK heeft ontwikkeld is hierbij heel waardevol.”*
- *“We willen iets meer stilstaan bij het feit dat er een nieuw stembiljet gevraagd mag worden.”*
- *“We hebben het losse uitlegscript in de Hand-out [de instructie voor stembureauleden, red.] geschoven, het zou fijn zijn als het de volgende keer onderdeel is van de instructie.”*
- *“De volgende keer gaan we ook een e-learning doen, we weten alleen nog niet zeker of we voor het onderdeel nieuw stembiljet ook een toets toevoegen.”*
- *“De film en het script waren fijn, maar we denken dat het voor een volgende keer toch beter is als nieuwe stembureauleden ook nog even naar het gemeentehuis komen om alle materialen zelf te bekijken.”*

5 Tellen

Vier van de vijf gemeenten telden met centrale stemopneming, een decentraal. Alle gemeenten zijn ervan overtuigd dat het tellen zowel op woensdag als donderdag sneller ging dan met het huidige stembiljet. *“We hadden extra tellers ingezet, die bleken helemaal niet nodig.”*, *“Het ging veel sneller, mensen vinden het veel makkelijker. Je ziet in 1 oogopslag alles. Qua toegankelijkheid is het echt een heel mooi biljet.”*, *“Een heel fijn, overzichtelijk biljet. Ook dat hoekje eraf, dat werkt heel prettig.”*, *“Om 21.20 waren was de eerste sneltelling klaar. Dat was vorige Tweede Kamerverkiezing echt wel anders.”*

Dat wil niet zeggen dat er niet nog ruimte is voor verbetering. Drie gemeenten hadden, mede naar aanleiding van het nieuwe stembiljet, hun telproces aangepast. Dat betekende dat het soms nog wat zoeken was hoe het telproces het beste kon verlopen. Voor het volgende experiment willen deze gemeenten hun proces aanpassen. Zo willen ze onder andere kijken naar het turven van de stemmen bij het op partijniveau tellen (dat leidde vaak alleen maar tot verwarring) en bij het uitsplitsen van de stembiljetten in even en oneven (dat leidde er soms toe dat een deel van de tellers een tijd met de armen over elkaar zaten).

Toch zijn de gemeenten ook dit keer enthousiast over het tellen van het nieuwe stembiljet. De meeste tijdwinst is volgens de gemeenten behaald doordat het stembiljet veel sneller is uit te vouwen, en doordat het stembiljet in een oogopslag is te beoordelen. Ook het feit dat er veel minder ruimte nodig is maakt het tellen makkelijker. Drie van de vijf gemeenten geven ook aan dat de processen verbaal, opgemaakt op woensdagavond veel netter waren dan bij de vorige Tweede Kamerverkiezing in 2023. *“De PV’s waren veel netter en duidelijker.”* En ook denken deze gemeenten dat er met het nieuwe stembiljet bij het tellen minder fouten worden gemaakt. *“Door dat overzichtelijke stembiljet waren er veel minder fouten op de avond zelf.”* *“We hebben bijna niets hoeven te corrigeren op het Gemeentelijk stembureau.”*, *“We denken dat het een stuk secuurder werkt. We hadden geen terugverwijzingen.”*

6 Communicatie met kiezers over het nieuwe stembiljet

Voor het vooraf informeren van de kiezers over het nieuwe stembiljet hebben alle gemeenten gebruikgemaakt van middelen die via de toolkit van het ministerie ter beschikking zijn gesteld. Dit keer waren de middelen geordend op fase van de kiezersreis. In Tynaarlo zorgde een item van RTV Noord voor veel positieve aandacht. Helemaal, toen het item werd opgepikt door het landelijke NOS journaal.

Drie gemeenten worstelden met de nieuwe contentregels van Meta, waardoor de social posts niet meer als advertentie konden worden geplaatst op Facebook en Instagram. In een gemeente is voorzichtig geëxperimenteerd met TikTok-filmpjes om jongeren te bereiken. Cijfers over het bereik ontbreken nog.

Alle gemeenten zijn positief over de middelen en materialen die via de Kiezersreis kunnen worden gedownload. Vooral over de banner in het stemlokaal en de video’s. Een van de gemeenten wil de banner ook in de aanloop naar de komende verkiezingen gebruiken, en dus niet alleen op de dag zelf. Gekeken wordt of ze gerichte uitlegbijeenkomsten kunnen organiseren op plekken waar relatief vaak ongeldig is gestemd. Daar kunnen ze de banner dan goed gebruiken.

In de middelen van de Kiezersreis is extra aandacht besteed aan de uitleg over het niet-bestaand kandidaatnummer. Dit, omdat bij het vorige experiment een niet-bestaand kandidaatnummer de meest voorkomende reden van ongeldigheid was. De aangepaste uitleg is positief ontvangen. Bovendien lijkt de uitleg te hebben gewerkt: dit keer is veel minder vaak op een niet bestaand kandidaatnummer gestemd. Dat het de bedoeling was dat elke kiezer in het stemlokaal kort uitleg kreeg over het nieuwe stembiljet, heeft, ook volgens de verkiezingsteams, waarschijnlijk ook bijgedragen aan de daling. *“De korte uitleg direct*

voor het stemmen werkte goed, veel beter dan vooraf verwacht. Er was totaal geen weerstand.”

Een van de bevindingen na het vorige experiment was dat informatie voor kiezers nogal versnipperd was. Voor algemene informatie over het experiment en het nieuwe stembiljet konden kiezers terecht op de website van de eigen gemeente, op [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl) en op een oefenwebsite. Daarom werd ervoor gekozen om deze keer alle informatie over het experiment en stemmen met het nieuwe stembiljet op een website bij elkaar te plaatsen: nieuwstembiljet.nl. Vanuit verschillende middelen (advertenties, posters, social posts) werd naar deze website verwezen.

Direct voorafgaand aan verkiezingsdag en op verkiezingsdag zelf telde de website ongeveer 4.500 nieuwe bezoekers - ruim 3% van het aantal kiezers. In de weken daarvoor bleef het aantal bezoekers beperkt tot ongeveer 400 per week.

Nu alle informatie op een plek bij elkaar stond, rijst bij een aantal gemeenten weer de vraag of het toch niet handiger was om deze informatie (ook) via de eigen website te verspreiden. Voor een aantal inwoners is de gemeentewebsite immers toch de meest logische plek.

Adviezen voor verbetering van de communicatiemiddelen zijn er ook:

- bij de advertenties met uitleg over het nieuwe stembiljet graag de minimale afmetingen vermelden, om te voorkomen dat de advertenties in kranten te klein worden afgebeeld;
- kijk naar de ordening van alle social posts, want nu raakten sommigen de draad kwijt;
- kijk of er op plekken waar nu relatief veel ongeldig is gestemd vooraf extra uitleg kan worden gegeven;
- pas de uitleg in de flyer bij de stempas over de mogelijkheid om alleen op een partij te stemmen aan, want dat is nu verwarrend.

7 Verbetervoorstellen en adviezen

De belangrijkste adviezen van de experimenteergemeenten zijn:

- benadruk in de uitleg (op papier, in video's, door de stembureauleden) steeds: 'éérst de partij, dan een kandidaat van die partij'
- geef verkiezingsteams van gemeenten die voor de eerste keer met het nieuwe stembiljet stemmen een iets intensievere begeleiding;
- neem als verkiezingsteam contact op met verkiezingsteams van andere gemeenten, ook buiten de online spreekuren om, leer van elkaar, vind niet allemaal opnieuw het wiel uit.

Gespreksleidraad voor *interview na de verkiezing* **November 2025**

Deze leidraad is de basis voor het evaluatiegesprek tussen het ministerie van BZK en de gemeente over het verloop van het eerste experiment met het nieuwe stembiljet. De vragen zijn bedoeld om mondeling te bespreken. De beantwoording hoeft dus niet van tevoren worden gedeeld met BZK.

Algemeen

1. Jullie hebben nu voor de tweede keer gewerkt met het nieuwe stembiljet. Hoe hebben jullie de werkdruk ervaren in vergelijking tot het eerste experiment? Was het organiseren alles bij elkaar meer of minder werk dan bij vorige verkiezingen? Of maakte het niet uit?
 - a. Meer of minder t.o.v. vorig experiment
 - b. meer of minder t.o.v. verkiezingen daarvoor
2. Wat verwachten jullie van de werkdruk op de gemeentelijke organisatie bij volgende verkiezingen met het nieuwe stembiljet?
3. Hoe vind jij / vinden jullie dat de **voorbereiding** op de verkiezingen met het nieuwe stembiljet is verlopen?
4. Hoe vind jij / vinden jullie dat **de dag van stemming** met het nieuwe stembiljet is verlopen?

Drukwerk en materialen

5. In hoeverre had jij/hadden jullie voldoende informatie over de benodigde middelen om het gesprek te voeren met jullie leverancier? *Denk aan de richtlijnen voor het stembiljet, de lijsten met kandidaten en bevestigingsmaterialen.*
6. Jullie zijn als gemeente geïnformeerd over de eisen die aan de opmaak van de stembescheiden worden gesteld. Dit keer konden de leveranciers daarbij gebruik maken van bronbestanden met geautomatiseerde opmaak. Zijn er volgens jullie verbeterpunten over de wijze waarop dat is gebeurd?
7. Welke controles op het drukwerk deden jullie bij deze verkiezingen (dus bij het nieuwe stembiljet)?
 - ☐ Niet van toepassing. De gemeente voerde bij deze verkiezingen geen controles uit
 - ☐ Stembiljet
 - ☐ Lijst met kandidaten 'brievenbusmodel'
 - ☐ Lijst met kandidaten in het stemhokje (boekje)
 - ☐ Lijst met kandidaten in het stemlokaal
8. Hoe verliepen controles op het drukwerk bij deze verkiezingen (dus bij het nieuwe stembiljet)? Is dit anders dan tijdens het eerste experiment?

9. Was het duidelijk hoe de lijst met kandidaten in het stemhokje bevestigd moest worden? En wat daarvoor nodig was?
10. Hoe verliep het transport en opslag van de ingevulde) nieuwe stembiljetten, vergeleken met het vorige experiment?

Instructie en training stembureauleden

11. Op wat voor manier hebben stembureauleden een training gevolgd? Fysiek, via een e-learning of anders?
12. Hoe hebben jullie als verkiezingsorganisatie deze trainingen ervaren?
13. Zijn er dingen die jullie anders willen doen als het gaat om het trainen van stembureauleden bij de gemeenteraadsverkiezingen?
14. Voor stembureauleden was ook een filmpje en een geprint exemplaar van de 'Instructie voor stembureauleden' ontwikkeld. Wat vonden jullie van deze middelen? In hoeverre waren ze belangrijk voor de kennisoverdracht aan stembureauleden? Hoe is het filmpje gebruikt?
15. Van stembureauleden werd verwacht dat zij actief voorlichting gaven in het stemlokaal aan alle kiezers. Hoe hebben jullie dit uitgelegd in de voorbereiding en hoe hebben stembureauleden dit ervaren?

Inrichting stembureaus

16. Hoe is de bevestiging van de kandidatenlijst in het stemlokaal verlopen? Was er genoeg ruimte?
17. In het stemhokje moet ook een sticker worden geplakt, wat is de ervaring hier mee? Leidde dat tot vragen of extra werkdruk? Is de sticker na afoop verwijderd? Ging dat gemakkelijk?
18. Zijn er bij team verkiezingen nog bijzonderheden gemeld die te maken hadden met de inrichting van de stembureaus?

Tellen

19. Het tellen van het nieuwe stembiljet moest worden ingepast in bestaande telprocessen en -procedures. Hoe hebben jullie die verandering ervaren? Was dit anders t.o.v. het eerste experiment?
20. Doel van het nieuwe stembiljet is onder andere dat het makkelijker en sneller te tellen is. Hoe hebben jullie dat ervaren?

Communicatie en voorlichting

21. Welke middelen (posters, banners, social posts, advertenties en berichten op de website) zijn ingezet om de kiezers te bereiken?

22. Hebben jullie in beeld of en zo ja hoeveel kiezers jullie daarmee hebben bereikt?
23. In hoeverre waren volgens jullie kiezers die kwamen stemmen op de hoogte van het feit dat ze gingen stemmen met het nieuwe stembiljet? Waren hier ook veel eerste keer stemmers (met nieuw stembiljet) bij?

Tot slot

24. Als jullie bij de Gemeenteraadsverkiezing 2026 weer zouden stemmen met het nieuwe stembiljet: wat zien jullie dan als grootste uitdaging?
25. Welke verbetertips of adviezen heb je / hebben jullie (naast de tips en adviezen die jullie al hebben gegeven)? Waarin hebben deze gemeenten volgens hen nog begeleiding/hulp van BZK bij nodig bij het volgende experiment?
26. Wat zou jij / zouden jullie andere gemeenten die met het nieuwe stembiljet gaan werken willen meegeven?

Toetsen varianten flyers stembiljet model 2

Rapportage van kwalitatief onderzoek

In opdracht van

OSAGE

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Uitgevoerd door

MARE

Projectnummer MARE: 2024268

Februari 2025

Inhoudsopgave

1. Achtergrond en onderzoeksdoelstelling	4
2. Conclusies en aanbevelingen	5
3. Onderzoeksbevindingen	
3.1 Context: verloop van het uitbrengen van een (geldige) stem	7
3.2 Begrip: (on)geldig stemmen	10

Bijlagen

Onderzoeksverantwoording
Stimulusmateriaal

Leeswijzer rapportage

MARE

MARE voert onderzoek uit binnen het kader van ISO 20252:2019 (kwaliteit onderzoek) en ISO 27001:2017 (informatiebeveiliging). MARE conformeert zich tevens aan de richtlijnen van brancheorganisatie D&IN wat betreft persoonsgegevens. Daarnaast voldoet MARE aan de overheidsnorm Baseline Informatiebeveiliging Overheid.

Disclaimer

Kwalitatief onderzoek is verkennend en inventariserend van aard. Uitkomsten van dergelijk onderzoek moeten dan ook in de eerste plaats worden gezien als indicatief en hypothesevormend en niet als (cijfermatig bewezen) feiten. Omwille van de leesbaarheid wordt in deze rapportage de stellende vorm gebruikt.

1. Achtergrond en onderzoeksdoelstelling

In navolging op het experiment met het nieuwe stembiljet model 2 dat is uitgevoerd op 6 juni 2024 tijdens de Europees Parlementsverkiezing, is er behoefte aan aanvullend inzicht in:

- Het begrip van kiezers met betrekking tot stemmen met het nieuwe stembiljet in het algemeen en het kiezen van een niet-bestaande kandidaat in het bijzonder in relatie tot de vormgeving en teksten op het stembiljet.
- De manier waarop kiezers het nieuwe stembiljet invullen (waar kijkt men naar, hoe gaat men te werk).

Hiertoe zijn er verschillende varianten ontwikkeld van het stembiljet en een bijbehorende uitlegflyer. Het ministerie van BZK heeft MARE opdracht gegeven om kwalitatief onderzoek uit te voeren naar de begrijpelijkheid van de teksten en de bijbehorende vormgeving. De verschillende varianten zijn getest op 5, 6, en 7 februari 2025 door MARE.

Onderzoeksdoelstelling

Algemeen: inzicht krijgen in hoeverre kiezers begrijpen hoe het uitbrengen van een stem op het nieuwe stembiljet werkt, hoe ze het invullen ervan ervaren, en in hoeverre er daarbij een relatie is tussen de vormgeving van het stembiljet en geformuleerde boodschappen.

Specifiek: inzicht krijgen in

- Voorkeur in vormgeving en toon gebruikt in de verschillende varianten van het stembiljet en de flyer
 - eerste reactie / indruk
 - en tot slot, na afloop van het gesprek
- Ervaring van het proces van het uitbrengen van de stem (hoe ging men te werk, waar liep men tegenaan)
 - met en zonder vooraf een flyer met uitleg
- Begrip van het uitbrengen van een geldige stem
 - in het bijzonder begrip van de mogelijkheid van het uitbrengen van een ongeldige stem als gevolg van een stem op een niet bestaande kandidaat, dan wel begrip van het belang van het letten op het aantal kandidaten tbv een geldige stem
- Begrip van specifieke boodschappen, tekstdelen en iconen
- Houding en waardering ten aanzien van het nieuwe stembiljet
 - met en zonder flyer
- Invulgedrag en handelingsperspectief
 - observatie of laten voordoen: hoe gaat men om met het stembiljet en is men in staat om een geldige stem uit te brengen
 - in hoeverre is het duidelijk wat men moet doen bij een volgende verkiezing om een stem op de partij en kandidaat van keuze uit te brengen.

Output onderzoek

- Inzicht in:
 - hoe de verschillende varianten van de uitleg op het stembiljet worden ontvangen, en welke de voorkeur heeft;
 - het begrip van kiezers van het uitbrengen van een geldige stem in relatie tot de vormgeving van het stembiljet en de gebruikte boodschappen
 - het invulgedrag van kiezers bij het uitbrengen van een stem met het nieuwe stembiljet in relatie tot de vormgeving van het stembiljet en de gebruikte boodschappen
 - de waardering van kiezers voor het uitbrengen van een stem met het nieuwe stembiljet in relatie tot de vormgeving en de gebruikte boodschappen
- Advies over: voorkeursvarianten en mogelijke optimalisaties

Onderzoeksmethode

Gekozen is voor een kwalitatief onderzoek. Het onderzoek bestond uit 18 individuele diepte-interviews van 40 minuten. Alle gesprekken zijn gevoerd op locatie bij MARE. Betrokkenen van OSAGE en BZK hebben online meegekeken met het onderzoek.

Het onderzoek vond plaats aan de hand van de volgende materialen

- Nieuw stembiljet zoals gebruikt tijdens de Europees Parlementsverkiezing 2024 in 3 varianten:
 - Variant A: blauw kader, rechts in tabel met kandidaten
 - Variant B: tekstballon in midden van tabel met kandidaten
 - Variant C: tekst tussen tabel met partijen en tabel met kandidaten
- Bijbehorende overzicht van kandidaten/kandidatenlijst in kalendermodel.
- Bijbehorende flyer in 3 varianten en brievenbusmodel kandidatenlijst.
- Poster 'zo werkt het stembiljet'

Aandachtspunt vooraf bij het onderzoek: de gebruikte materialen hadden betrekking op de Europees Parlementsverkiezing van 6 juni 2024. Voor veel respondenten gold dat de kandidaten voor hen onbekend waren.

2. Conclusies en aanbevelingen

Stemmen met het nieuwe stembiljet is anders dan mensen gewend zijn.

- Voor de meesten is het direct een positieve ervaring, want overzichtelijk en duidelijk *“een kind kan de was doen”*.
- Eén respondent (een vrouw van 84 jaar) beleeft het stemmen als intensief, omdat het even wennen is en er meer dan een handeling nodig is. Wel ziet deze respondent het stembiljet als een goed alternatief voor het grote stembiljet.

Alle respondenten hebben ongeacht het proces (wel of geen instructie, flyer of poster) en ongeacht de voorgelegde variant van het stembiljet een geldige stem uitgebracht. Ongeveer de helft van de respondenten vulde het stembiljet direct en zonder aarzeling volledig in, anderen 'stokten' even bij de instructie 'Kies één kandidaat'. Op dat moment zagen ze dat de namen van de kandidaten niet op het stembiljet staan - het belangrijkste verschil tussen het huidige en het nieuwe stembiljet. De aarzeling was bij de meesten van korte duur: het blijkt logisch om voor de namen naar het losse Overzicht van kandidaten te gaan. Het zoeken en vinden van de partij en van de naam van een kandidaat gaat vervolgens vlot. Een paar respondenten gaven aan enigszins moeite te hebben met het omslaan van het kalendermodel, maar ook bij hen lukte het om een naam uit de lijst te kiezen.

Bij alle respondenten was het begrip hoe te stemmen met het nieuwe stembiljet groot.

- Stemmen door twee keer een stip rood te kleuren is direct duidelijk.
- Stemmen op een hoger kandidaatnummer dan het aantal kandidaten van de gekozen partij is niet mogelijk.

Voor een goed begrip van het stemmen met het nieuwe stembiljet blijkt het belangrijk dat de relatie tussen het stembiljet en het Overzicht van kandidaten duidelijk is: het overzicht hoort bij het stembiljet.

Één iemand las tijdens het invullen van het stembiljet het extra informatieblok in of net boven het gedeelte met kandidaatnummers. Alle andere respondenten gaven aan dat ze de tekst niet hadden gelezen. Een groot deel van de respondenten had het informatieblok zelfs niet bewust gezien. Desgevraagd gaven ze als verklaring dat het stemmen met het nieuwe stembiljet voor de hand ligt: het spreekt vanzelf om aan de slag te gaan met het stembiljet en het Overzicht van kandidaten. Pas als mensen er niet uitkwamen of iets niet begrepen (constateerden dat de namen ontbraken op het stembiljet) gingen ze op zoek naar een instructie.

Mensen moeten eraan wennen dat ze twee documenten nodig (kunnen) hebben om een (geldige) stem uit te brengen, maar het is voor de meesten logisch om het Overzicht van kandidaten te raadplegen. Dit overzicht wordt erbij gepakt als men constateert dat er geen namen op het stembiljet staan. Het extra informatieblok op het stembiljet wordt echter niet gelezen. Daarbij maakt het niet uit welke variant is voorgelegd.

Aanbevelingen

Tijdens het onderzoek stonden voor het extra informatieblok op het stembiljet twee tekstvarianten en drie vormgevingsvarianten centraal. Alle varianten leggen een relatie met het Overzicht van kandidaten. Geen van de varianten komt als duidelijke winnaar naar voren. Wel zijn er inzichten opgedaan die gebruikt kunnen worden om de uitleg over stemmen met het nieuwe stembiljet verder te verbeteren. De belangrijkste aanbevelingen:

- Zorg voor een sterkere visuele relatie tussen het stembiljet en het overzicht van kandidaten. Denk aan:
 - door plaatsing en vorm van de instructie (ballon) kan een duidelijker link tussen 'kies een kandidaat' en de uitleg worden gelegd
 - gebruik van het 'OvK-icoon'
 - gebruik van kleur
- Sluit in woordgebruik en zinsopbouw meer aan bij wat de respondenten aanspreekt:
 - kandidatenlijst heeft de voorkeur boven Overzicht van kandidaten
 - gebiedende wijs en vraagzinnen (dat werkt activerend)
 - liever uitleg wat je wel moet doen (positieve benadering) dan wat je bij het niet moet doen (negatieve benadering)
 - neem bij het aanscherpen van de uitleg en de instructie (op het stembiljet en in de flyer) de volgende tekstsuggestie van een respondent in overweging: 'Gebruik de kandidatenlijst die klaarligt in het stemhokje. Let op: niet elke partij heeft evenveel kandidaten.'
- Zorg dat de combinatie van woordkeuze en plaatsing van het informatieblok logisch is voor de lezer ('controleer uw keuze' doe je gevoelsmatig pas achteraf, dus het is onlogisch om dat voor of op gelijke hoogte van 'kies een kandidaat' te plaatsen).
- Gebruik kleur, dat trekt meer de aandacht.
- Overweeg om in de instructie voor het vierde stembureaulid op te nemen dat ze kiezers (nog) explicieter moeten wijzen op de relatie tussen stembiljet en het Overzicht van kandidaten. En op het feit dat het Overzicht in het stemhokje ligt.

3. Onderzoeksresultaten

3.1 Context: verloop van het uitbrengen van een (geldige) stem

In dit onderzoek zien we een bevestiging van de eerder uitgevoerde onderzoeken. Het uitbrengen van een (geldige) stem op het nieuwe stembiljet is anders dan mensen gewend zijn. Voor de meesten is stemmen met het nieuwe stembiljet een positieve ervaring, omdat het stembiljet handzamer, overzichtelijker en duidelijker is:

“Het wijst zichzelf en is makkelijk om te doen; een kind kan de was doen”

Alle respondenten in het onderzoek hebben ongeacht het proces (wel/geen instructie, wel/geen flyer voorafgaand aan het uitbrengen van hun stem) en ongeacht de primair voorgelegde variant een geldige stem kunnen uitbrengen.

Hieronder geven we een beschrijving van de observaties van het uitbrengen van de stem aan de hand van het nieuwe stembiljet. We nemen het proces stapsgewijs door. Hierbij moet worden opgemerkt dat het gehele proces maar een korte tijd (lees: enkele minuten) in beslag nam en bij iedereen nagenoeg vloeiend verliep.

Introductie en/of instructie

Aan elke deelnemer werd gevraagd om ten behoeve van het onderzoek een stem uit te brengen op een nieuw stembiljet. Iedereen kreeg vooraf instructie over het nieuwe stembiljet aangeboden: de helft kreeg een flyer, de andere helft kon - desgewenst - mondelinge uitleg krijgen door de moderator. (Die mondelinge uitleg volgde het script voor het vierde stembureau.) In de onderzoeksruijnt hing ook de poster met ‘zo werkt het nieuwe stembiljet’, plus een QR-code waarmee een filmpje kon worden opgestart.

- Degenen die uitgenodigd werden om de flyer te lezen, deden dit over het algemeen vluchtig. Er werd niet bijzonder aandachtig gelezen, vooral de afbeeldingen werden gescand. Op basis daarvan hadden ze voldoende vertrouwen om te gaan stemmen.
- De helft van de respondenten (negen) is een mondelinge uitleg aangeboden. Zeven daarvan gaven aan geen mondelinge uitleg nodig te hebben. Hun inschatting was dat het stemmen wel zou lukken. Deze respondenten hadden dus voldoende vertrouwen in zichzelf (hoge zelfeffectiviteit) dat ze uit de voeten konden met een ander stembiljet, ook al kenden ze dat stembiljet nog niet.
- Twee van de negen respondenten wilden wel graag uitleg. Dit waren een oudere dame van 84 jaar en een man van 67 jaar, die aangaven dat ze zich altijd goed voorbereiden en instructies graag vooraf willen lezen (“stemmen is een serieuze zaak, dat moet je goed voorbereiden”).
- Twee respondenten maakten van de mogelijkheid gebruik om via de QR-code een kort uitlegfilmpje over het nieuwe stembiljet te bekijken.

Overhandigen stembiljet

Vervolgens kregen alle deelnemers het opgevouwen stembiljet overhandigd. Daarbij werd ook gewezen op het Overzicht van kandidaten. Eén respondent zag en las de instructie op de buitenkant van het stembiljet alvorens het stembiljet open te vouwen, de anderen sloegen hier geen acht op en vouwden het stembiljet meteen open.

Kies een partij

Na het openvouwen van stembiljet pakten de respondenten het rode potlood en gingen aan de slag om hun stem uit te gaan brengen.

- Alle deelnemers startten met het scannen van het stembiljet - met het Overzicht van kandidaten werd nog niks gedaan
- Als eerste werd één partij gekozen door het desbetreffende vakje rood te kleuren. Het kiezen van een partij wordt als bijzonder positief ervaren, doordat het overzicht compact is en men aan de hand van de gekleurde logo's van politieke partijen snel de partij van voorkeur kan vinden.

Kies een kandidaat

Vervolgens gingen alle respondenten verder, omdat ze weten en zien dat het uitbrengen van een stem nog niet klaar was.

- Nadat ze de tekst 'en kies één kandidaat van die partij' hebben gelezen, kleuren ze niet meteen een vakje in. Ze realiseren zich dat ze een kandidaat moeten kiezen, maar dat de namen op het stembiljet ontbreken. Respondenten onderbraken hun handelingen en keken om zich heen. Dit was het enige moment in het proces waarin we enige aarzeling zagen bij de helft van de respondenten. Vooral bij jonge – minder ervaren - stemmers (< 25 jaar) kwam dit voor.
- Deze aarzeling lijkt veroorzaakt doordat de aanwijzing op het stembiljet - in het informatieblok - om nu het Overzicht van kandidaten te raadplegen niet wordt gezien, en (dus) ook niet wordt gelezen. Eén oudere respondent vormde hier de uitzondering. Zij nam de tijd en bestudeerde de blauwe tekstvariant uitgebreid.
- Ook al wordt de verwijzing op het stembiljet naar het Overzicht van kandidaten niet gezien en niet gelezen, toch pakken bijna alle respondenten nu het Overzicht van kandidaten erbij. Dat is volgens de respondenten 'logisch', 'vanzelfsprekend' of 'nodig'.

Overzicht van kandidaten

Het Overzicht van kandidaten wordt vervolgens geraadpleegd, door er doorheen te bladeren. Mensen gaan op zoek naar de lijst van de politieke partij waarop ze al een stem hebben uitgebracht en bladeren hier snel naartoe.

- De grijze balk onderaan de pagina's met daarin het lijstnummer en de politieke partij helpt om snel op de juiste pagina terecht te komen.
- Wanneer de lijst is gevonden wordt het overzicht opengeslagen en wordt de lijst gelezen.

- Op basis van persoonlijke voorkeur wordt uit de lijst een kandidaat gekozen en dit nummer wordt onthouden.
- Anders gezegd, het gebruik van het overzicht van kandidaten verloopt snel en soepel.

Dan wordt het stembiljet er weer bij gepakt en wordt het vakje bij het gekozen kandidaatnummer rood gekleurd. Zoals eerder aangegeven, lukt het bij iedereen om een geldige stem uit te brengen.

“Je hoeft maar één nummer te onthouden en dat vakje rood te kleuren op het stembiljet; dat is echt supermakkelijk om te doen.”

Als we vervolgens met respondenten het proces evalueren en vragen naar de ervaringen, zijn deze overwegend positief. Het nieuwe stembiljet wordt gezien als een verbetering:

*“Dit is handiger en sneller, omdat het oude stembiljet heel groot is.
En daar zijn de vakjes en namen heel klein en moeilijk te lezen.”*

*“Ik stem altijd op nummer van 1 van de kandidatenlijst, dus is het appeltje eitje
en er kan eigenlijk niets misgaan.”*

“Bij de vorige verkiezingen mocht ik voor het eerst stemmen en raakte ik paniek omdat ik niet wist wat ik moest doen, maar bij dit stembiljet gaat dat niet gebeuren, dit is voor mij helder.”

Een viertal respondenten geeft aan het stemmen op deze nieuwe manier wel lastiger te vinden, omdat het niet meer een enkelvoudige taak is, maar er meerdere handelingen nodig zijn:

*“Het kiezen van een partij is eenvoudig, maar het kiezen van kandidaat
vond ik best nog wel omslachtig.”*

“Je moet wel je kop erbij houden, omdat je nu 2 dingen moet kiezen en dat moet je controleren.”

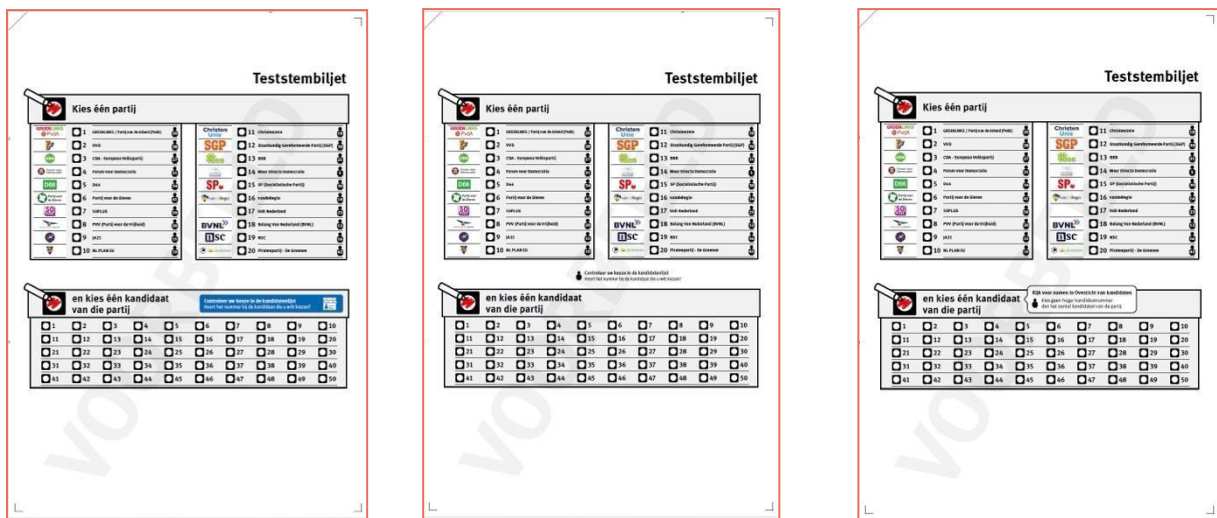
Maar ook zij zijn uiteindelijk positief over de nieuwe manier van stemmen, omdat het stembiljet makkelijker te hanteren is en prettiger om te lezen.

Mensen moeten eraan wennen dat ze twee documenten nodig (kunnen) hebben om een (geldige) stem uit te brengen, maar het is voor de meesten logisch om het Overzicht van kandidaten te raadplegen. Dit overzicht wordt erbij gepakt als men constateert dat er geen namen op het stembiljet staan. Niet voor iedereen is de relatie tussen het stembiljet en het Overzicht van kandidaten direct helder of logisch: zij aarzelen even voordat ze naar het Overzicht van kandidaten gaan.

3.2 Begrip: (on)geldig stemmen

Het is belangrijk dat mensen begrijpen hoe ze geldig stemmen. En ook: hoe ze kunnen voorkomen dat ze ongeldig stemmen, met name als gevolg van een keuze voor een niet bestaande kandidaat. Om hier extra aandacht op te vestigen, en te zorgen dat bij een volgend experiment nog meer mensen een geldige stem uitbrengen, wordt het informatieblok op het stembiljet verbeterd. Voor dit onderzoek zijn drie vormvarianten en twee tekstvarianten van deze informatieblokken ontwikkeld. Vraag is welke variant het best begrepen wordt. Daarbij is specifiek aandacht besteed aan het begrip van het belang van het letten op het aantal kandidaten uit een lijst.

De drie verschillende varianten waren:

3.2.1 Algemene bevindingen begrip aantal kandidaten

Hieronder geven we als eerste een overzicht van de algemene bevindingen van het begrip van mensen ten aanzien van het wisselende aantal kandidaten op een lijst (te zien in het Overzicht van kandidaten) en het aantal kandidaatnummers op het stembiljet (dat in de meeste gevallen hoger is dan het aantal kandidaten op een lijst).

Bij de observatie van de respondenten tijdens het invullen van het stembiljet viel het volgende op (spontaan niveau):

- de informatieblokken worden nauwelijks waargenomen, laat staan gelezen. Er was één respondent die het blok aandachtig bekeek en doorlas (blauwe variant).
- er was verder geen verschil tussen de varianten.
- het feit dat de informatieblokken niet werden gelezen had geen gevolgen: alle respondenten brachten een geldige stem uit.

Na het invullen is met de respondenten het verloop van het stemmen doorgenomen en is uitgebreid stilgestaan bij dit specifieke informatieblok. Wanneer mensen werden gewezen op het blok op het stembiljet was de meest gehoorde reactie: "Die tekst heb ik helemaal niet

gezien". Waarbij mensen meestal aangaven dat de tekst onvoldoende opviel. Maar belangrijker nog, mensen hadden het informatieblok op het stembiljet niet nodig om een geldige stem uit te kunnen brengen. Reden hiervoor kan zijn: in de kandidatenlijst van de voorkeurspartij in het Overzicht van kandidaten kan men eenvoudig een kandidaat en bijbehorend kandidaatnummer vinden. Ook het aantal nummers dat als geldige stem uitgebracht kan worden, leest men af in de lijst.

Wat betreft het al dan niet

- Sommigen hebben wel gezien dat er meer nummers zijn dan kandidaten op hun lijst van voorkeur en doen daarbij de aanname dat er dan partijen moeten zijn met meer kandidaten (waarbij sommigen dit checkten).
- Dit is voor nagenoeg iedereen vanzelfsprekend (*"Je bent wel een oelewapper als je dat niet ziet"*).
- Sommigen zien dat op het bovenste gedeelte van het stembiljet, waar de partij gekozen moet worden, ook het aantal kandidaten per partij staat vermeld. Dit maakt het verifiëren van de aanname makkelijker (dat partijen een verschillend aantal kandidaten hebben).

3.2.2 Bevindingen tekst per variant

Wanneer we vragen naar de beleving en waardering van de teksten zien we dat de reacties uiteenlopen op basis van de verschillende tekstvarianten (op geholpen niveau):

Tekstvariant 1:

Kijk voor namen in Overzicht van kandidaten.

Kies geen hoger kandidaatnummer dan het aantal kandidaten van de partij.

- De eerste zin is een concrete aanwijzing dat het Overzicht van kandidaten nodig is om een kandidaat te kunnen kiezen en helpt om deze erbij te gaan pakken en te gaan raadplegen.
- Echter, het begrip en de boodschapoverdracht van deze zin verlopen niet naar wens. De zin is moeilijk leesbaar door het ontbreken van lidwoorden en komt daardoor wat cryptisch over en roept vooral vragen op: *"Welke namen en welk overzicht?"*
- Het gebruik van de gebiedende wijs werkt activerend en wordt als handige aanwijzing ervaren.
- Ook het begrip en de boodschapoverdracht van de tweede zin verloopt niet naar wens. De zin is abstract en wordt niet begrepen. Dit zagen we bij 3 van de 4 lager opgeleide respondenten. Mensen moeten kiezen voor één kandidaat en zijn niet bezig met hogere nummers dan mogelijk is, maar zijn op zoek naar het juiste nummer. Aangeven wat je niet moet doen werkt dan ook verwarrend. Het lijkt een waarschuwing, maar mensen kunnen niet duiden wat dit betekent en daarom roept het eerder vragen op. Mensen lijken eerder behoefte te hebben aan aanwijzingen wat

je wel moet doen, zodat ze meer zekerheid hebben, dan ze te wijzen op wat niet gedaan moet worden.

Tekstvariant 2:

Controleer uw keuze in de kandidatenlijst.

Hoort het nummer bij de kandidaat die u wilt kiezen?

- De eerste zin doet een appèl op het controleren van de keuze die is gemaakt. Dit werkt verwarrend omdat de meeste mensen nog een keuze moeten maken en eerst het Overzicht van kandidaten moeten raadplegen. Ze lezen als eerste in de tabel 'en kies één kandidaat van die partij'. Vervolgens wordt aangegeven dat de keuze gecontroleerd moet worden, maar die keuze is nog niet gemaakt. Dit kan veroorzaakt worden door de plaatsing van de tekst op het stembiljet. Omdat deze op dezelfde hoogte staat als het kiezen van een kandidaat. Wanneer deze onder aan het stembiljet zou staan, heeft dit meer een logische plek, omdat dan de kandidaat reeds gekozen is.
- Kandidatenlijst wordt makkelijker begrepen dan 'Overzicht van kandidaten' en heeft dan ook de voorkeur.
- De tweede zin helpt bij het controleren van de keuze. Het geeft een concrete aanwijzing hoe een geldige stem gecontroleerd kan worden. De vraagstelling werkt activerend, omdat mensen op zoek gaan naar het antwoord.
- Maar ook voor de tweede zin geldt dat de huidige positionering nog niet helemaal logisch is.

Kortom, de huidige tekstvarianten zijn nog niet voor iedereen helemaal duidelijk. Een combinatie van de teksten, waarbij meer de logische volgorde van het invullen wordt gevolgd, zou behulpzamer zijn. Bijvoorbeeld: 'Kijk voor namen in de kandidatenlijst. Zoek het nummer van de kandidaat die u wilt kiezen.'

3.2.3 Bevindingen vormgeving per variant

De bevindingen die betrekking hebben op de visuele weergave van de tekstvarianten staan hieronder per variant. Zoals eerder aangeven, springt geen van voorgelegde varianten eruit als winnaar en worden deze (ongeacht de variant) door mensen nauwelijks gelezen tijdens het uitbrengen van hun stem.

Ook is het belangrijk om te benadrukken dat het informatieblok niet nodig was om een geldige stem uit te kunnen brengen. Dat betekent niet dat dit informatieblok geen toegevoegde waarde kan hebben. De visuele weergave kan hierbij een belangrijke rol spelen om de tekst onder de aandacht te brengen.

Tekstvariant A: blauw blok

10 NL PLAN EU 20 Piratenpartij - De Groenen

en kies één kandidaat van die partij

Controleer uw keuze in de kandidatenlijst
Hooft het nummer bij de kandidaat die u wilt kiezen?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30

- De blauwe variant valt het meeste op.
- Uit de observatie blijkt dat respondenten vooral de linkerkant van het stembiljet lezen. Dit kan komen doordat de hoofdinstructies ('kies één partij' en 'en kies één kandidaat van die partij') opvallend zijn en de meeste aandacht trekken, waardoor de rechterkant waar het blauwe kader is geplaatst minder wordt gezien. Daarnaast is er geen visuele verbinding tussen de instructie (kies een kandidaat) en het blauwe kader.
- Het icoon van de kandidatenlijst zorgt voor een duidelijke visuele link naar het Overzicht van kandidaten. Mensen geven aan dat ze het prettig zouden vinden als het icoon ook op het overzicht is te vinden, zodat er een sterkere relatie is tussen beide documenten.
- Eén respondent (oudere doelgroep, met bril en oogproblemen) geeft aan dat het voor haar niet prettig is om witte letters te lezen op een donkere achtergrond.
- Door de opdracht 'controleer uw keuze' lijkt plaatsing onderaan de kandidaatnummers logischer, omdat het de finale stap in het stemproces is en plaatsvindt nadat een keuze is gemaakt.

Tekstvariant B: zwevende tekst

9 JA21 19 NSC 20 Piratenpartij - De Groenen

en kies één kandidaat van die partij

Controleer uw keuze in de kandidatenlijst
Hooft het nummer bij de kandidaat die u wilt kiezen?

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

- Deze variant is van de drie varianten visueel het minst opvallend; het tekstblok heeft geen visuele connectie met de overige onderdelen/instructies van het stembiljet, die wel allemaal gekaderd zijn.

- Daarnaast is de plaatsing niet gecentreerd en gaat de tekst over de vouwlijn van het stembiljet waardoor een tweetal respondenten verwachten dat deze tekst weg gaat vallen en helemaal niet gelezen gaat worden.
- Het icoon ‘poppetje’ is een verwijzing naar het aantal kandidaten van een partij, maar wordt in eerste instantie niet als zodanig begrepen door de respondenten. (op geholpen niveau in een later stadium wel)
- Door de opdracht ‘controleer uw keuze’ lijkt plaatsing tussen het kiezen van een partij en een kandidaat uit de lijst niet voor de hand liggend, omdat dit de finale stap in het stemproces is en plaatsvindt nadat beide keuzes gemaakt zijn.

Tekstvariant C: tekstballon

The image shows a ballot paper with a text balloon instruction. The instruction reads: "en kies één kandidaat van die partij" (and choose one candidate from that party). A text balloon points to this instruction with the text: "Kijk voor namen in Overzicht van kandidaten" (Look for names in Overview of candidates) and "Kies geen hoger kandidaatnummer dan het aantal kandidaten van de partij" (Do not choose a candidate number higher than the number of candidates of the party). The ballot paper also shows a list of candidates with numbers 1 through 20.

- Variant C heeft de sterkste visuele connectie met de hoofdinstructie ‘kies een kandidaat’ waardoor het wordt gezien als een extra uitleg bij deze instructie

“Het lijkt wel zo’n ballonnetje dat je op internet kunt aanklikken als je extra uitleg wil.”

- Doordat de tekstballon iets boven de tabel uitsteekt (en niet binnen de kaders van de tabel is geplaatst) trekt deze meer de aandacht.
- Deze icoon is hetzelfde als in variant B en hierbij gelden dan ook dezelfde bevindingen als bij die variant omschreven.

Bijlage 1. Onderzoeksverantwoording

Methode en procedure

Het kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd aan de hand van 18 individuele diepte-interviews van 40 minuten. Alle gesprekken zijn gevoerd op locatie bij MARE. Betrokkenen van Osage en BZK hebben online meegekeken met het onderzoek.

Stimulusmateriaal

Tijdens het onderzoek zijn de volgende uitingen/ materialen voorgelegd:

- Stembiljet in 3 varianten:
 - Blauw kader, rechts in tabel met kandidaten
 - Tekstballon in midden van tabel met kandidaten
 - Tekst tussen tabel met partijen en tabel met kandidaten
- Bijbehorende kandidatenlijst in kalendermodel.
- Bijbehorende flyer in 3 varianten + OVK en brievenbusmodel.
- Poster 'zo werkt het stembiljet'.

De verschillende stembiljetten zijn alternerend voorgelegd, teneinde een volgorde-effect te voorkomen.

Onderzoeksdoelgroep

In totaal 18 kiesgerechtigden die woonachtig zijn in of rondom Amsterdam. Ingedeeld op basis van leeftijd:

- 4 respondenten in de leeftijdsgroep 18-25 jaar
- 3 respondenten in de leeftijdsgroep 26-40 jaar
- 4 respondenten in de leeftijdsgroep 41-65 jaar
- 4 respondenten in de leeftijdsgroep 66-74 jaar
- 3 respondenten in de leeftijdsgroep >75 jaar

Criteria

Voor allen geldt dat zij hebben gestemd bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing of zijn dit van plan bij een aankomende verkiezing te gaan doen.

Verder geldt een spreiding op:

- Gender (50/50 man/vrouw)
- Opleidingsniveau (laag: 4, midden: 7, hoog: 6)
- Beroep en branche
- Culturele achtergrond
- Woonplaats (Amsterdam en omstreken)

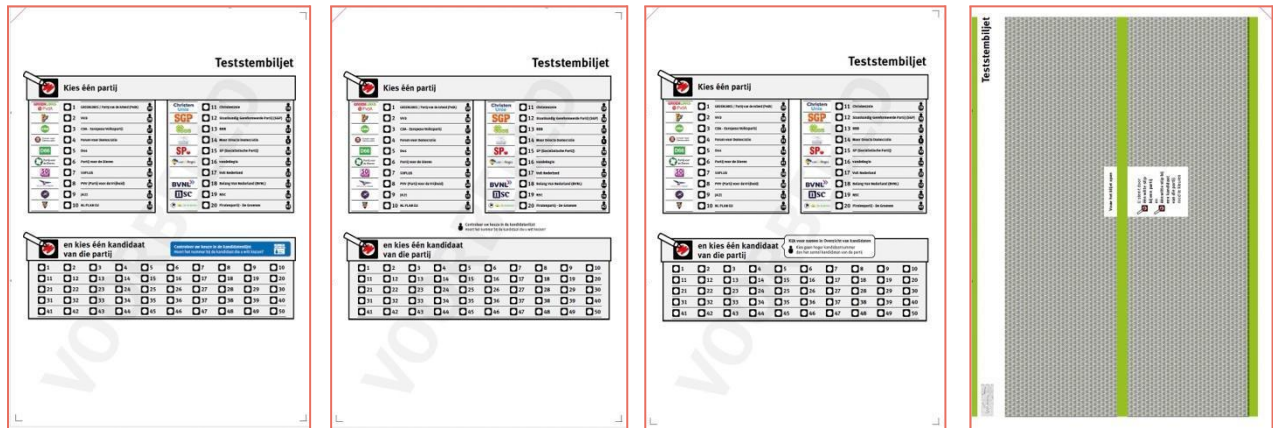
Werving kiesgerechtigden

De kiesgerechtigden die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, zijn uitgenodigd door Bureau Profiel. Voor de indeling van gesprekken heeft MARE conform de

respondentencriteria een selectie kiezers uitgenodigd. Voor deelname hebben zij een passende (financiële) vergoeding ontvangen.

Bijlage 2. Stimulusmateriaal

Stembiljet

Overzicht van kandidaten

Dit is geen stembiljet

Overzicht van kandidaten

Voor de verkiezing van de Nederlandse leden van het Europees Parlement
op donderdag 6 juni 2024

Partij	Kandidaat	Partij	Kandidaat
1 GROENLINKS / Partij van de Arbeid (PvdA)	11 ChristenUnie	21 PvdA	31 PvdA
2 VVD	12 Staatskundig Gereformeerde Partij (SGP)	22 van Peckli	32 van Peckli
3 CDA - Europese Volkspartij	13 BBB	23 van Hult	33 van Hult
4 Forum voor Democratie	14 Meer Directe Democratie	24 Oudland Linnemidda	34 Oudland Linnemidda
5 D66	15 SP (Socialistische Partij)	25 Radikale	35 Radikale
6 Partij voor de Dieren	16 van de Regio	26 PvdA	36 PvdA
7 50PLUS	17 Volt Nederland	27 Dijkema	37 Dijkema
8 PVV (Partij voor de Vrijheid)	18 Belang Van Nederland (BVNL)	28 de Vries	38 de Vries
9 JA21	19 NSC	29 Smith	39 Smith
10 NL PLAN EU	20 Piratenpartij - De Groenen	30 Scholts	40 Scholts

Ga naar de bladzijde met de partij en kandidaat van uw keuze

Voor de verkiezing van de Nederlandse leden van het Europees Parlement op donderdag 6 juni 2024

Lijst 5 D66

1 Gerbrandy	21 PvdA
2 Garcia Hermedia van der Waile	22 van Peckli
3 van den Berg	23 van Hult
4 Molt	24 Oudland Linnemidda
5 Caay	25 Radikale
6 van Vollenhove	26 PvdA
7 Vries	27 Dijkema
8 de Vries	28 de Vries
9 Pannenbakker	29 Smith
10 Luitjens-van Engelenhoven	30 Scholts
11 PVan de Venne	31 de Kaaft
12 Rijcken	32 Rijcken
13 Janssen	33 van Hult
14 Wortel	34 Oudland Linnemidda
15 Schuurmans	
16 Uzun	
17 van Leijne	
18 Tolenaar	
19 Rood	
20 Carver	

5
D66

D66
29
kandidaten

Flyer

Tijdens de verkiezing op 18 maart 2026 stemt u met een nieuw stembiljet

Het is heel eenvoudig, maar er zijn een paar dingen waar u op moet letten.

Lees verder >>>

Zo ziet het nieuwe stembiljet eruit

Zo werkt het:

U kleurt op het stembiljet twee vakjes rood:

1. **Eerst kiest u één partij...**
2. **Daarna kiest u één kandidaat van die partij.**

Nieuw: een losse kandidatenlijst

De namen van de kandidaten staan niet meer op het stembiljet, maar in een losse kandidatenlijst. U ontvangt deze lijst binnenkort in de brievenbus.

Op de dag van de verkiezingen ligt de kandidatenlijst ook in elk stembokje.

In de lijst kunt u de kandidaat opzoeken op wie u wilt stemmen. Bij elke naam staat een nummer. Dat nummer kleurt u op het stembiljet rood.

In deze afbeelding staat bovenstevens een partij heeft. Kies u een hoger nummer dan het aantal kandidaten? Dan is uw stem ongeldig.

Zo stemt u geldig

U heeft...

- 1. **1 vakje bij een partij ingekleurd**
- 2. **1 vakje bij een nummer van een kandidaat ingekleurd**

U heeft het nummer van de kandidaat gevonden in de kandidatenlijst. Het is de kandidaat op wie u wilt stemmen.

Meer informatie?

Ga naar www.nieuwstembiljet.nl

Voor informatie over oefenen en voorlichting bij u in de buurt. Kijk op de website van uw gemeente.

Poster

Rijksoverheid

Op 6 juni stemt u in deze gemeente met een nieuw stembiljet

Zo werkt het nieuwe stembiljet

1. **U kiest eerst één partij**
2. **Daarna kiest u één kandidaat van die partij**

Scan de QR-code voor een **uitlegvideo** over het nieuwe stembiljet

Transformatorweg 74 • 1014 AK Amsterdam

t +31 (0)20-6705020

www.mare.amsterdam

www.anticipate.amsterdam

Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder kiezers experimenteergemeenten

INTRODUCTIE / VANUIT PROTOCOL

'Goedemorgen/-middag/-avond, mag ik u wat vragen?

U heeft zojuist gestemd met een nieuw stembiljet. Het ministerie van Binnenlandse Zaken wil graag weten wat u vindt van dit stembiljet. Daarom houden we hier een kort onderzoek. Wilt u meedoen? Het duurt maximaal 5 minuten. U zou ons daarmee erg helpen.'

'Deelname is volledig anoniem en we noteren ook geen gegevens die naar u zijn te herleiden.

V000 [Enquête-afnemer vult in]

In welke gemeente vul je deze enquête in?

- ☐ Alphen aan den Rijn
- ☐ Boekel
- ☐ Borne
- ☐ Midden-Delfland
- ☐ Tynaarlo

Blok 1: ACHTERGROND

V001

Wat is uw leeftijd?

- ☐ 18-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-55
- ☐ 56-6
- ☐ 66+
- ☐ Wil ik liever niet zeggen

V002

Wat voor soort schoolopleiding volgt u of heeft u gevolgd?

- ☐ Basisschool
- ☐ Middelbare school
- ☐ Mbo - middelbare beroepsopleiding
- ☐ Hbo - hogere beroepsopleiding
- ☐ Wo - universiteit
- ☐ Weet niet / wil liever niet zeggen

V003

Heeft u eerder met het nieuwe stembiljet gestemd?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Blok 2: WAARDERING

V004

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

- ☐ 1 – heel moeilijk
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel makkelijk

V005

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'.

- ☐ 1 – heel onhandig
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel handig

V006

Op het stembiljet staan logo's van partijen. Is dat u opgevallen?

ENQ: de antwoorden niet voorlezen

- ☐ Ja
- ☐ Nee

V007

Indien V006 = ja

Wat vond u ervan dat de logo's op het stembiljet stonden?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onprettig' en een '5' staat voor 'heel prettig'.

- ☐ 1 – heel onprettig
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel prettig

V008

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel slecht leesbaar' en een '5' staat voor 'heel goed leesbaar'.

- ☐ 1 – heel slecht leesbaar
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel goed leesbaar

Blok 3: UITBRENGEN STEM

V009

Kunt u aangeven hoe u zich voelde tijdens het invullen van het stembiljet? Ik lees een aantal emoties voor, u kunt steeds antwoorden met ja of nee.

	Ja	Nee
Zelfverzekerd	☐	☐
Ontspannen	☐	☐
Geconcentreerd	☐	☐
Tevreden (tijdens het invullen van het stemformulier)	☐	☐

Had u tijdens het invullen van het stembiljet nog een andere emotie?

☐ Nee

☐ Ja, namelijk:

V010

Wanneer heeft u de keuze gemaakt op welke kandidaat u ging stemmen: voordat u het stemhokje inging, of in het stemhokje?

- ☐ Voordat ik het stemhokje inging
- ☐ In het stemhokje
- ☐ Anders / weet niet

V011

Hoe heeft u het nummer van de kandidaat gevonden op wie u wilde stemmen?

ENQ: de antwoorden niet voorlezen, maar doorvragen en juiste antwoord aanvinken

- ☐ Niet opgezocht, op nummer 1 gestemd
- ☐ Niet opgezocht, het gaat mij alleen om de partij
- ☐ In het stemhokje opgezocht
- ☐ Thuis opgezocht
- ☐ Anders

V012

Kunt u aangeven of dit een rol heeft gespeeld bij de keuze voor uw kandidaat? U kunt steeds antwoorden met ja of nee.

	Ja	Nee
De woonplaats	☐	☐
De achtergrond, zoals religie of afkomst	☐	☐
Of de kandidaat man of vrouw is of zich anders identificeert	☐	☐
Dat de kandidaat uit mijn persoonlijk netwerk komt	☐	☐
De bekendheid van de kandidaat van tv, socials of kranten	☐	☐

Was er nog iets anders dat een rol speelde bij de keuze voor uw kandidaat?

☐ Nee

☐ Ja, namelijk:

V013

In het stemhokje lag een boekje met de namen van de kandidaten. Heeft u dat boekje bekeken?

☐ Ja

☐ Nee

V014

Indien V013= ja

Hoe makkelijk of moeilijk kon u in het boekje met kandidaten vinden wat u zocht?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

☐ 1 – heel moeilijk

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5 – heel makkelijk

V015

Indien V013 = nee

Waarom heeft u dat boekje niet bekeken?

ENQ: de antwoorden niet voorlezen, maar spontaan laten beantwoorden en aanvinken wat genoemd wordt

- ☐ Ik heb het boekje niet gezien
- ☐ Ik had het boekje niet nodig (wist al op wie ik ging stemmen, op lijsttrekker gestemd, alleen partij gekozen)
- ☐ Ik wist niet wat ik met het boekje moest doen

V016

Kunt u zich herinneren dat u thuis een lijst met de partijen en de namen van kandidaten heeft ontvangen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

V017

Indien V016 = ja

In hoeverre heeft u deze bekeken voordat u ging stemmen?

Heeft u die...

- ☐ goed bekeken
- ☐ een beetje bekeken
- ☐ niet bekeken
- ☐ weet niet meer / kan me niet herinneren

V018

In welke mate voelde u zich uiteindelijk voorbereid om het stembiljet goed in te kunnen vullen? U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'helemaal niet voorbereid' en een 5 staat voor 'volledig voorbereid'.

- ☐ 1 - helemaal niet voorbereid
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 - volledig voorbereid

Blok 4: INFORMATIE VOORAF

V019

Wat vindt u van de hoeveelheid informatie die u van te voren heeft ontvangen over het nieuwe stembiljet?

Heeft u...

- ☐ te veel informatie ontvangen
- ☐ genoeg informatie ontvangen
- ☐ wel informatie ontvangen, maar het had meer moeten zijn
- ☐ helemaal geen informatie ontvangen
- ☐ weet niet / geen mening

V020

Welke informatie over het nieuwe stembiljet heeft u gezien voordat u vandaag ging stemmen?

ENQ: de antwoorden niet voorlezen, maar spontaan laten beantwoorden en aanvinken wat genoemd wordt

- ☐ Folder bij de stempas (brief die ik thuis heb ontvangen)
- ☐ Informatie op de website van de gemeente
- ☐ Bericht / artikel in een krant
- ☐ Bericht / artikel in een tijdschrift
- ☐ Advertentie (in krant of tijdschrift)
- ☐ Advertentie (online)
- ☐ De website nieuwstembiljet.nl
- ☐ Poster / Abri buiten
- ☐ Social Media
- ☐ Anders, namelijk
- ☐ Geen informatie gezien voor vandaag / kan niet herinneren

V021

Ik ga u enkele van deze informatiebronnen noemen. Kunt u bij elke bron aangeven of u deze heeft gezien voordat u vandaag ging stemmen?

ENQ: de antwoorden één voor één opnoemen.

	Ja	Nee
Folder bij de stempas	☐	☐
De website nieuwstembiljet.nl	☐	☐
Posters in uw gemeente	☐	☐

V022

In het stemlokaal kreeg u ook nog kort uitleg over het nieuwe stembiljet van een van de stembureauleden. Wat vond u van deze uitleg? U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel verwarrend' en een '5' staat voor 'heel duidelijk'.

- ☐ 1 – heel verwarrend
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel duidelijk

Blok 5: AFSLUITING

V023

Dank u wel voor dit gesprek. Wilt u verder nog iets kwijt over dit onderzoek?

☐ Nee / niet van toepassing

☐ Ja, namelijk:

Vragenlijst kwantitatief onderzoek onder kiezers in de Referentiegemeenten

INTRODUCTIE / VANUIT PROTOCOL

'Goedemorgen/-middag/-avond, mag ik u wat vragen?

U heeft zojuist gestemd. Het ministerie van Binnenlandse Zaken wil graag weten wat u vindt van het uitbrengen van uw stem met het stembiljet. Daarom houden we hier een kort onderzoek. Wilt u meedoen? Het duurt ongeveer 3 minuten. U zou ons daarmee erg helpen.'

'Deelname is volledig anoniem en we noteren ook geen gegevens die naar u zijn te herleiden.

V000 [Enquête-afnemer vult in]

In welke gemeente vul je deze enquête in?

- ☐ Bladel
- ☐ Oldenzaal
- ☐ Leusden
- ☐ Zoeterwoude
- ☐ Westland

Blok 1: ACHTERGROND

V001

Wat is uw leeftijd?

- ☐ 18-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-55
- ☐ 56-6
- ☐ 66+
- ☐ Wil ik liever niet zeggen

V002

Wat voor soort schoolopleiding volgt u of heeft u gevolgd?

- ☐ Basisschool
- ☐ Middelbare school
- ☐ Mbo - middelbare beroepsopleiding
- ☐ Hbo - hogere beroepsopleiding
- ☐ Wo - universiteit
- ☐ Weet niet / wil liever niet zeggen

Blok 2: WAARDERING

V003

Hoe vond u het om te stemmen met het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

- ☐ 1 – heel moeilijk
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel makkelijk

V004

Wat vond u van het formaat van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel onhandig' en een '5' staat voor 'heel handig'.

- ☐ 1 – heel onhandig
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel handig

V005

Wat vond u van de leesbaarheid van het stembiljet?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel slecht leesbaar' en een '5' staat voor 'heel goed leesbaar'.

- ☐ 1 – heel slecht leesbaar
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 – heel goed leesbaar

Blok 3: UITBRENGEN STEM

V006

Kunt u aangeven hoe u zich voelde tijdens het invullen van het stembiljet? Ik lees een aantal emoties voor, u kunt steeds antwoorden met ja of nee.

	Ja	Nee
Zelfverzekerd	☐	☐
Ontspannen	☐	☐
Geconcentreerd	☐	☐
Tevreden (tijdens het invullen van het stemformulier)	☐	☐

Had u tijdens het invullen van het stembiljet nog een andere emotie?

☐ Nee

☐ Ja, namelijk:

V007

Wanneer heeft u de keuze gemaakt op welke kandidaat u ging stemmen: voordat u het stemhokje inging, of in het stemhokje?

☐ Voordat ik het stemhokje inging

☐ In het stemhokje

☐ Anders / weet niet

V008

Hoe heeft u het nummer van de kandidaat gevonden op wie u wilde stemmen?

ENQ: de antwoorden niet voorlezen, maar doorvragen en juiste antwoord aanvinken

☐ Niet opgezocht, op nummer 1 gestemd

☐ Niet opgezocht, het gaat mij alleen om de partij

☐ In het stemhokje opgezocht

☐ Thuis opgezocht

☐ Anders

V009

Kunt u aangeven of dit een rol heeft gespeeld bij de keuze voor uw kandidaat? U kunt steeds antwoorden met ja of nee.

	Ja	Nee
De woonplaats	☐	☐
De achtergrond, zoals religie of afkomst	☐	☐
Of de kandidaat man of vrouw is of zich anders identificeert	☐	☐
Dat de kandidaat uit mijn persoonlijk netwerk komt	☐	☐
De bekendheid van de kandidaat van tv, socials of kranten	☐	☐

Was er nog iets anders dat een rol speelde bij de keuze voor uw kandidaat?

☐ Nee

☐ Ja, namelijk:

V010

Hoe makkelijk of moeilijk kon u op het stembiljet vinden wat u zocht?

U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'heel moeilijk' en een '5' staat voor 'heel makkelijk'.

☐ 1 – heel moeilijk

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5 – heel makkelijk

V011

Kunt u zich herinneren dat u thuis een lijst met de partijen en de namen van kandidaten heeft ontvangen?

☐ Ja

☐ Nee

V012

Indien V011 = ja

In hoeverre heeft u deze bekeken voordat u ging stemmen?

Heeft u die...

- ☐ goed bekeken
- ☐ een beetje bekeken
- ☐ niet bekeken
- ☐ weet niet meer / kan me niet herinneren

V013

In welke mate voelde u zich uiteindelijk voorbereid om het stembiljet goed in te kunnen vullen? U mag een cijfer geven tussen de 1 en de 5, waarbij een '1' staat voor 'helemaal niet voorbereid' en een 5 staat voor 'volledig voorbereid'.

- ☐ 1 - helemaal niet voorbereid
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5 - volledig voorbereid

Blok 4: AFSLUITING

V014

Dank u wel voor dit gesprek. Wilt u verder nog iets kwijt over dit onderzoek?

☐ Nee / niet van toepassing

☐ Ja, namelijk:

TER ONDERTEKENING

Nota actief openbaar
Ja

Onze referentie
2026-0000035543

Datum

Opgesteld door

Samengewerkt met

Bijlage(n)
2

Aan
Van

Minister van BZK
DGOBDR

nota

Kamerbrief evaluatie van het experiment met het nieuwe
stembiljet tijdens de Tweede Kamerverkiezing op 29
oktober 2025

Aanleiding

Tijdens de afgelopen Tweede Kamerverkiezing is een experiment gehouden met het nieuwe stembiljet. Bij deze nota vindt u de evaluatie van het experiment en een brief aan beide Kamers.

Geadviseerd besluit

U wordt geadviseerd om in te stemmen met verzending van de brief aan beide Kamers en de brief te ondertekenen.

Kern

Tijdens de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 is in 5 gemeenten (Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo) opnieuw gestemd het een nieuw model stembiljet:

- De verkiezing is goed en zonder incidenten verlopen in al deze gemeenten.
- Het percentage ongeldige stemmen is gedaald van 0,74% naar 0,48%, ten opzichte van het experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing in juni 2024. Het aandeel ongeldige stemmen is nog wel hoger dan bij het reguliere stembiljet, landelijk lag dat percentage namelijk op 0,26%.
- We zien opnieuw dat er met het nieuwe stembiljet meer voorkeursstemmen worden uitgebracht dan met het reguliere stembiljet.
- Kiezers en stembureauleden hebben een onverminderd hoge waardering voor het nieuwe stembiljet, met name het verschil in gebruiksgemak ten opzichte van het reguliere stembiljet springt in het oog.
- De aanpassingen aan het stembiljet en aan de voorlichtingsmaterialen die zijn gemaakt naar aanleiding van de evaluatie van het experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing in 2024 lijken het beoogde effect te hebben.

De volgende experimenten met het nieuwe stembiljet worden gehouden tijdens de gemeenteraadsverkiezing op 18 maart 2026. Tijdens deze verkiezingen wordt het aantal experimenten opgeschaald van 5 naar 11 gemeenten. De experimenten zullen plaatsvinden in de gemeenten Alphen aan den Rijn, Boekel, Gouda, Leiden, Meerijstad, Midden-Delfland, Nijmegen, Noordoostpolder, 's-Hertogenbosch, Soest en Tynaarlo. In de brief geeft u het voornemen aan om bij een positieve evaluatie de eerste stappen te zetten richting invoering van het nieuwe stembiljet.

De brief sluit aan bij het debat dat u heeft gevoerd met de Commissie Binnenlandse Zaken op 14 januari jongleden.

Onze referentie
2026-0000035543

Datum
22 januari 2026

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden
Niet van toepassing

Motivering
In de openbaar gemaakte versie van deze nota zijn alle persoonsgegevens van ambtenaren geanonimiseerd.

Bijlagen

Volgnummer	Naam	Informatie
1	Kamerbrief evaluatie experiment nieuw stembiljet TK25	
2	Bijlage: verslag evaluatie	Opgesteld door extern bureau OSAGE
2a	Bijlage I bij verslag evaluatie	
2b	Bijlage II bij verslag evaluatie	
2c	Bijlage III bij verslag evaluatie	
2d	Bijlage IV bij verslag evaluatie	
2e	Bijlage V bij verslag evaluatie	
2f	Bijlage VIa bij verslag evaluatie	
2g	Bijlage VIb bij verslag evaluatie	
3	Afschrift Eerste Kamer	